

Àmbit social i criminològic

CENTRE D'ESTUDIS JURÍDICS
I FORMACIÓ ESPECIALITZADA

Ausiàs March, 40
08010 Barcelona
TEL. 93 207 31 14
FAX: 93 207 67 47

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

D O C U M E N T S D E T R E B A L L

INVESTIGACIÓ

(Investigació encarregada, 2008)

Estratègies d'intervenció i tractament en els centres penitenciaris catalans amb membres de bandes juvenils organitzades

Autora

Laura López Esteban

Any 2011

Estratègies d'intervenció i tractament als centres penitenciaris catalans amb membres de bandes juvenils organitzades

Autora

Laura López Esteban

Any 2008

Index

1. Metodologia de l'estudi.....	7
2. Perfil de l'objecte de l'estudi.....	12
2.1 El Barri de Pau Urbana: un model d'intervenció amb <i>pandilles</i>	16
3. Explicació etnogràfica del fenomen de les <i>pandilles</i>	19
3.1. <i>Pandilles</i> , família i gènere	19
3.1.1. Família	19
3.1.2 Gènere.....	24
3.2 <i>Pandilles</i> , rituals i un imaginari comú.....	27
3.3 <i>Pandilles</i> , conflicte i violència.....	35
3.4 <i>Pandilles</i> i presó.....	44
3.5 <i>Pandilles</i> i mitjans de comunicació.....	53
4. Explicació criminològica del fenomen de les <i>pandilles</i>	59
4.1 Enfocament sociològic de la criminalitat	59
4.2 Teories subculturals	59
4.2.1. Principals teories subculturals.....	63
4.3. L'escola de Chicago	70
4.3.1 Teories ambientalistes	72
4.3.2 Teories comunitàries.....	73
4.4 Teories estructurals-funcionalistes.....	74
4.4.1. Teoria de l'anòmia d'Émile Durkheim	74
4.4.2 Teoria de l'anòmia de Robert K. Merton	76
4.4.3 Altres formulacions de la teoria de l'anòmia	78
4.5 Teories de l'aprenentatge social o <i>social learning</i>	80
4.5.1 Teoria de l'associació diferencial d'Edwin H. Sutherland.....	81
4.5.2 Teories del reforç diferencial i del condicionament operant.....	83

4.5.3 Teoria de la neutralització de G. SYKES i D. MATZA.....	84
4.6 Teories del control.....	85
4.6.1 Teoria de l'arrelament social de Travis HIRSCHI	86
4.6.2 Teoria de la contenció de W. RECKLESS	88
4.7 Teories de l'interaccionisme simbòlic.....	89
4.7.1 Teoria del labeling approach.....	89
4.8 Reflexions finals	91
5. Les pandilles a les presons catalanes: els trets diferenciadors	95
5.1 El fenomen de les pandilles a Catalunya	95
5.2 Perfil dels joves membres de <i>pandilles</i> ingressats a les presons catalanes	98
6. Programa d'intervenció amb pandilles als centres penitenciaris catalans..	102
6.1 Marc legal	102
6.2 Marc teòric	103
6.3 Perfil psicosociològic del jove membre de pandilles ingressat a presó .	105
6.3.1 Variables socio-demogràfiques.....	105
6.3.2 Variables històriques.....	106
6.3.3 Variables clíniques.....	107
6.3.4 Variables interpersonals	107
6.4 Qüestions prèvies i dificultats afegides	107
6.5 Objectius de la intervenció	109
6.6 Contingut de la intervenció.....	110
6.6.1 Procés d'avaluació.....	110
6.6.2 Mòdul d'interculturalitat i apropament a les lleis i costums a Espanya i Catalunya.....	112
6.6.3 Mòdul d'identitat, autoestima i valors	118
6.6.4 Qui som? Construcció de la identitat	121

6.6.5 Mòdul d'habilitats socials	130
6.6.6 Mòdul de lideratge	142
6.6.7 Mòdul de resolució de conflictes.....	151

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avis legal

Els continguts d'aquesta investigació estan subjectes a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons, el text complet de la qual es troba disponible a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>. Així, doncs, se'n permet còpia, distribució i comunicació pública sempre que se citi l'autor del text i la font (Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada), tal com consta en la citació recomanada inclosa a cada article. No se'n poden fer usos comercials ni obres derivades.

Resum en català:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>

Agraïments

El meu agraïment al Centre d'Estudis Jurídics i Formalització Especialitzada i especialment a la Sra. Marta Ferrer i al Sr. Manel Capdevila .

Al Secretari de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil, Sr. Albert Batlle, per l'atenció rebuda i a la Cap del Servei de Tractament de la SSPRJ, Sra. Paula Montero.

Al director del Servei de Prevenció de l'Ajuntament de Barcelona, el Sr. Josep Maria Lahosa.

Al Sr. Eduard Vinyamata per endinsar-me en el món de la Conflictologia i donar-me a conèixer el projecte de Ser Paz a Guayaquil.

A la Nelsa Curbelo, per brindar-me l'oportunitat de conèixer de primera mà el fenomen de les *pandilles*, i el que és més important, per oferir-me la seva amistat i una experiència vital inoblidable; el meu agraïment més emotiu per la seva lluita en el camp dels Drets Humans i la seva encomiable labor en pro de la transformació del món.

També vull agrair als pandillers la seva participació i tracte rebut, que ha superat totes les expectatives.

De la mateixa manera, a la Maria Josep Martínez, l'Àlícia Clotet, l'Anaís Martínez, l'Agustí Curto, el Pau Dotor i l'Albert Almuni per les seves suggerències, aportacions i opinions sinceres.

Per últim, als familiars i amics que m'han acompanyat en aquesta aventura en el mig del món, a través del blog .

1. Metodologia de l'estudi

L'estudi que es presenta, pretén l'apropament al món de les *pandilles*, per major comprensió del fenomen i de les seves significacions. L'objectiu ha estat conèixer directament la realitat en la que sorgeixen aquests grups per copsar la influència de l'entorn en la seva gènesi i continuïtat.

Així mateix, la pretensió era conèixer directament el projecte, *el Barri de Pau Urbana*, a la ciutat de Guayaquil, on es fa intervenció en la problemàtica juvenil de la ciutat, i l'entorn de les *pandilles* violentes i armades, a través d'alternatives positives i innovadores front la repressió.

Aquest projecte neix amb la vocació de servir al disseny i implementació d'un programa d'intervenció amb joves membres de bandes juvenils, a l'àmbit de les presons catalanes, aprofitant els coneixements teòrics i les eines i estratègies d'intervenció amb les que treballen a *Ser Paz*, adaptant-les a la nostra realitat.

El camp d'anàlisi escollit ha estat la *pandilla*, a través primer dels joves membres d'aquestes organitzacions que es troben immersos en un procés de pau, gràcies a l'ajut i orientació de la Fundació Ser Paz en el projecte *Barri de Pau*, i en segon terme, de la resta de joves *pandillers* que no han entrat en el procés que pretén resoldre els conflictes sense la utilització de la violència.

Els joves amb els que he compartit coneixements i experiències, són tots membres en actiu de les *pandilles*, que participen de totes les activitats, codis, rituals i significats del seu grup de referència. Els grups als que pertanyen són igualment diversos: Latin Kings, Nación de Hierro, Másters, Black Panthers, entre d'altres, i en menor mesura, Ñetas, ja que per qüestions internes del grup, no participen del procés de pau, tret de casos individuals.

Però l'estudi ha permès també observar i participar en un camp d'anàlisi més ampli i conèixer i impregnar-se de l'entorn en el que es desenvolupen les *pandilles*. Viure l'Equador i a Equador, viatjar pel país, conèixer de primera mà les rutines del país, els seus trets culturals, l'estil de vida, les mancances, les estructures i infraestructures. I més específicament, formar part d'un sector de Guayaquil, de les seves gents, les seves pors i mites i compartir la seva

especial espiritualitat. Aquesta ampliació del camp d'anàlisi ha estat absolutament oportuna i reveladora per a situar i emmarcar l'etiologia de les *pandilles*.

Per aproximar-se al camp d'anàlisi escollit, s'ha optat per la utilització del mètode d'observació participant, de tipus etnològic, per considerar que és el que millor respon a les preocupacions habituals dels investigadors en ciències socials. És un mètode essencialment qualitatiu sorgit de l'antropologia, quan els autors, per estudiar cultures primitives compartien activitats i formaven part de les comunitats.

És el mètode més adequat per abordar temes difícils, contextualitzar les observacions i apropar-se a realitats alienes. L'antropòleg ha de mantenir-se a mig camí entre l'apropament necessari per comprendre el que succeeix davant d'ell, i el distanciament de la realitat que està observant.

L'observació participant és un mètode que exigeix gran dedicació personal de l'investigador, temps i paciència. És la única forma d'aconseguir informació sobre cultures inaccessibles d'una altra manera.

En aquest cas, el mètode d'observació participant, ha permès estudiar la comunitat configurada pels joves membres actius de bandes juvenils o *pandilles* que viuen i desenvolupen la seva *membresia* a la ciutat de Guayaquil a l'Equador.

El mètode escollit m'ha permès viatjar a Guayaquil i romandre-hi dos mesos, participant en la vida col·lectiva dels joves objecte d'estudi. He estudiat els estils de vida des de dins i amb tot detall, alhora que he procurat no pertorbar-los, realitzant posteriorment, un treball comparatiu sistemàtic de la convergència entre les diferents informacions que rebia. El registre de les dades es feia amb posterioritat a través de la redacció d'un diari pandiller, on anotava totes les dades importants del dia, per evitar prendre notes davant d'ells, fet que hagués distorsionat l'observació.

L'observació participant serveix sobretot per a l'anàlisi dels elements no verbals: conductes instituïdes i codis de comportament, estils de vida i trets culturals, la organització espacial del grup, la utilització del temps, ritme de treball, llenguatge específic, etc.

Permet l'avantatge de poder copsar en directe comportaments i esdeveniments. Possibilita la recollida d'un material d'anàlisi espontani, no subjecte a les meves orientacions o direcció. Gràcies a aquest mètode, es pot comprovar l'autenticitat relativa dels comportaments en comparació amb el discurs recurrent que utilitzen els joves.

Les dificultats, però, no han estat poques. En primera instància, adaptar-se al clima i a l'estil de vida de Guayaquil, després de qualsevol xarxa de suport directe. En segon terme, ser capaç de comunicar-se i interactuar amb els joves, tot i parlar llenguatges diferents, i desprendre's dels prejudicis inicials i ser capaç d'adaptar les estructures cognitives a una nova realitat.

Però l'autèntica prova de foc va produir-se a l'hora de rebre l'acceptació pels grups com a observadora i participant de les seves activitats. Guanyar la confiança dels grups va ser difícil però força satisfactori. La idea que els transmetia era que volia conèixer la cara de les *pandilles* que mai surt als mitjans de comunicació, la que no transcendeix del seu àmbit, la positiva, la de l'esforç, la solidaritat, l'amistat, etc. I per aquest oferiment de deixar mostrar la seva millor imatge, i així satisfer una certa pretensió exhibicionista, vaig aconseguir la seva acceptació primera. En aquest punt, va ser de vital importància i una gran garantia, comptar amb una immillorable carta de presentació, donant-me a conèixer de la mà de la Sra. Nelsa Curbelo, directora de Ser Paz, qui em va oferir la seva hospitalitat, el que em permetia, alhora, nodrir-me de les seves experiències, que van resultar del més enriquidor.

Però després, es va fer necessari seguir mantenint la seva confiança fins aconseguir participar en activitats lúdiques de les *pandilles*, reunions en les que està prohibida la presència de persones externes al grup, celebracions, etc. He visitat els sectors i suburbis on viuen, he visitat famílies i he conegut directament les seves problemàtiques socioeconòmiques.

Però també he compartit el temps d'oci amb ells, acompanyant-los als espais de recreació que freqüentaven, he visitat a companys de grup a les presons com una visitant més, he pujat a cotxes sobreocupats, a col·lectius, a taxis i altres esports de risc.

El present estudi s'ha complementat amb la cerca de bibliografia especialitzada sobre la temàtica exposada, reportatges periodístics i visita de pàgines web, a més de l'obtenció, gràcies a la confiança guanyada, de la "constitució" dels latin kings". Malgrat això, en l'apartat dedicat a l'explicació etnogràfica de les *pandilles*, s'ha obviat intencionadament, la denominació de les *pandilles* a les que pertany algunes de les normes reproduïdes, per entendre que l'enfocament ha de versar sobre aspectes globals a totes les agrupacions, més que destacar de quina es tracta.

Per últim s'han realitzat entrevistes individualitzades semi-estructurades amb membres de pandilles, interns al CP Homes de Barcelona i el CP Joves, per tal de determinar el seu perfil amb la pretensió d'establir les estratègies d'intervenció i dissenyar, en la part final, un programa d'intervenció i tractament per implementar a les presons catalanes, que reculli les experiències positives del projecte Barri de pau.

Per seleccionar els joves a entrevistar, s'ha determinat que fossin únicament aquells d'origen equatorià per tal de fer coincidir amb les dades obtingudes de la observació participant a Guayaquil i, en aquest sentit, desmembrar el tret diferenciador que determina el canvi d'entorn cultural. S'ha escollit per això a joves equatorians de entre 18 i 28 ingressats a presó, en situació presa o penada, per qualsevol tipologia delictiva.

La majoria d'aquests joves ho nega en un principi, inclús sent portadors d'algun dels símbols d'una banda concreta, però en explicar quina és la idea del projecte i comprovar que l'entrevistadora coneix les dinàmiques del grup i la seva realitat, acaben parlant del grup al que pertanyen, i superant les resistències inicials.

Finalment, apuntar que a l'estudi es parlarà indistintament en termes de pandilla, banda juvenil, grup, agrupació, etc., però no de mares, que configuren una categoria a part, basada en les diferències en quant el seu origen, estructura, normes i tipus de violència que exerceixen.

2. Perfil de l'objecte de l'estudi

Equador, amb capital a Quito, presenta una superfície total de 247.584 km², sent el quart país més petit de l'Amèrica meridional després de la Guayana francesa, Surinam i la Guayana. Presenta una població total de 12.156.608 habitants segons l'últim cens de l'any 2001, amb una corba d'evolució bastant lineal des de la dècada dels cinquanta. Això representa una densitat de població de 49 habitants per quilòmetre quadrat. Aquesta dada tant genèrica, realment ve marcada per una gran heterogènia, clarament diferenciada entre la meitat occidental i oriental, amb una mitjana de densitat de només 5 h/km² en aquesta última, tot i ésser aproximadament la meitat del territori. Les zones més densament poblades les trobem per tant, a la franja compresa entre l'oceà pacífic i la serralada andina. La capital però, no és com ens podríem imaginar, la ciutat amb més habitants, tot i si ser la província (Pichincha) amb més densitat, dada també enganyosa perquè dels 2.101.799 habitants només Quito s'endú la xifra de 1.399.378 h.

La província més poblada, Guayas, es també a la que ens centrarem en aquest estudi, arribant al 25 % de la població total del país (3.072.465 h). La capital provincial, Guayaquil, té gairebé 2 milions d'habitants, i es també el nucli urbà més important de l'estat.

Guayaquil es troba situada al centre del territori, amb el port més important del país, creix a la riba del riu Guayas que desemboca al golf que agafa el mateix nom que la ciutat. Ens trobem davant d'una ciutat històricament revolucionària, però que continua actualment amb la seva tradició comercial i es constitueix la capital econòmica i industrial del país. Sociodemogràficament ens trobem també amb una població de notables diferències, amb tres grups ètnics clars: mestissos, indígenes i blancs. El grup més important de població es mestís, la localització del grup ètnic indígena evoluciona de major a menor nombre de nord-est a sud-oest, característica que es dóna de forma inversa a la població blanca. Trobem uns altres dos sectors de població: mulats i negres, que tot i ésser presents en tot el territori només són un grup destacable percentualment a la província d'Esmeraldas, al nord-oest de l'Estat.

Econòmicament, l'Equador es troba a la vuitena posició dins de l'Amèrica Llatina, durant l'última dècada ha experimentat un creixement promig de l'1,8 % tot i això l'any 1999 va patir un greu retrocés del 7%. Actualment presenta un creixement constant que el fa assolir una bona projecció de futur, de les millors de Llatinoamèrica. La producció de petroli (40% de les exportacions) contribueix de forma evident a mantenir una balança comercial positiva. La indústria es concentra principalment a Guayaquil, tot i el creixement de la capital en els últims anys.

Entre el 1995 i l'any 2000, Equador va viure un dels empobriments més accelerats de la història d'Amèrica Llatina. El nombre de persones sense recursos va passar del 34% al 71%. Fins a aquell moment, les famílies que decidien emigrar procedien sobretot del sud del país i es dirigien als Estats Units. Però amb la crisi socioeconòmica, la possibilitat de sortir del país va ser contemplada per moltes més persones i els països d'acollida es van ampliar.

En quant a la inflació, els últims anys han estat de bonança i entre el 2004 i el 2007, inclòs ambdós, ha estat d'un 2,61% de mitjana. Però aquesta aparent bona situació ha vingut precedida per una brutal inflació, especialment a les dècades dels 80 i 90 arribant a la xifra record del 90% d'increment inflacional de l'any 2000. En aquell moment, el sucre es va depreciar a 25.000 sucres per dòlar, fet que va provocar la dolarització o substitució de la moneda equatoriana pel dòlar. Des de l'any 2000, la inflació s'ha anat regularitzant fins a arribar al 2,75% de l'any 2004. Però les dades que es preveuen per l'any 2008 preveuen un clar augment, que pot arribar al voltant del 8,5%.

Guayaquil és la ciutat amb major influència sobre el PIB estatal, ratificant-se al front de les altres vint-i-una províncies amb una previsió pel 2008 de 50.507 milions de dòlars.

Tot i aquestes dades esperançadores a nivell econòmic, el país presenta tal i com també passa genèricament a la resta de l'Amèrica Llatina, unes grans diferències entre la població. Com exemple evident, el 10% de la població més rica posseeix el 35% de les rendes, mentre que el 10% de la més pobre, només

el 0,6%. Així mateix a les zones rurals hi viu el 40% de la població i es calcula que el 60% dels habitants subsisteix en condicions de pobresa crítica.

L'aparell estatal no cobreix els serveis comunitaris bàsics, com la sanitat. Les prestacions socials en serveis sanitaris són inexistents, fet que provoca l'endeutament en cas de requerir tractament, degut a la privatització del sistema, que és absolutament abusiu i condueix als pacients a haver de regatejar el preu de les prestacions que reben. Una dada reveladora és que en cas de necessitar una transfusió, la sang s'ha de comprar, quedant el seu import també a mans de la negociació. Fins i tot en el cas de voler donar la sang voluntàriament a un familiar o amic, cal dipositar una quantitat de sang igual a la donada, en el banc de sang de l'hospital per passar a ser objecte d'especulació.

Pel que fa al salari mínim, es troba establert al voltant dels 200 dòlars, xifra del tot insuficient si pensem que la cistella de la compra mensual per una família tipus de 4 membres, ronda els 400 dòlars. La gran majoria de ciutadans mai ha efectuat la compra a un gran establiment degut als preus elevats dels productes. La compra l'efectuen a les petites botigues del sector, on tot es compra per peces, ajustant al màxim les quantitats adquirides.

La taxa d'atur, segons l'Institut Nacional d'Estadística i Cens d'Equador, és del 8,7% de la població, com a mitjana de les principals poblacions urbanes i s'eleva al 9,8% de mitjana estatal. Aquestes dades genèriques però, han de ser objecte d'un anàlisi molt més exhaustiu, realitzant un primer cop d'ull al detall de les xifres veiem que el propi Institut Nacional ja reflexa que d'entre la totalitat dels considerats com a ocupats, gairebé la meitat està en una situació anomenada de "subtreball", en l'anomenada ocupació plena, és a dir, la constituïda per persones ocupades de 10 o més anys d'edat i que treballen com a mínim la jornada laboral legal i tenen ingressos com a mínim del salari unificat legal, només es troba aproximadament el 40% de la ciutadania. Com es pot veure en un primer anàlisi tot i a ser un país que ha assolit una xifra molt correcte a nivell d'atur encara falta un llarg recorregut en el desenvolupament salarial, així com amb el nivell de satisfacció laboral.

Fent referència concreta a la ciutat de Guayaquil a data d'octubre de 2008, les dades a nivell laboral son les següents:

- Taxa d'atur 9,9%
- Taxa de "subtreball" 48,5%
- Taxa d'ocupació plena 41,4%

Una dada important a tenir en compte, és la inestabilitat política i governamental en els darrers anys. En onze anys (des de 1997) hi ha hagut nou Presidents del Govern i greus problemes de corrupció a tots els nivells de les institucions de l'Estat, passant per la policia, la judicatura, la presó, etc.

Altres dades rellevants són que Equador té trenta-cinc presons que alberguen 12.000 interns/es. Al 2003, més del 64% dels presos es trobava a l'espera de judici, dels quals, el 10% no va tenir assistència legal, degut a que els funcionaris judicials són limitats en logística i en nombre d'advocats (32 defensors públics per a tot el país). En resum, les presons no compleixen la seva funció i el tracte que reben els reclusos contravé els drets humans.

Respecte a les pandilles, s'estima que a Equador hi ha aproximadament 100.000 joves membres d'aquestes bandes i uns 60.000 a la ciutat de Guayaquil.

Com a conclusió d'aquesta presa de contacte del país podem veure una situació complexa a tots els nivells, amb grans desigualtats socials i unes condicions de vida molt precàries, regat tot això d'inestabilitat governamental i corrupció a totes les institucions de l'Estat.

2.1 El Barri de Pau Urbana: un model d'intervenció amb pandilles

Ser Paz és una fundació laica, llur missió és impulsar a la societat l'obertura d'espais d'investigació, formació, diàleg, expressió i participació que permeti la comunicació directa en la gestió dels conflictes a través d'una cultura de pau.

Els objectius principals passen per involucrar a la comunitat en els processos de formació, participació i elaboració de propostes polítiques i socials, i promoure la cultura de pau, desenvolupant habilitats comunicatives, ocupacionals, productives, de lideratge i resolució de conflictes, així com programes d'investigació en temes relacionats amb la no-violència.

L'estratègia que es segueix és la d'enfortir les xarxes, especialment de joves, a favor de la construcció i promoció d'una cultura de pau de forma permanent, a través de publicacions i esdeveniments. Formació de multiplicadors per a la sostenibilitat dels processos formatius. Investigació de les situacions conflictives per generar processos de reflexió, documentació i elaboració de propostes i desenvolupament d'alternatives d'intervenció.

El Barri de Pau Urbana, és un projecte liderat per cinc agrupacions de joves pandillers en un àrea de 49 illes de vivendes de la ciutat, que involucra a més de 1000 famílies en un sector conflictiu i insegur de Guayaquil. El seu fonament és la cerca d'alternatives positives i innovadores fornt la problemàtica juvenil de la ciutat donada per les pandilles que tenien aterrada a la població . Les principals dificultats en que es van trobar al posar en marxa el Projecte van ser:

- La concepció inadequada de que la solució dels problemes d'inseguretat només havien de tenir com a resposta la repressió.
- La percepció que els joves pandillers eren tots assassins i delinqüents
- La percepció era acceptada com a vàlida per la comunitat ciutadana i promoguda pels mitjans de comunicació

- La limitació econòmica que dificulta la consecució de recursos per dur a terme el projecte

Una de les activitats emblemàtiques del Projecte, són la creació de microempreses pels joves en risc, que obtenen l'aportació econòmica relativa a la primera inversió necessària per posar en marxa la seva empresa, a fons perdut. A canvi, els joves hauran de dissenyar el seu projecte de negoci, detallant tots els elements a tenir en compte i es responsabilitzaran de la seva explotació. Actualment hi ha un total d'onze microempreses: editorial, estudi de gravació, una revista urbana, un restaurant, una perruqueria, etc. I totes aquestes empreses portades per joves pandillers, que prèviament hauran d'haver aprovat els cursos que s'indiquin sobre atenció a la clientela, microeconomia, comptabilitat i d'altres.

També s'organitzen campionats de futbol en el que participen joves de diverses agrupacions, centres de formació informàtica, convivències i un llarg llistat d'experiències que s'ofereixen als joves.

Les últimes apostes han estat el desenvolupament d'un Projecte de quioscs de menjars preparats i begudes, en col·laboració amb una multinacional equatoriana i la Universitat Pandillera, que ofereix diversos cursos de capacitació formativa i laboral, a través de la xarxa de la Universitat Oberta de Catalunya.

Però una de les activitats sobre les que recau l'èxit del Projecte, són els tallers en resolució de conflictes, identitat, lideratge i autoestima, que capacita als joves per viure sota el paradigma de la cultura de pau, lluny de l'ús de la violència. En aquests tallers, es ressalta i potencia les capacitats dels joves, permetent la manifestació i capacitat creativa de cada individu i cada grup, donant seguretat i confiança als joves.

Per això és important que els joves es sentin part important del grup i ho valorin com a tal, propiciant el reconeixement i desenvolupament de les capacitats personals i col·lectives. Cal fomentar una visió de futur, de manera que els coneixements adquirits siguin útils en moments posteriors.

Tot això es realitza a través de la comunicació entre tots els participants de diferents grups per tal de trobar afinitats i afavorir el coneixement mutu i desenvolupant activitats comunitàries, amb la finalitat de motivar i sensibilitzar a altres actors de la comunitat.

En definitiva, cal destacar que el Projecte esmentat, ha tractat amb aproximadament 4.000 joves membres de pandilles que han abandonat la violència, i 1.100 en el Projecte que es du a terme a Esmeraldas, amb el sacerdot Jose Antonio Maeso.

La clau de l'èxit radica en l'experiència dels responsables del Projecte i la seva dedicació i a l'oportunitat que van aprofitar en involucrar tota la comunitat, institucions municipals i estatals, mitjans de comunicació, etc. en pro d'aconseguir satisfactòriament el cessament de l'ús de la violència en els joves immersos en el procés de pau i en la destrucció de l'arsenal que guardaven com a símbol del nou estil de vida i de gestió dels conflictes que han adquirit, i tot això, sense deixar de formar part de les seves *pandilles*.

3. Explicació etnogràfica del fenomen de les *pandilles*

3.1. *Pandilles*, família i gènere

3.1.1. Família

El paper de la família d'origen desenvolupa un paper fonamental en el procés de socialització dels infants amb resultats directes sobre l'etapa d'adolescència. La família crea els vincles i inclinació dels nens i propicia i promociona la seva adaptació a la vida social amb el màxim de recursos possibles , que els assegurí el màxim d'oportunitats.

La família és la pedra angular de tota prevenció i un referent pels nens i adolescents. Quan un nen es sent estimat i desenvolupa la seva personalitat segur de sí, amb estabilitat emocional, sense complexos ni temors, és indubtable que la fragilitat i vulnerabilitat queden protegides¹ de manera que és difícil trencar-ho, mentre que en el cas contrari, la família es converteix en un factor de risc per a la delinqüència dels seus fills.

Els estudis de la relació entre estructura de la família i delinqüència juvenil han centrat els seus estudis² en quatre variables bàsiques: mida familiar, ordre de naixement, llar trencada i mares treballadores. D'aquestes quatre assenyalades, les de major rellevància semblen ser la de mida del nucli familiar i llar trencada.

Pel que fa al nombre de membres del nucli familiar, aquest influeix directament sobre el procés educatiu dels menors, en el sentit que a les famílies nombroses, l'atenció i supervisió dels fills, és més difícil que en famílies reduïdes, i cal tenir en compte, que la falta de supervisió és considerada una de les causes més importants en l'etiologia de la desviació social dels menors. A les famílies nombroses, la interacció afectiva disminueix i els llaços emocionals es debiliten. En famílies nombroses esdevé més difícil l'establiment d'unes

¹ MÉRIDA, M., *Víctimas o verdugos*, Flor del Viento ediciones, 2001

² GEISMAR i WOOD, 1986, citat a MIRÓN REDONDO, L. i OTERO-LÓPEZ, J.M. , *Jóvenes delincuentes* (2005)

normes adequades a l'edat i personalitat de cada membre, no donant una resposta individualitzada a les demandes i necessitats de cada nen o jove. Tot això dificulta el procés d'adquisició de la inclinació cap els pares i, sobre tot, cap a la resta de germans.

La majoria dels membres de *pandilles* estudiades a Guayaquil són d'una mitjana aproximada de entre tres i quatre germans per unitat familiar. El problema no vindria tant per la pertinença a famílies nombroses, com al fet que tenen els fills a edats molt joves sense haver adquirit el grau de maduresa necessari per part dels progenitors.

A les famílies estudiades, la variable llar trencada, és la de major rellevància i incidència. Es tracta de famílies desestructurades, en las que un o els dos progenitors estan absents o per abandonament físic o de funcions o per emigració a altres països. En aquests casos, solen fer-se càrrec de la criança els avis o tiets dels adolescents.

Gran nombre de pares són separats i molts d'ells amb noves parelles que s'aporten al nucli familiar. Molts dels joves *pandillers* tenen germans de diferents parelles d'un o els dos progenitors, amb qui mantenen relacions distants, mancants d'inclinació.

Resultats d'alguns estudis específics, revelen que les llars conflictives amb ambdós pares presents estan més relacionades amb delinqüència del fill, que les llars amb un sol pare en les que no existeixi conflicte (HETHERINGTON i KELLY (2002)³. Per tant, el més rellevant no seria aquesta absència d'un progenitor, sinó les dinàmiques usades al si de la família, que l'adolescent reproduirà.

Així, més que parlar de llars trencades, és adient parlar de falta de suport per part d'un membre masculí de la família (pare, tiet, avi, germà gran...) o ineficàcia de les pautes disciplinàries utilitzades (excessiva crítica), així com l'absència de control dels pares sobre la conducta dels seus fills, i una

³ MIRÓN REDONDO, L. i OTERO-LÓPEZ, J.M. , Jóvenes delincuentes (2005)

estructura familiar desorganitzada i impredecible. (FLORSHEIM, TOLAM, i GORMAN-SMITH (1998))⁴

La família influeix sobre tot, en la falta de respecte i l'agressivitat que pot desenvolupar per la situació en la que viu. Als adolescents se'ls ha de posar límits des d'un principi, però els límits han de ser graduals i no s'han de veure com un càstig, sinó com un màxim necessari. A més, és molt important la coherència interna i que els missatges no verbals s'adeqüin al discurs que s'emet, ja que els nens imiten més les actituds⁵, que les paraules.

El conflicte familiar que sorgeix quan hi ha una mala relació entre els pares, i recordem, que un gran nombre dels pares dels joves membres de bandes, són separats, és per si sol un factor de risc per a la delinqüència dels fills, i també perquè les contradiccions entre els pares els debilita davant els fills, perden autoritat perquè no es mostren sobre una línia unitària d'acció i supervisió.

Els adolescents, llurs pares són afectivament càlids i democràtics i exerceixen un nivell adequat de control i supervisió sobre la seva conducta, són també aquells que informen de menor malestar psicològics, una valoració més positiva de si mateixos, un nivell de rendiment més satisfactori en l'entorn escolar i s'involucren menys en activitats delictives.(AVENEVILI, SESSA i STEINBERG, 1999)⁶

En un estudi, GLUECK i GLUECK (1970)⁷, es determina que els delinqüents provenen amb major percentatge que els no delinqüents de famílies amb conflicte entre els pares. Els delinqüents senten inclinació als pares en percentatge baix, i la inclinació cap als pares actua com inhibidor de la conducta delictiva en l'adolescència. Els vincles afectius amb els pares i la voluntat de no decebre'ls són un poderós fre a la comissió de conductes desviades.

⁴ MIRÓN REDONDO, L. i OTERO-LÓPEZ, J.M. , *Jóvenes delincuentes* (2005)

⁵ LÓPEZ IBOR, J.M. citat a MÉRIDA, M. *Víctimas o verdugos*, Flor del Viento ediciones, 2001

⁶ MIRÓN REDONDO, L. i OTERO LÓPEZ, J.M. , *Jóvenes Delincuentes*, Ariel, 2005

⁷ MIRÓN REDONDO, L. i OTERO LÓPEZ, J.M. , *Jóvenes Delincuentes*, Ariel, 2005

El vincle o la inclinació cap als pares és bàsic en el procés de socialització del nen i adolescent i s'aconsegueix establint per part dels pares una relació de confiança i sobre tot, atenció i supervisió dels fills. Cal dedicar temps i sobre tot, una dedicació de qualitat.

Per això, més important que la grandària de la família o la seva estructura, és sens dubte, el model educatiu que han seguit els pares. Els diferents models educatius, a grans trets, poden classificar-se en aquells que segueixen una disciplina autoritària, els que exerceixen una disciplina permissiva i els que es corresponen amb una disciplina democràtica.

Segons les manifestacions dels joves, el discurs que utilitzaven els pares o els adults a càrrec dels quals estava la seva educació, era autoritari, situant els fills en una posició de subordinació. Els pares autoritaris consideren que els fills, per sobre de sentir afecte, han de respectar els pares. Els pares han de procurar el control total de les conductes dels seus fills. Aquest tipus de model educatiu, reacciona davant els conflictes, amb actituds de culpabilització i sanció, solucionant els problemes per la força en termes de guanyadors i vençuts.

Però com hem parlat anteriorment, la força discursiva ha d'anar conjugada amb les actituds i els missatges no verbals que s'emeten, perquè en cas contrari, pot donar-se la situació que s'està manifestant una disciplina autoritària, a la vegada que es converteix en permissiva degut a incongruències internes de la família i que tot i amenaçar amb un control rígid, per falta de diligència i deixadesa de les obligacions parentals, finalment, a la pràctica, són els fills els que es fan amb el control de la situació.

En aquest estil permissiu, es repeteixen els sermons i precis a l'expectativa que siguin els fills els que canviïn la seva actitud i conducta, acceptant falses promeses. Això consegüentment, genera en els fills falta de respecte i egocentrisme i que es proposin desafiar les normes imposades.

Segons diversos estudis, la falta d'atenció dels pares i el control coercitiu a través del càstig, es correlaciona amb conductes desviades i delictives dels

menors. Tant la disciplina excessivament estricta com la disciplina laxa o permissiva es relacionen directament amb la conducta desviada dels fills.

Una de les coses que s'observa en les entrevistes i contactes mantinguts amb els *pandillers*, i que podem dir, és una constant, és l'absència d'un patró normatiu clar que permeti a l'adolescent conèixer la correcció o no de la seva conducta. I és el que apuntàvem abans, si la família té un discurs que no es manté en el temps i acaben no executant les amenaces de càstig o es fa en unes ocasions i no en altres, es crea una inconsistència del model i porta directament al fracàs.

Els nens i adolescents necessiten normes i límits per enfortir les conductes i assolir el seu creixement personal. El límits han d'imposar-se però sense humiliar ni ferir l'autoestima dels fills. Els joves integrants de bandes parlen molt sovint de maltractes i insults dels que han estat objecte, sense que se'ls hagi donat cap explicació, o pel contrari, han estat objecte de sermons. Però les explicacions han de ser breus i clares perquè els sermons no serveixen de gaire. Els nens responen als fets i no a les paraules, per tant, és important que els pares demostrin fermesa en les seves actuacions.

Les cultures juvenils⁸ poden interpretar-se com un intent d'afrontar les contradiccions que romanen sense resoldre en la cultura parental, com elaboracions simbòliques de les identitats de classe, generades pels joves en la seva transició biogràfica a la vida adulta, que col·lectivament suposa la seva incorporació a la classe.

Pels joves d'aquests grups, i d'acord també amb les seves normatives internes, la família d'origen ha de ser el més important i han de respectar-la sobre totes les coses. Han d'ajudar i col·laborar amb els seus pares i germans i no fer-ho o faltar al respecte als pares i ja no dic, agredir-los contravé el seu ordre i és susceptible de sanció greu. Així, una de les normes d'una de les pandilles, referent a aquest punt, resa el següent:

⁸ HALL i JEFFERSON (1983), citat a FEIXA, C., *De jóvenes, bandas y tribus*. Ariel, 1998

“No creas que lo único importante es la nación. Hay también otros valores, como la familia, los amigos, la naturaleza.”

Els joves, tot i que han tingut mancances en els seus processos de socialització, mantenen vinculació, sobretot amb les mares, a qui veuen fràgils i indefenses (fruit d'aquesta educació laxa, sense imposició de límits) Per això, estableixen una relació de responsabilitat i protecció vers els progenitors, mostrant un alt grau de maduresa. Joves de 17 a 19 anys es fan càrrec de les càrregues familiars, mantenen i curen de germans petits i sufraguen les despeses mèdiques dels pares. Un d'ells havia venut el seu mòbil feia dues setmanes per comprar una recepta per la seva mare, que vivia a una altra ciutat.

Quan un familiar directe d'algun jove de l'agrupació té problemes greus de salut i està a l'hospital, a la primera reunió que tenen exposen el cas i demanen que la gent hi col·labori, fent una recollida amb aquest motiu. De la mateixa manera, quan mor algun membre directe de la família d'un integrant, tots els joves hi assisteixen al funeral i acompanyen a la família del difunt.

Malgrat aquesta premissa, també és cert, que en algunes ocasions, per provar la fidelitat dels joves al grup, i en fases probatòries, se'ls encomana la tasca de matar al seu propi germà perquè forma part d'una banda rival. En aquests casos, segons explica algun jove que ha viscut en primera persona aquesta situació, només els queda dues opcions: executar l'ordre o passar-se a la banda on professa el germà.

3.1.2 Gènere

Les cultures juvenils han estat vistes com a fenòmens exclusivament masculins⁹. Les bandes s'han vist com un fenomen d'afirmació de la virilitat, que es reflexa tant en les seves activitats violentes com en la seva estètica dura. Les noies, per contra, semblen haver estat invisibles.

⁹ HALL i JEFFERSON (1983), citat a FEIXA, C., *De jóvenes, bandas y tribus*. Ariel, 1998

La incorporació de les dones a les *pandilles*, és progressiva, tot i que encara avui, exerceixen un rol secundari, com a dones dels *pandillers* i mares dels futurs membres. En una d'aquestes associacions, es defineix a les integrants de la següent manera:

“La reyna: la mujer de un rey, ella te honrará, así como tú honrarás a tu nación para siempre y con total y absoluto respeto”

D'aquesta manera, la dona deu respecte a l'home, però no es tracta d'un respecte mutu, ja que l'home només ha de respectar el grup i no a ella. El rol de la dona s'estableix únicament en relació a la figura masculina, i no al marge d'aquest. Tot i això, hi ha noies que hi accedeixen sense ser parella d'un membre de la *pandilla*, però molt probablement acabarà sent-ho ja que la seva xarxa relacional es veurà reduïda als companys de grup, degut al contacte que es promou a través de les reunions gairebé diàries, que acaben fomentant les relacions endogàmiques.

“Las reynas, aseguran a sus reyes y enseñaran a sus futuros reyes y reynas todo sobre la nación. La corona de las reynas de cinco puntos: respeto, lealtad, amor, sabiduría y obediencia”

I aquest paper de mares engendradores de noves generacions que assegurin la continuïtat de l'agrupació es veu perfectament reflectit en altres disposicions:

“La semilla: la semilla que cargas dentro de ti es un futuro rey o reyna. Nada ni nadie puede impedirle traer al mundo a un futuro hermano o hermana de sangre”

A més, queda clara quina és la postura vers l'avortament, que resta prohibit ja que no pot impedir-se la continuïtat del grup, sinó tot el contrari, facilitar-la. De totes maneres, s'ha de tenir present que a l'Equador, l'avortament està penalitzat en tots els casos i només si la dona mostra penediment i manifesta que era per salvar el seu honor, és d'aplicació un tipus penal atenuat. Així doncs, un cop més, les normes de les bandes no fan més que recollir elements de la seva cultura.

Respecte a la homosexualitat, hi ha criteris trobats en les diferents *pandilles*. La tendència majoritària de tots aquests grups juvenils és la de rebutjar la homosexualitat, com a reflex del clamor popular de la cultura equatoriana, que és masclista i d'idees de tradició cristiana i molt conservadores. En aquest sentit, una norma d'una banda juvenil fa una prohibició explícita:

“No debes tener sexo con alguien del mismo sexo”

Aquesta és la regla, però hi ha una excepció notable, una de les *pandilles* amb més integrants a nivell equatorià i espanyol, en la que la homosexualitat no és un handicap i inclús es proclama obertament per part d'alguns dels seus màxims líders. Es tracta de reconeixement cap a un personatge homosexual que va contribuir en la història de la *pandilla* en qüestió.

Les normatives internes que marquen les dinàmiques de les agrupacions juvenils, regulen l'abast de les relacions de parella entre membres del grup, ja que aquesta és a l'actualitat una de les fonts de conflicte més importants i que més distorsionen el funcionament de la *pandilla*.

Les relacions de parella en l'àmbit del grup no es donen en igualtat de condicions entre homes i dones, en tant que les noies adopten una actitud submissa respecte les seves parelles i assumeixen el rol que se'ls imposa sense fer objeccions. A mode d'exemple, una *pandillera* de 19 anys va fer un comentari sobre la necessitat que les dones tenen de protecció d'un home, i utilitzava un doble raser per justificar certes conductes dels homes, que sancionava quan eren dones les que les realitzaven.

Les normes de les agrupacions van en el camí de prohibir, per exemple, la discussió davant tercers, i respectar-se mútuament i estar junts a les reunions. I com a reflex del seu imaginari masclista, els joves del grup han de mantenir i protegir a les seves dones i no abusar ni físicament ni mental.

Algunes de les regles que regeix en les parelles d'una de les bandes estudiades, tenen a veure amb el fet que requereixen algun tipus d'autorització o beneplàcit per continuar endavant la relació. A mode d'exemple:

“No se puede tener una nueva relación sin haber acabado la anterior y notificar posteriormente al oficial encargado”. “La pareja debe tener la bendición de un miembro alto cargo y la aprobación de un oficial mayor para dar el comienzo a la relación”

S'estableixen també uns períodes necessaris per formalitzar la relació:

“Al pasar un mes de relación sentimental, será considerada novia y deberá ser reportada a la pandilla”

D'aquesta manera, clarament hi ha una voluntat de formalitzar ràpidament les relacions sentimentals, per dos motius evidents. D'una banda, que un jove comenci una relació amb una noia aliena al grup, suposa un factor de risc important per abandonar el grup o com a mínim per distanciar-se, cosa que es vol evitar. D'altra banda, formalitzar la relació implica la necessitat d'integrar la parella al grup i així fer-lo créixer i ser més poderós.

Quan una relació es trenca, abans de poder començar una de nova, cal deixar passar un període de dol, que normalment ronda els sis mesos, a no ser que excepcionalment, s'autoritzi el contrari.

En tot cas, el control de les relacions de parella és una forma més de control de la continuïtat del grup, limitant les influències externes que poden fer trontollar la vinculació a la *pandilla*, fins el punt d'existir ritus matrimonials en els quals s'intercanvien braçalets, que representen la unió sentimental, però també, la unió amb el grup per enfortir la seva permanència.

3.2 Pandilles, rituals i un imaginari comú

Les *pandilles* a l'Equador i als altres països als quals es va estenen el fenomen, són fruit de la frustració i falta d'expectatives que es crea a través dels missatges mediàtics, la competitivitat com a valor existent a tots els sectors socials, les idees del triomf ràpid, la fama, els diners, el poder, la creació d'ídols efímers, la mancança de referents morals i ètics, colpegen als menors que tenen una personalitat fràgil i immadura i els impregna d'aquests desvalors imperants. Així, els joves transgredeixen la llei o es situen al marge com a reacció contra la societat que s'han trobat, per cridar l'atenció, sentir-se

importants, i crear una identitat pròpia diferent i trencar amb l'ordre establert, per aconseguir el reconeixement dels altres.

Els adolescents necessiten agrupar-se per sentir-se recolzats, protegits i acompanyats, i ho fan en *pandilles*, que de vegades són agressives i violentes, perquè així es senten més segurs, reforcen la seva identitat i neutralitzen la seva fràgil personalitat i la precària situació a la vida i a la societat, que tants cops els resulta hostil i injusta.

Les experiències socials dels joves són expressades col·lectivament mitjançant la construcció d'estils de vida distintius, localitzats fonamentalment en el temps lliure. En un sentit més restringit, la cultura defineix microsocietats juvenils, amb graus significatius d'autonomia respecte de les institucions adultes, que es doten d'espais i temps específics.

La *pandilla* té una missió o raó de ser. Amb una clara voluntat de distanciar-se del que seria un simple grup d'iguals que ocupen un mateix territori i viuen d'acord amb unes normes i codis axiològics propis, fent vida de carrer, les *pandilles* es comprometen en cos i ànima a l'assoliment d'una missió. Aquesta missió pot consistir en metes diverses atenent, sobre tot, al país on es trobin. Les bandes que van sorgir als anys 40-50 i també als anys 70 a EEUU, formades per joves immigrants d'Amèrica Llatina, es constituïen en defensors dels seus drets vers el racisme del que eren objecte.

A l'Equador o qualsevol altre país de Hispanoamèrica, no tindria sentit la lluita contra el racisme, quan viuen al seu país originari, on no són una minoria, per aquest motiu, l'objectiu es canvia per la lluita contra el tercermundisme. La idea és millorar les condicions de vida precàries a les que estan subjectes i lluitar contra les corrupteles estatals i les desigualtats socials. Per això, situen al seu pitjor enemic, no en les bandes rivals, sinó en la ignorància. La ignorància, diuen, porta a la drogoaddicció i a la delinqüència.

I una tasca tan lloable, bé es mereix sacrifici i dedicació fins el final dels dies. Un cop es forma part del grup, ja no hi ha volta enrere. La *pandilla* és una part

important de la identitat personal i a la pròpia identitat, no es pot renunciar. A aquest respecte:

“Yo también entiendo que no fui obligado a pertenecer a la todopoderosa nación de reyes latinos y reinas latinas, por eso, seré un todopoderoso rey hasta el día en que muera”

I aquesta és la única opció existent. Molts joves, que recordem s'inicien a les agrupacions quan tenen entre 12 i 14 anys, a l'assolir cert grau de maduresa, al voltant dels 20 anys, s'adonen que el grup els limita, els maltracta i els incita a cometre actes que no volen realitzar. Però sortir del grup és difícil perquè les instàncies de control pròpies no ho permeten. Les alternatives són reduïdes. Es pot passar a un període “d'obscuritat”, que és un cessament temporal de les responsabilitats vers el grup, coincidint amb una fase vital dedicada a la iniciació d'una relació de parella i formació d'una família. Aquest distanciament és permès sobre tot en termes de no assistència a les reunions, però el vincle perdura, i finalitzada aquesta fase, el jove s'ha de reportar al grup. L'altra alternativa és, segons la opinió dels propis joves, canviar de ciutat i anar a una petita on no estigui establerta la seva pandilla i començar de nou al marge del grup.

Els *pandillers* tenen una cultura i estil propis que configuren la identitat última dels seus integrants, però que és reflex de la cultura dominant a la que pertanyen. La metàfora del rellotge de sorra¹⁰, serveix per explicar la influència de la cultura hegemònica i la cultura parental sobre el jove, que cala a la cultura juvenil (*pandilla*). Però a la vegada, quan se li dóna la volta al rellotge, les cultures juvenils mostren també la seva influència en la cultura hegemònica i familiar.

La cultura de la *pandilla* consisteix en un flux de significats i valors diferents dels de la classe dominant. És la manifestació simbòlica de les cultures juvenils, expressada en un conjunt que segueix “certa” coherència i que els joves consideren representativa de la seva identitat com a grup. És un sistema

¹⁰ FEIXA, C. *De jóvenes, bandas y tribus*. Ariel, 1998

integrat de comunicació no verbal, que ofereix informació al grup d'iguals i també als rivals i que els fa especials.

Els drets i deures assignats a un rol específic a la cultura mare¹¹, gairebé sempre resulten distorsionades o exagerades quan són traslladades a l'àmbit de la *pandilla*, tal com succeeix amb els rols de gènere, amb la idea extreta del model educatiu que han rebut, que els que t'estimen et faran patir, els hàbits d'alcohol, la cultura de carrer....

La cultura que han construït té un llenguatge propi al voltant dels seus propis significants, que només ells poden desxifrar un cop han estat adequadament socialitzats a l'agrupació.

Tots els rituals que utilitzen estan impregnats de simbolisme i es troben perfectament detallats en la seva literatura, que consideren com la seva constitució, o més enllà com una Bíblia. Perquè la *pandilla* es viu com una autèntica religió, amb oracions, resos i sacerdots que imparteixen la fe. De la seva normativa, algun grup en parla en els següents termes:

“Toda clase de organizaciones debe tener una constitución para su membresía. El propósito de esto es traer en forma, la filosofía, metas, objetivos, administraciones, política, leyes, reglamentos, mandatos, códigos y el espíritu de la todopoderosa nación de reyes latinos y reynas latinas, bajo el título de constitución, por medio de este es obligación de cada miembro, adherirse a las leyes, reglas y políticas que están en mandato del ALKQN”

A la normativa s'especifiquen els rituals i les formes que han de regir tot acte de la *pandilla*, sense deixar cap element a l'elecció o l'espontaneïtat. Tots aquests ritus atorguen a la *pandilla* un aire enigmàtic i misteriós que col·labora en la construcció del mite. Els mitjans de comunicació social hi contribueixen també a aquesta expansió de la idea que es tracta de grups propers a una secta, violents i imparables, que han sorgit del no res. Però de la lectura de les seves

¹¹ BERGALLI, R., BUSTOS RAMIREZ, J., MIRALLES, T., *El pensamiento criminológico*, TEMIS, 1983

regles, se'n desprèn que són un intent desesperat de joves de trobar el seu lloc al món, bastant més innocents del que podria semblar.

La imatge és una part important de la creació simbòlica, ja que expressa molt gràficament la diferència pretesa. Identifica als membres del grup i als membres de bandes rivals. Cada *pandilla* té uns colors que els identifica i que cap altre grup utilitzarà, perquè tenen un significat especial. L'estètica, doncs, té la funció d'invertir la valoració negativa que s'assigna socialment a determinats estils, transformant l'estigma en emblema.

Una d'aquestes bandes, usa els colors negre, vermell i daurat, que tenen un significat especial pels integrants:

“Negro: representa el conocimiento de nuestros ancestros superiores del pasado y presente” “Rojo: representa la sangre derramada por nuestros hermanos y hermanas por causas de la nación” “Dorado: representa el sol que brilla sobre nosotros y trae la luz a nuestra corona”

Una altra de les bandes, utilitza els colors blau, vermell i blanc, que són els colors de la bandera de Puerto Rico.

Aquests colors es veuen reflectits en les seves robes amples, en les gorres i en els collars o rosaris que porten penjant i que a més, segons siguin, indiquen també la posició dins el grup. A Guayaquil, però, els joves *pandillers* no porten una estètica uniformada i molt menys llueixen les seves robes coloristes ni els seus collars identificatius, perquè encara que és obligat per la seva Constitució, s'ha deixat d'executar la prohibició per motius de seguretat. Seguretat vers la policia, que ràpidament els reconeix i criminalitza i vers bandes rivals, que de ser identificats, poden posar greument en perill la seva vida. Per això, en contra dels estereotips creats, els joves membres actius de pandilles, no són identificables a simple vista per la seva estètica, ja que ni tan sols, tenen perquè vestir robes amples ni portar gorra.

La música és també un element identificatiu dels joves, que en contra també dels estereotips, tenen gustos diversos. Els seus gustos musicals no s'acaben

al *reggaeton* o *hip hop*, sinó que també escolten música romàntica i melancòlica i pop internacional.

També hi ha la falsa creença que es tracta de joves analfabets amb un escàs nivell cultural i mancances en el llenguatge i l'educació. Però contràriament, és tracta de joves alfabetitzats i molts amb formació escolar per sobre de la mitjana. Hi ha membres de *pandilla* a la Universitat, estudiant titulacions com Dret, Periodisme, Arquitectura i moltes altres. És més, els líders dels grups controlen els estudis del membres estudiants, exigint fins i tot, que els reportin les notes, de manera que els suspesos també són objecte de càstig per part de la banda. Són joves amb bon nivell d'habilitats socials, capacitats comunicatives, verborrea, correcció i tracte agradable. Preocupats per les circumstàncies polítiques i socials del seu país, voten a les eleccions nacionals i municipals, llegeixen el diari i veuen els telediaris.

Els índexs d'atur en els joves de *pandilles* és força elevat, i els que treballen ho fan en treballs temporals, no qualificats i mal pagats, llur sou a penes els arriba per fer-se'n càrrec de les despeses més bàsiques.

La identificació subcultural, sovint es concreta en la participació en determinats rituals i activitats focals impregnades de l'estil de cada banda. Tota *pandilla* té la seva pròpia salutació que ha d'intercanviar amb la resta de membres i ningú extern pot utilitzar-la ja que suposa una falta de respecte. Cada grup té els seus salves i els seus emblemes o símbols, que són objecte de graffitis i que tenen al darrera tota una construcció simbòlica repleta de significats.

Els joves que s'apropen a la banda, han de passar necessàriament un període de prova, que rep denominacions diferents en cada grup. En aquest període, els joves aspirants han de ser vigilats i controlats per comprovar si són mereixedors o no de formar-ne part. Han de conèixer la història i les normes, oracions, càntics i altres senyes identitàries del grup, superant a aquest efecte, un examen. També reben xerrades i consells doctrinals de com han d'afrontar les seves vides. Han de demostrar la seva disponibilitat i capacitat de sacrifici cap a la resta de membres. En aquestes fases probatòries, se'ls pot exigir que superin diferents objectius, que poden anar des de cometre un delictes contra la

propietat, aconseguir una arma o fins i tot, cometre una agressió o una mort d'un membre de banda rival.

Un cop superada la fase, quan l'aspirant ha estat creditor de la confiança del grup, fa el jurament que el comprometrà de per vida amb el grup i els seus membres.

“Yo prometo este día en frente de la todopoderosa corona, que estaré al lado de mis hermanos y hermanas en buenas y malas situaciones” “Yo también moriré por mis hermanos y hermanas si es necesario”

Tant en la fase d'aspiració com en la de membresia, els joves estan sotmesos a una estricta disciplina interna, excepte aquells que tenen una situació de força i poder en el grup (reflex de la societat), que assumeixen sorprenentment. Derivat de l'educació rebuda per part de les seves famílies, consideren que la força i la violència són necessàries per procurar la continuïtat del grup i l'aprenentatge dels seus membres.

Totes les *pandilles* tenen una estructura interna rígida, absolutament esglaonada i de difícil permeabilitat, que exerceix la submissió dels més dèbils i una situació privilegiada per aquells líders que han demostrat la fidelitat al grup i tenen una trajectòria al darrera que els avala. Però aquest lideratge, en ocasions, pot servir per exercir abús de poder i obtenir beneficis i satisfer interessos propis a costa dels joves sotmesos.

Cada càrrec rep una denominació concreta a cada *pandilla*, però el concepte sempre és el mateix i les funcions es repeteixen gairebé calcades.

“La primera posición es el inca (...) responsable de promover la destreza académica y vocacional para ayudar, compartir, paz, unidad y libertad”

“La segunda posición el cacique (...) trabaja codo con codo con el inca”

“La tercera posición el esforzador. Responsable de seguridad y hacer cumplir las leyes”

“La cuarta posición el tesorero. Responsable de recoger e invertir los fondos.”

“La quinta posición el secretario. Distribuye la literatura de la nación”

La disciplina es controla a través de la necessària observació d'un llistat ampli de disposicions prohibitives i del càstig que s'imposa en cas d'incompliment. Els càstigs poden anar des de multes (en el menor nombre de casos), realització d'exercici físic (en cas de faltes lleus) i autèntiques agressions violentes, que tant cometen com reben sense objecció alguna.

Es convoquen reunions gairebé a diari, sempre en parcs o zones descampades dels suburbis de la ciutat. Les reunions impliquen un gran desplegament de mitjans, orientats bàsicament cap a la protecció i seguretat. Els membres de les pandilles que exerceixen la seguretat del grup, vigilen i controlen la zona perimetral del punt de trobada i els diferents accessos impedit ser objecte d'atac per part de bandes rivals o de detenció per part de la policia. Alguns d'aquests seguretats, són autèntics nens, d'altres, van armats. La resta de joves seuen a escoltar als seus líders, o es disposen segons alguna de les formes simbòliques del grup, com per exemple formar un cercle de 360 graus. Els líders donen instruccions sobre actuacions que cal realitzar, anuncien les properes activitats del grup programades i els aconsellen com ser millors persones per ser mereixedors de la protecció del grup, mentre s'intercanvien salves, salutacions i oracions.

Les reunions serveixen també per recaptar diners pels fons de l'agrupació i per exercir la disciplina. És el moment de castigar aquells membres que han incomplert amb alguna de les normes establertes i així, restablir l'ordre establert. També serveixen per dirimir conflictes interns.

Les dones es reuneixen al mateix espai, però a part, per resoldre els temes que les concerneix a elles específicament, i sempre depenen d'alguna persona encarregada del gènere masculí. Els càstigs i violència que exerceixen les dones no té res a envejar a la dels homes.

Com a element final, destacar un tret positiu de les *pandilles*, que és la solidaritat i suport entre els integrants que han de socórrer al company en qualsevol situació que es doni i ajudar a aquells que estan passant per una

situació especial, com la mort d'un progenitor, el naixement d'un fill, el tractament mèdic d'un dels joves o el seu empresonament. I amb aquesta finalitat, tenen una part del fons destinada a aquest tipus d'incidència.

En definitiva, els joves que s'apropen a una agrupació busquen el reconeixement i enfortir nexes d'amistat i solidaritat i sentir-se part d'alguna cosa. A través de l'estètica, el llenguatge, els rituals i els significats, creen la seva identitat i a través de la força, la violència i el territori, aspiren a dominar un entorn que els exclou.

3.3 Pandilles, conflicte i violència

El conflicte, entès com a manifestació socialitzada de la violència, es materialitza de forma provocada¹², en el sentit que no sorgeix perquè sí, sinó com a resposta desencadenant dirigida a determinades situacions de trencament (econòmic, social, polític, justicial...) mitjançant diversos mecanismes, que en tot cas, exerceixen un poder de contagi en el gros de la societat tant en sentit vertical com horitzontal.

Els conflictes estan presents en totes les manifestacions de la vida. És un fenomen universal amb infinites expressions, però que conserva una unitat conceptual, els elements comuns que els identifica entre sí.

Alguns autors consideren que els conflictes almenys tenen dues significacions simultànies.¹³ Per una banda quan signifiquen poder avançar, suposen creixement personal, regeneració, estímul, descobriment i innovació. D'altra banda, pot significar destrucció, dominació, alineació, frustració, guerra, desgràcia, dolor i violència.

És difícil delimitar la frontera entre les dues significacions, però pot ajudar, determinar si els mètodes utilitzats són positius o negatius. Tot mitjà que

¹² SAN NICOLÁS ROMERA, C. , *Transculturalidad y conflicto: una reflexión sobre etnocentrismo y medios de comunicación dentro de la dinámica semio/socio/comunicativa*, a Revista Razón y Palabra, núm. 27, juliol 2002

¹³ VINYAMATA, E., *Conflictología. Curso de Resolución de Conflictos*. Ariel, 2006

impliqui un cost superior als resultats obtinguts pot arribar a fer pensar que és equivocat, inconvenient o negatiu.¹⁴

Els joves que pertanyen a una *pandilla* o banda juvenil, no són aliens als conflictes, que en molts casos, podrien qualificar-se de negatius pels mitjans emprats. Podríem establir quatre tipus de conflicte que coexisteixen a l'àmbit de la banda: individuals, intragrupals, intergrupals i socials.

Els conflictes individuals venen configurats, en primer lloc, per la pròpia edat dels joves que s'apropen a un grup. Solen iniciar-se en la *pandilla*, al voltant dels 12 anys, i hi viuen dins el grup la plena adolescència. L'adolescència, per se, és una etapa de creixement i aprenentatge personal, que provoca multitud de canvis en diferents àries. Es tracta d'una fase en la que es produeixen canvis ràpids i s'ha de resituar i construir una nova identitat pròpia, desvinculant-se dels seus referents familiars. Necessiten trobar el seu espai i complir amb el nou status que li demanda la societat i que resulta difús i sense etiquetes clares.

Cal afegir en aquest punt, l'existència de variables temperamentals¹⁵ que apareixen en etapes precoces del desenvolupament de l'individu que s'estabilitzen al llarg de la vida, com la impulsivitat o falta d'inhibició conductual, la immediatesa i espontaneïtat del comportament o l'absència de reflexió prèvia a la conducta, i en definitiva, l'escassa resistència als impulsos interns

A aquesta etapa difícil de per si, s'ha d'afegir factors culturals i educatius que incideixen, com la crisi generalitzada de valors ètics en direcció a l'individualisme i hedonisme. Hi ha una pèrdua del respecte als símbols d'autoritat, principalment pares i professors i consegüent desvalorització de les institucions. Així mateix, es dona tota una sèrie de conflictes personals que sorgeixen de la frustració i la falta d'oportunitats que els ofereix la societat. Són púbers o adolescents i a més tenen un entorn familiar deficitari en molts casos, amb absència d'un o els dos progenitors en algunes ocasions, unes condicions

¹⁴ VINYAMATA, E., *Conflictología. Curso de Resolución de Conflictos*. Ariel, 2006

¹⁵ GARRIDO, Vicente, STANGELAND, Per, REDONDO, Santiago : *Principios de Criminología*, Tirant lo Blanch, 2006

de vida amb moltes mancances i, el que és pitjor per a persones tan joves, falta d'expectatives de futur.

Molts d'aquests conflictes personals i canvis que experimenten els joves, deriven precisament, en l'apropament a aquestes agrupacions juvenils, que els ofereixen una determinada etiqueta, un rol nou a satisfer i una identitat i imaginari comuns. Davant la falta d'unes metes clares i d'uns referents familiars positius, la banda es converteix en la canalitzadora de la seva frustració i en la "gestora" dels seus conflictes personals sota un model rousseaunià, que els ofereix a canvi, seguretat.

La seguretat és un dels valors de les nostres societats i més encara, quan la vida té un preu baix. Però no només s'ofereix seguretat física, sinó també l'estabilitat i serenitat que dona saber qui s'és, en una etapa vital caracteritzada per l'inseguretat personal.

Formar part d'una *pandilla*, com de qualsevol grup humà, pot permetre la positivització de certs conflictes personals, però també és font de conflictes. Tota organització, en la seva dinàmica habitual, és generadora de postures trobades, entre els membres que en formen part o conflictes amb grups rivals.

La conducta interpersonal està produïda per tres necessitats bàsiques¹⁶: inclusió (necessitat de sentir la pertinença al grup fruit de necessitats afiliatives), control (exercici del domini i de la necessitat de submissió) i afecte (satisfacció de necessitats emocionals d'amor, intimitat i reconeixement).

A la *pandilla*, els joves, sota el seu prisma, veuen satisfetes les tres necessitats bàsiques, i totes tres poden generar problemes dins el grup, però sobre tot, la de control.

Els problemes poden venir donats en relació al procés de lideratge, depenent de com actua el líder i la seva capacitat de satisfer els interessos del grup i de generar confiança. Si algun integrant del grup manté diferències amb el líder o

¹⁶ REDORTA, J. , *El poder y sus conflictos o ¿Quién puede más?* , Paidós, 2005

aspira a ocupar el seu lloc, el grup se'n ressent i es produeixen friccions interpersonals.

Un altre tipus de conflicte que es produeix, és en relació a la cohesió grupal i als rols que assumeixen els membres. Una de les funcions del líder, és imposar la norma al grup. La norma representa la majoria i per tant, tota desviació que es formuli serà entesa com una resistència, disconformitat o mancança, i per tant, un conflicte.

El distanciament del líder ha de ser corregit en ares a mantenir l'ordre establert i la cohesió del grup. Però qualsevol conflicte en aquest sentit, encara que es doni en un àmbit reduït a un únic opositor, exerceix pressió a la dinàmica del grup i s'intenta aplacar per poder restablir la uniformitat que és el que dóna força al grup.

El desacord intern, crea incertesa en el si del grup, que pot resoldre's de diverses formes:

- la conformitat : suposa la inevitable submissió a la disciplina del grup perquè el cost de la incertesa és massa elevat.
- la normalització: que consisteix en buscar un denominador comú aprofitant el mateix estil de comportament
- la innovació: és el mecanisme que permet que la minoria es constitueixi en un front comú unit que provoqui un canvi en les estructures.

Per evitar escissions al grup i punts de vista divergents dels líders, la *pandilla* s'estructura sobre les bases d'una autèntica disciplina interna que paralitza qualsevol intent de discrepància per lleu que sigui. Els status i funcions estan perfectament detallades i la falta de submissió i obediència són sancionades amb penes de diversa índole, on la violència física és gairebé una constant.

Tot i així, és difícil evitar els conflictes dins el grup i és contínua la competència per assumir el lideratge i ampliar les àries de poder. Malgrat la imatge que

volen transmetre les diferents bandes juvenils per mostrar la seva força i poder, la realitat és que la unitat i cohesió només descansa sobre la base discursiva.

Tota agrupació configurada sota una denominació comuna, un mateix codi normatiu i de conducta i una única simbologia i estètica, està dividida en diverses escissions que tenen un líder propi, enfrontat amb la resta. De vegades, aquestes escissions venen provocades per les diferents interpretacions que es fan de les normes (segons els interessos personals), per enfrontaments estrictament personals que s'eleven a conflictes de grup, i per la necessitat de poder d'alguns líders. Segons manifestacions en aquest sentit, d'un jove membre de *pandilla*, *“algunos líderes son unos mafiosos que quieren vivir bien a costa de los otros”*

La violència, en les seves diverses manifestacions, és d'ús comú en la dinàmica instaurada als grups. A més de conflictes interpersonals entre membres del grup, vinculats sovint, a problemes sorgits arrel de relacions de parella presents i passades, hi ha una violència institucionalitzada a través del seu propi sistema penal.

En una d'aquestes *pandilles*, d'àmbit internacional, s'estableix una classificació de les faltes, segons siguin contra la subordinació, l'abús de poder, els deures i obligacions amb la nació, la puntualitat, guardar les formes i la seguretat. Centrant-nos en les faltes que “atempten” contra la subordinació a la disciplina interna del grup, destaquen normes com les següents, que són assimilables a les d'altres bandes juvenils:

Són faltes greus, *“hacer comentarios desfavorables sobre el grupo”, “reirse y mofarse de un oficial superior”, “presentar quejas falsas contra un superior”, “abandonar el país sin autorización correspondiente”*. I entre les lleus, destaquem, *“cumplir incorrectamente una orden”* o *“utilizar términos o gestos que intenten disminuir a un superior”*

Les sancions que es corresponen amb aquest tipus de falta, passen totes per la violència: *“castigo universal 360 grados”, “corona en aguante”* o un combinat d'ambdues i una multa pecuniària. En altres agrupacions, les sancions només

tenen diferent denominació: “*tablazo*” o “*guachazo*” Són totes elles, sancions consistents en rebre durant un determinat temps i seguint un ritual concret, agressió física dels seus companys de grup o “hermanitos”

Preguntats sobre aquest tipus de violència, la consideren necessària i beneficiosa per aquell que la rep, ja que s’assimilen amb una figura paterna que per encaminar el seu fill pel bon camí, li dona una bufetada. És un mal menor que usen pel bé de l’infractor, per servir-lo de guia i ajudar-lo i així ho fan, “*lo hacen por su bien, aunque les duela*”.

A més, constantment, parlen del concepte de sacrifici. Formar part de la *pandilla* o la nació o pueblo, ha de suposar un sacrifici pel jove. Ho ha de donar tot pel grup i pels seus companys i ho ha de demostrar a través de determinades actuacions que poden arribar a ser, inclús, delinqüencials.

Els conflictes amb major ressò als mitjans de comunicació i que més criden l’atenció, són aquells dirimits entre diferents bandes juvenils, que es consideren rivals.

Un conflicte intergrup, en essència és com un conflicte interpersonal però condicionat per la dinàmica de grup. Hi ha una actitud de competició per afany de domini . El procés per el qual els grups es preparen per competir i entrar en conflicte es diu procés de polarització¹⁷ i té a veure amb la fase d’escalada d’un conflicte.

La percepció d’amenaça sentida per un grup genera defensa. Aquestes actituds defensives tenen per funció augmentar intensament la cohesió del grup i predisposar-lo per entrar en conflicte. La conseqüència és que els grups aparquen els seus problemes interns perquè el conflicte extern passa a un primer plànol i tota l’energia ha de concentrar-se contra els rivals. L’autoestima grupal quedarà afectada en funció de l’evolució del conflicte (de si guanyen o perden)

¹⁷ REDORTA, J. , *El poder y sus conflictos o ¿Quién puede más?* , Paidós, 2005

En els conflictes entre grups rivals, el factor territori, és de suma importància. La territorialitat és simplement el procés a través del qual, les fronteres ambientals són usades per significar fronteres de grup i passen a investir-se per un valor subcultural. Suposa una manifestació explícita del poder de la banda, que a la seva vegada té un efecte crida per la incorporació de nous membres, fet que enforteix l'agrupació. Però a més de tenir un significat de fortalesa, el territori marca la seguretat dels membres de la *pandilla*. Els seus moviments no són lliures i hi ha zones, que per pertànyer a grups rivals, no poden trepitjar, amb les limitacions que això suposa per trobar una feina, fer un curs, etc.

Quan es pregunta als joves obertament sobre els conflictes amb bandes rivals, sempre els neguen i diuen que tots són com germans i que els altres grups no són rivals *“son como hermanos nuestros, nuestro único enemigo es la ignorancia”*

Malgrat el discurs, a la ciutat de Guayaquil, aquest tipus de conflictes són diaris, i també els resultats de mort i ferits greus. Hi ajuda, la facilitat d'accés al mercat il·legal d'armes i els seus baixos costos econòmics. De fet, quan s'hi va iniciar el procés de pau de Ser Paz, van lliurar un autèntic arsenal a l'exèrcit equatorià, que va ser destruït en un acte públic carregat de simbologia.

Però no podem oblidar el conflicte que es genera amb la societat per part d'aquests joves. La seva presència pública i fins i tot ostentosa en determinats sectors degradats de la ciutat, no contribueix a la regeneració de la zona, sinó tot el contrari. En les zones on s'ubiquen, augmenta la delinqüència i les agressions, proporcionalment a la inseguretat i por dels veïns.

Segons manifesten alguns joves membres de nacions, *“sólo los líderes ignorantes mandan a delinquir a sus muchachos o bien aquellos que quieren vivir bien”*

El discurs que utilitzen els joves membres, és clar. Volen ajudar als seus companys i oferir-los un futur i que tinguin una feina, que creïn una família..., i sobre tot, que s'allunyin de conductes delictives. De fet, les normatives d'aquests grups prohibeixen expressament la comissió de delictes. Veiem un exemple:

“No robar ni actos de vandalismo”; “Si viola, se investigará y será expulsado”

Però de la mateixa manera que discursivament, rebutgen la delinqüència, també es rebutja l'actuació de les instàncies penals. En aquest sentit:

“Si alguien es traïdor o colabora con la policia, será expulsado. Será una marca”

Un em manifestava *“cuando alguien es delincuente lo botan (expulsen) porque es malo para el grupo. “Si hace algo mal, hay que botarlo para que no contagie a los demás”* Un altre d'aquests joves, amb una bala a la mà, es ratifica i diu que *“botamos a los delincuentes y a los homosexuales”*. Sobre aquest últim aspecte no entraré, ja que n'hem parlat a l'apartat dedicat a qüestions de gènere.

Malgrat aquest discurs, el cert és que una part dels integrants de les bandes, delinqueixen i segons la posició que ocupin en el seu organigrama, mai seran expulsats. En alguns casos, inclús, alguns líders inciten als nous reclutats a la comissió d'un delictes per superar la seva fase probatòria al grup. Poden demanar que robin o que aconseguixin una arma, o arribar a l'extrem de que demostrin el seu reiterat “sacrifici” i agredixin o matin un familiar proper, com un germà, per exemple.

Tampoc cal oblidar, que els estatuts de les *pandilles* exigeixen la satisfacció d'unes quotes setmanals que poden moure's al voltant dels cinc dòlars, però que tenint en compte el nivell de vida, només aquesta mesura, pot incitar a la comissió de delictes contra la propietat.

En tot cas, la violència expressiva pot explicar-se a través de la imatge que la *pandilla* té de si mateixa. Bé com a intent de proclamar una determinada imatge, bé com a mecanisme d'autodefensa vers la reacció social.

Molts dels líders amb els que vaig conèixer, havien mort persones, alguns joves de bandes rivals i altres a tercers que simplement van ser víctimes d'un atracament o passaven per allà en aquell moment. Un jove, amb tres homicidis a les seves espatlles, em comentava:

“Matar no es agradable, nadie puede sentirse bien con eso, pero en ese momento no se piensa”

I de la mateixa manera, que utilitzen la violència, també són víctimes de violència. Voldria recordar tres casos que vaig conèixer, que il·lustren com la violència s'aprèn i modela la conducta, i quan aquesta és extrema, pot servir d'estímul per fer un canvi. Un d'ells va tenir el germà en coma durant mesos, sense pertànyer a cap *pandilla*, només per fer-li mal a ell, que si era integrant d'una. Aquest fet va servir-li com a punt d'inflexió per entrar al procés de pau i ajudar altres joves a seguir les mateixes passes. Un altre cas, un jove d'una altra banda, va perdre el germà bessó d'un tret al cap, perquè una banda rival va confondre'l amb ell (tenien 19 anys). Un tercer, havia estat disparat, motiu pel qual va resultar paraplègic i posteriorment, quan es va recuperar i va sortir al carrer amb cadira de rodes, va tornar a ser disparat. Evidentment, era una venjança perquè ell havia mort abans a un rival.

Però al marge del grup de referència, crec que la falta d'oportunitats, els seus dèficits cognitius, l'aprenentatge de conductes desviades des de infants, una societat violenta i la falta de recursos, configuren la raó última de la delinqüència dels joves. Amb aquest motiu, els joves organitzen moltes activitats, gairebé a diari, perquè segons manifesten *"la desocupación es lo que lleva a la delincuencia"*

Per últim, destacar, que no pot identificar-se *pandilla* i delinqüència, perquè hi ha molts joves que han comès delictes i molts que han comès morts, un d'ells, ara membre de Ser Paz, amb 27 anys, comptabilitza onze; però són més els joves integrants, que treballen, que estudien, inclús estudis universitaris, i molts els que rebutgen la violència, i mai han comès un delicte.

Per tant, només resta concloure que la violència genera violència. Que la violència s'aprèn i resulta molt difícil de trencar quan es converteix en una dinàmica absolutament interioritzada, però no és impossible. Hi ha molts joves immersos en el procés de pau, que han deixat la violència apartada de les seves vides i que transmeten aquest missatge a altres joves, i que, malgrat poden córrer perill, han apostat per la resolució positiva dels conflictes.

3.4 *Pandilles i presó*

El principi de codificació dels països iberoamericans pateix d'una tradicional debilitat en un bon nombre d'Estats, on proliferen les lleis penals especials¹⁸. Això es dona especialment a l'Estat equatorià. És una pràctica que afavoreix l'elusió de les exigències principals i la pèrdua de seguretat jurídica i sol acompanyar-se d'un descens de la qualitat tècnica de la llei.

Aquesta diversificació i fragmentació legislatives es veu perfectament reflectit en la normativa penitenciària equatoriana, que es distribueix al llarg de 6 normes diferents, la major part d'elles amb rang reglamentari.

- Capítol IV, del régimen penitenciario de la Constitución política de la República del Ecuador, d' onze d'agost de 1998
- Codificación del Código de ejecución de penas y de rehabilitación social, de 9 de juliol de 1982
- Reglamento sustitutivo del reglamento general de aplicación del código de ejecución de penas y rehabilitación social, de 30 de juliol de 2001
- Reglamento de funcionamiento de los pabellones de máxima seguridad en los centros de rehabilitación social, de 2 de gener de 2008
- Reglamento de derechos, obligaciones y prohibiciones de los internos, de 2 de gener de 2008
- Reglamento de evaluación de la conducta y disciplina de los internos imputados, acusados y sentenciados en los centros de rehabilitación social del país, de 9 de gener de 2008

L'article 208 de la Constitució Política de la República de l'Equador, estableix que el sistema penal i l'internament, tindran com a finalitat l'educació del

¹⁸ DIEZ RIPOLLÉS, J.L. , *La política legislativa iberoamericana a principios del s.XXI*, a Revista de Política Criminal, núm. 5 (2008)

sentenciat i la seva capacitat pel treball, a fi d'obtenir la seva rehabilitació que li permeti una adequada reincorporació social.

En el mateix sentit, l'article 10 del Código de Ejecución de Penas y de Rehabilitación Social, reconeix el principi d'individualització de les penes i l'art. 11 del mateix text legal, el de rehabilitació integral dels interns, projectada cap a la seva reincorporació a la societat, i a la prevenció de la reincidència i habitualitat, amb mires a obtenir la disminució de la delinqüència.

En aquesta línia, l'article 12 del mateix Codi, instaura un règim progressiu per el compliment de les penes en un dels diferents centres de rehabilitació descrits a l'article 21:

- centres de seguretat màxima: caracteritzats per la disciplina fonamentada en l'aïllament nocturn individual, comunicació indirecta, alfabetització i escolaritat obligatòria, així com obligatorietat de l'educació física i treball comú reglamentat en grups no superiors a 20 interns.
- centres de seguretat mitja : Destaca la disciplina basada en l'aïllament nocturn per grups homogenis, amb visites reglamentades, educació per mitjà d'escolaritat obligatòria, opcions educatives, cultura física i instrucció general, treball obligatori amb capacitació laboral i salut integral i tractament permanent
- centres de seguretat mínima: La disciplina descansa sobre la convivència en grups afins sense aïllament, sortides reglamentades i avaluades. El treball és obligatori i autoregulat, amb promoció laboral i capacitació i salut integral, la avaluació en el nivell d'adaptació individual, familiar i col·lectiva.

En el preàmbul de la citada llei, s'anuncia que s'ha substituït la paraula presó o penitenciàries o qualsevol altre terme utilitzat fins el moment, pel de centres de rehabilitació social. El canvi de denominació, però, no ha anat acompanyat de

cap canvi en quant a serveis, infraestructures o programes de tractament, que són els mateixos que quan es denominaven presons.

L'art. 208 de la Constitució Equatoriana, estableix que els centres de detenció comptaran amb els recursos materials i les instal·lacions adequades per atendre la salut física i psíquica dels interns. Aquests recursos es poden resumir en un pressupost d'un dòlar per intern i dia, que és l'estipulat des del govern. Aquest pressupost, evidentment, adures penes cobreix l'alimentació dels reclusos, no havent cap partida dirigida al manteniment i renovació de les instal·lacions, contractació de professional del tractament penitenciari, serveis d'assistència gratuïta, etc.

Respecte els funcionaris o guies, com es denominen a l'Equador, es tracta d'un cos de funcionaris sense cap tipus de formació ni sensibilització sobre la funció penitenciària, que només requereixen aprovar un curs de capacitació i sotmetre's a proves d'aptituds psicològiques i físiques que per al efecte es dissenyin.

Els guies, mancants d'instrucció específica, són portadors d'armes de tot tipus com porres, armes de foc, etc., no cometent infracció, exposa l'art. 46 del *Código de Ejecución de Penas y Rehabilitación social*, si dins o fora dels centres, per mantenir la custòdia dels interns, tenen necessitat de fer ús de les seves armes, sigui per sufocar amotinaments, recapturar pròfugs o contenir i evitar fugues, sempre que no existeixi un altre mitjà idoni per impedir els fets.

L'ús de les armes és generalitzat, tot i que no disposen d'un arma reglamentària per a cada guia, i en aquest sentit, la directora del centre de rehabilitació social de dones de Guayaquil, es queixava del pressupost ínfim que existeix destinat a les penitenciàries i a la necessitat de comprar més armes, no contractar professionals o fer obres de millora, sinó poder augmentar el nombre d'armes.

Pel que fa als directors, d'acord amb l'art. 24 del Reglament General..., es requereix títol professional o llicenciatura en ciències criminològiques, dret, ciències socials o àries afins, o experiència d'almenys tres anys en el sistema

penitenciari. És a dir que hi ha una doble via d'entrada: o tenir un títol universitari o professional (equivalent formació professional) sense requerir prèvia experiència en l'àmbit, o bé, aquelles persones, que mancant de formació alguna, hagin treballat al sistema penitenciari, independentment de les funcions que haguessin desenvolupat. Però, a més, el segon paràgraf del precepte reglamentari, obre les portes a altres possibles candidats, afegint que si no existissin persones amb les qualitats requerides, es buscarà a altres amb preparació equivalent.

Els directors han de seguir un curs de capacitació en matèria penitenciària, sense especificar el seu contingut. No es va poder conèixer l'abast del curs, ni tan sols confirmar la seva realització, el que sí es va poder constatar és que als centres de rehabilitació, no hi ha cap exemplar de la normativa penitenciària, ni tan sols a disposició dels directors, que desconeixen la regulació aplicable.

Respecte el règim penitenciari, destacar que el director determinarà l'aïllament de l'intern, degut a conductes especials, tenint en compte la valoració de la seva personalitat i la seva conducta intrainstitucional. A més, existeix una llista detallada de faltes disciplinàries segons siguin lleus, greus i gravíssimes i les seves corresponents sancions. De les sancions, és remarcable, que les greus comporten pèrdua de rebaixes (reducció de la condemna per bona conducta, equivalents a les redempcions pel treball que preveia el nostre Codi penal antic) i a partir de la cinquena greu o una gravíssima, es perd el dret a rebaixes.

El tractament progressiu, diu el *Reglamento de Funcionamiento de Pabellones de Máxima Seguridad en los Centros de Rehabilitación*, es basa en el principi d'evolució i desenvolupament biopsicosocial de l'intern, així com la participació en programes educatius i laborals. Cal destacar, que contràriament a la nostra legislació penitenciària, en que la voluntarietat del tractament és un pilar bàsic dels seus fonaments, a Equador, el tractament penitenciari és d'estricta compliment, en tant l'art. 20 del citat reglament, prescriu que l'intern que es negui a assistir a qualsevol de les activitats que li correspongui, se li aplicarà la correcció disciplinària que en el seu cas procedeixi. Aquest punt és bastant qüestionable pel que fa al respecte de drets fonamentals i llibertats públiques

universals, però també des del punt de vista terapèutic, en el que la voluntat i motivació del pacient és de gran rellevància per a la seva efectivitat.

L'estudi criminològic, s'haurà d'actualitzar cada sis mesos, com a base als informes emesos per l'ària tècnica (Departament de Diagnòstic i Avaluació) i sotmetre's a la consideració del director de l'establiment.

El Departament de Diagnòstic i Avaluació està conformat pel psicòleg, el treballador social i l'educador o instructor de tallers de conformitat amb el que disposi el director del centre. El president és escollit entre els seus membres. Quan el *Reglamento General de Aplicación del Código de Ejecución de Penas y Rehabilitación social*, parla del psicòleg, el treballador social i l'instructor, utilitzant l'article determinat, és perquè les presons gaudeixen únicament d'un psicòleg i un treballador social per a donar assistència a totes les persones ingressades.

També correspon a aquest departament, decidir la ubicació poblacional dels interns d'acord amb els índexs de perillositat i característiques dels centres de detenció. Els informes corresponents es remetran a la Direcció Nacional quinzenalment. És a dir, que un psicòleg i un treballador social, avaluaran la ubicació de tots els interns de la presó, emetent un informe cada quinze dies.

Dins l'ària tractamental, podem parlar d'una fase de *prellibertat*, on l'intern que ha complert amb les normes del sistema progressiu que hem vist, l'intern pot desenvolupar la seva activitat controlada pel règim, fora del centre de rehabilitació social. Es desenvoluparà a centres de confiança, controlats pel règim.

Per ser mereixedor d'aquest benefici penitenciari, és necessari:

- Estar ingressat a un centre de seguretat mínima
- Haver complert almenys les dues cinquenes parts de la condemna
- Informe favorable del Departamento de Diagnóstico y Evaluación
- No ser reincident.

L'altre fase, és la de llibertat controlada, que requereix haver complert les tres cinquenes parts de la condemna imposada i:

- Observar bona conducta durant el seu internament, amb millora cultural i superació en el treball.
- Tenir professió o ofici que el permeti viure honradament
- Satisfacció de les responsabilitats civils o insolvència demostrada
- Informe favorable del Departamento de Diagnóstico y Evaluación.

En tot cas, no es concedirà als reincidents, als habituals ni al que s'hagessin fugat o intentat fugar-se.

La llibertat controlada serà revocada si s'observa mala conducta o no es viu d'un treball honest o incompleix alguna de les condicions establertes. En cas de revocació, no podrà atorgar-se novament.

Si la regulació de serveis penitenciaris és deficitària sobre el paper, ho és molt més la seva implementació a la pràctica. Les presons equatorianes pateixen de una absoluta desorganització i falta de previsió, que en el millor dels casos, es supleix amb voluntat. No hi ha directrius clares ni en matèria disciplinària ni tractamental. Els treballadors penitenciaris no estan capacitats per la seva feina i manquen d'un mínim coneixement en matèria penitenciària, convertint-se únicament en portadors d'armes. A més d'una selecció defectuosa i una falta de preparació suficient, hi ha una desvaloració social del lloc de treball degut a les retribucions que comporta. La baixa qualificació dels treballadors i el baix salari, constitueixen també, factors de risc per a la pràctica d'activitats de corrupció.

La presó està presa per les màfies i la corruptela. A la presó d'homes de Guayaquil (Penitenciaría del Litoral), per exemple, la presó està dominada per dues màfies, que es tenen repartits els mòduls. Cada mòdul a la seva vegada, era dirigit per un intern (caporal) que estableix les seves pròpies normes de funcionament. La màfia designa el caporal (encarregat de cada pavelló), que

porta un registre dels interns que ingressen, als quals els cobren un import que pot oscil·lar entre els 200 i 400 dòlars, i anirà en funció del nivell de serveis i protecció que ofereix el caporal, que extraoficialment, controla el mòdul. Aquestes quantitats es reparteix entre els guies o funcionaris de servei, la màfia corresponent i el caporal del mòdul. De tal sort, que qui no disposa d'aquestes quantitats, ha d'ingressar al departament anomenat "Cuarentena", on les condicions de vida són absolutament lamentables i mancants dels mínims sobre higiene, salubritat, intimitat i dignitat que estableixen les normes Internacionals sobre drets dels reclusos.

Segons dades oficials¹⁹, la Penitenciaría del Litoral, dissenyada per 1200 interns i on conviuen, 4000, l'any 2005 van resultar morts més de 25 persones.

Les armes i la droga s'adquireixen amb facilitat, gràcies a la col·laboració del personal penitenciari i a la policia. Segons manifesten els interns, hi ha una espècie de competició per comprovar quin dels dos estaments és capaç d'introduir més armes i drogues, ja que això els ofereix més poder a l'hora d'exigir el pagament econòmic per aconseguir serveis que haurien d'estar garantits. Fa uns mesos es va publicar una notícia que parlava que s'havien trobat una metrallera, dues pistoles, una granada tipus llimona i uns revòlvers. Però això només és un exemple. A la presó es mou gran quantitat d'armes i així m'ho confirma un ex intern, que en el mòdul on vivia, van trobar un fusell.

Les visites es realitzen sense cap tipus de control en quant al nombre de persones que poden entrar a veure a un intern, ni és necessària cap sol·licitud dels interns. L'accés és lliure fins el punt que es facilita l'entrada a persones que no pretenen visitar ningú, sinó que es dediquen a la venda ambulants de productes de diversa naturalesa, com menjars preparats. No hi ha un espai destinat a aquestes visites, sinó que es permet la circulació lliure pels diferents mòduls, incloses les cel·les dels interns. Es pot passar el dia sencer, i dinar amb els familiars o amics, i per una determinada quantitat de diners, també és possible passar la nit a la cel·la acompanyant un intern. El preu d'aquesta

¹⁹ Ciudad Segura. Programa estudios de la ciudad. FLACSO. Ecuador

il·legalitat ronda els 20 dòlars, però si l'intern és caporal o té potestat a un mòdul, el servei és gratuït.

El treball dels interns, és una obligació (art.21 Código de ejecución de penas y rehabilitación social) També es basa en les lleis del mercat, de manera que els serveis que hauria de proporcionar l'administració penitenciària, els ofereix iniciatives privades dels reclusos. Hi ha muntats tota una sèrie de negocis com restaurants, botigues, reparacions,etc., que responen a paràmetres mercantilistes. Com exemple, a la presó de dones, una interna d'origen colombià, propera a complir la condemna, havia de traspasar el negoci de bugaderia abans de sortir en llibertat, que havia donat durant els anys que l'havia explotat, uns beneficis més que considerables. Les internes havien de pagar el servei si volien rentar les seves robes.

Com no podia ser d'una altra manera, per muntar qualsevol negoci requereix el previ passi per caixa. Es requereix tenir el suport de la màfia o almenys el d'un guia que et recolzi.

Un servei elemental com és l'alimentació adequada, es solventa amb un pressupost d'un dòlar diari per intern, oferint uns dinars d'escàs valor nutritiu i menor control de mesures higièniques. De fet, només els interns sense recursos (cuarentena) dinen el racionat de la presó, la resta cuinen el seu propi dinar o són usuaris dels menjadors o restaurants privats que ofereixen menús diaris. Respecte al dret a cuinar el seu menjar, disposen a la porta de les cel·les, de les seves pròpies cuines, que compren individualment. Els ingredients poden adquirir-los a la pròpia presó, o bé, els familiars i visitants poden entrar-ho sense cap tipus de control sanitari ni de seguretat, ja que no està prohibida l'entrada de productes peribles.

En referència a la orientació rehabilitadora marcada per la Constitució equatoriana i desenvolupada per altres disposicions legals, és de difícil implementació tenint en compte que per tota la població reclusa, hi ha un únic equip de tractament format per un psicòleg, un treballador social i un monitor o educador. Anecdòticament, els interns anomenen psicòleg a una fusta de metre i mig que utilitzen els guies coercitivament. És l'únic psicòleg que coneixen.

No es fan activitats programades de cap tipus, únicament disposen d'un pati a cada pavelló on juguen a futbol i vòlei, però sense la supervisió d'un monitor. No hi ha activitats terapèutiques de cap tipus, tampoc hi ha programes de desintoxicació ni cap altra que pugui considerar-se tractamental en sentit ampli. Hi ha una escola però no funciona.

Respecte a beneficis penitenciaris com la prellibertat o la llibertat controlada, s'aconsegueixen en contades ocasions i cal estar ingressat al pavelló quatre alt, que suposadament és de rehabilitació a diferència dels altres, a canvi de 200 dòlars i la *guardia* per setmana de 2 dòlars (a la resta de mòduls, s'ha de pagar un dòlar setmanal com a "impost" per residir a un pavelló)

Els membres de *pandilles* que ingressen a presó s'agrupen amb altres membres de la seva agrupació i conviuen als mateixos mòduls, per tenir força i dominar el negoci que suposa dirigir un mòdul. Tot i això, conviuen amb interns de bandes rivals sense problemes, a no ser que es produeixi algun conflicte concret, normalment per qüestions de domini i poder. Quan hi ha algun problema d'aquest tipus, les conseqüències són greus tenint en compte l'accés a les armes i la mobilitat dels interns que poden circular lliurement per tots els departaments del centre penitenciar.

Hi ha un precepte que nomina explícitament les *pandilles*, quan a l'art. 18.8 del *Reglamento de Evaluación de la conducta y disciplina de los internos imputados*, s'estableix que és una falta gravíssima, l'associació il·lícita, i entre parèntesi es fa una referència expressa a les *pandilles*.

La majoria dels *pandillers* presos, es queixen que el grup s'oblida d'ells i que tota la solidaritat que es suposava, deixa d'existir. Tot i això, solen anar a visitar-los i els hi porten aliments i altres productes de primera necessitat.

Un cop alliberats, les dificultats de reinserció són molt elevades, ja que no existeix cap tipus de recurs previst a aquest efecte i el procés per cancel·lar antecedents és força costós (també en sentit econòmic) i necessari inclús per poder obtenir la llicència de conduir.

Com a conclusió, la sistemàtica violació de drets humans i les precàries condicions de vida dels reclusos, són factors que repercuteixen negativament en els membres de *pandilles* que ingressen a presó, que en canvi de rehabilitació social, troben un absolut abús de poder.

3.5 *Pandilles* i mitjans de comunicació

Els *mass media*, en particular la televisió en el seu paper de líder de la informació, mostra sempre la mateixa cara d'una realitat inqüestionable: imatges negatives ancorades en els imaginaris col·lectius que cauen del costat de la cultura que els sustenta.

El salt de les bandes als mitjans de comunicació sota l'aspecte de notícia/succés, genera tot un cúmul de reaccions socials d'arravatament, que no fan sinó estretir encara més les fronteres entre el fenomen i la resposta.

Les notícies en televisió, ràdio i premsa escrita sobre successos de violència relacionada amb *pandilles* a Equador, són molt habituals i gairebé diàries. Però sempre, l'únic que es reflexa és el fet explosiu i no els processos socials subjacents.²⁰

Les notícies al respecte de les bandes juvenils busquen l'enfrontament, la manifestació violenta dels conflictes, els assassinats, declaracions policials, les "propostes" dels governs per solucionar la problemàtica, etc. S'informa des d'una perspectiva sensacionalista i mercantilista, de manera que la sang, la mort i la destrucció, és el que més ven.

Aquesta informació esbiaixada, es dóna per absolutament certa, gràcies a la presumpció de credibilitat de que gaudeixen els mitjans de comunicació, especialment aquells que, pel seu format, poden oferir imatges, fet aquest, que converteix la informació en creença, i per tant, en realitat.

²⁰ Martha Ruiz, escriptora colombiana de la revista *Semana*, a "Periodismo, violencia y pandillas en Centroamérica", Conferència de la Sociedad Internacional de Prensa (SIP).

L'objectiu dels mitjans, enfoca l'explosió del problema, la superfície, la part més visual i gràfica. S'enfoca una imatge colorista d'uns joves vestits amb unes robes i colors especials, participants de rituals sanguinaris, incontrolables, que es reproduïen irremediablement i que no hi ha cap factor que expliqui el seu sorgiment. Aquesta idea enigmàtica que es difon, provoca en la societat, la idea de por, desolació i immobilitat i sobredimensió del fenomen.

Fent un petit estudi sobre les notícies publicades sobre temàtica relacionada amb les *pandilles*, revisem les que han aparegut durant l'any 2008 a un diari de gran tirada com el diari El Universo, editat a Guayaquil.

El 29 de febrer es publiquen dues notícies. La primera, "*Intentó huir pero sus asesinos lo alcanzaron*", La família de l'assassinat de 17 anys va demanar que no es publicés cap foto per por a represàlies dels *pandillers*. La segona, "*Menor fue asesinado en Durán*" Un menor va ser assassinat de quatre trets en un aparent ajustament de comptes entre *pandilles*.

El 20 d'abril, un dels titulars és "*Los pandilleros centroamericanos sufren abusos*", on s'informa que una menor va haver de tenir relacions sexuals amb aproximadament una desena d'integrants de la *pandilla* en una sola nit. Si continuem llegir, es tracta de la Mara Salvatrucha. Aquest és un recurs molt utilitzat, el d'igualar *pandilles* a mares, tot i que tenen diferent procedència, organització, mitjans i finalitats, induint al lector a confusió.

També el 13 de maig, trobem "*La delincuencia no da tregua a moradores del cantón Durán*". Destaquen les declaracions de l'alcaldeessa del municipi que identifica la proliferació de les *pandilles* juvenils, amb l'increment de la delinqüència; i el 19 de maig, es llegeix "*Últimos crímenes alertan a Durán*", on es donen xifres de les contínues morts degut a la proliferació de *pandilles*.

El 7 d'agost, es publica "*Anciano herido en una balacera entre policías y pandillas*". A l'article es parla dels agressors com a "suposats *pandillers*", mentre que la pròpia família del ferit sol·licitava a Criminalística que analitzés dues de les bales que es van trobar perquè els testimonis asseguraven que l'autor del tret que va impactar, va ser d'un policia. Aquest, no és un fet aïllat i

són diversos els casos en que vianants resulten ferits a mans de la policia, sense respectar cap mesura de seguretat i ètica professional.

L'1 d'octubre, el titular és *“Detienen a más de 1.700 pandilleros en EEUU”* Davant aquest titular, hom creuria que els 1700 pandillers han comès algun tipus de conducta delictiva, però si avancem en la lectura, trobem que “només” el 30% dels detinguts tenia antecedents per alguna activitat criminal violenta, sense especificar la tipologia. A més, com ja hem comentat, hi ha una total assimilació de les mares i *pandilles*, transmetent la idea que són la mateixa cosa, quan no és així.

És interessant destacar, que en massa ocasions com per respondre a una versió desinteressada, es posa en boca de veïns dels sectors on es produeixen esdeveniments criminals, la paraula *pandilla*, col·laborant en la construcció social de la idea de *pandilla* com a grup criminal. Aquest és el cas que es reflexa a la notícia publicada el 14 d'octubre, titulada *“La Víctima, quien se retiró de la Policía hace 10 años fue abandonado en el Guasmo Sur”*, on no hi ha cap indici ni prova sobre l'autoria dels fets, però s'apunta que veïns de la zona, diuen que el sector està dominat per les pandilles.

La resta de titulars van en aquest mateix sentit, vinculant sempre, el fenomen pandiller amb l'ús de la violència i amb delinqüència, com *“Pandillas involucradas en asaltos y asesinatos”* (29/09/08), *“Sacerdote dejó su iglesia y escuela después de que ayudó a un chico de una “nación” juvenil”* (19/08/08), i *“Joven fue asesinado por riña con pandilla”* (16/09/08

Es fa evident que la selecció d'esdeveniments noticiables no va només unida a l'objectivitat dels fets, sinó a les perspectives i interessos dels diferents mitjans, inclosos els interessos comercials. S'ha de partir de que no hi ha notícia sense context ni punt de vista, de la mateixa manera que tampoc és possible la neutralitat en l'anàlisi de discursos informatius, ni la contextualització i focalització d'un esdeveniment sense projectar una dimensió interpretativa i valorativa.

En aquest sentit, una de les primeres tasques que es planteja la Fundació Ser Paz arrel del seu projecte Barri de Pau, és canviar la imatge de les *pandilles* i els seus integrants que apareix als mitjans, i per tant, la imatge que es reproduïx a la comunitat i viceversa. Amb aquesta intenció, es realitza un treball de positivització de la imatge, convidant als *mass media* i autoritats, a les activitats del projecte més rellevants per difondre la intervenció i reinserció que s'està realitzant amb els joves, i sigui possible diferenciar *pandilla* i violència.

El 6 de gener apareix el següent titular "*Calle de hermandad*". Aquesta és una notícia positiva, que parla del Barri de Pau, que era un dels sectors més perillosos i ara, punt de trobada, treballs i convivència de desenes de joves que abans eren *pandillers*.

El 22 de maig, es llegia "*Jóvenes pandilleros*", on es reporta que la Fundació Ser Paz inaugurava tres noves microempreses que són iniciativa dels joves de *pandillas* amb les que treballa.

El 31 de juliol es publica "*Encuentro para 92 jóvenes de pandillas*", on s'informa d'un campament organitzat per la Fundació Ser Paz a Esmeraldas, amb l'objectiu de que els joves immersos en programa de reinserció social, plantegin alternatives de treball.

Així mateix, l'1 d'agost, sota el titular "*ex pandillas tienen cita de hermandad*", s'explica que joves de Guayas i Esmeraldas, tenen una cita per compartir les seves experiències i sortir d'un món de violència i sense metes.

De la mateixa manera, el 17 d'agost, el titular és "*La paz de una piscina del Bronx*". S'amplia la notícia, explicant que voluntaris membres de *pandilles* tenen un efecte modelador pels nens del barri que assisteixen a la piscina. Amb aquesta experiència innovadora, la piscina i el barri van començar a canviar, convertint-se la piscina en un territori neutre, on la rivalitat de les *pandilles* es deixava al marge. Cal destacar una frase concreta: "*son miembros de pandillas, aunque otros le han dado la espalda al crimen*"

Resulta curiós que quan l'enfocament del fenomen pretén ser positiu, es vincula a la idea que es tracta d'ex *pandillers*. Els mitjans i la comunitat igualen el concepte *pandilla* amb el de violència, com un tot deslligable, de manera que si un jove ha deixat d'utilitzar la violència en la seva conducta, necessàriament ha de ser perquè ha deixat de ser *pandiller*. Però això no és així. Els joves del Barri de Pau i d'altres projectes de la ciutat de Guayaquil, es troben immersos en un procés de pau, i s'han capacitat en diverses matèries i molt especialment, en la resolució positiva de conflictes.

Els joves, molts d'ells líders, segueixen sent *pandillers* i segueixen assistint a les reunions i activitats que es programen a les seves agrupacions. La diferència és que tenen el compromís de traslladar la idea de pau i no violència al si de la *pandilla* i a incentivar a la resta de joves a involucrar-se en el procés. Els líders reinterpreten els seus codis interns cap a una orientació pacífica sense utilització de cap manifestació de violència.

Sembla clara la orientació sensacionalista que es dona al fenomen de les *pandilles* a l'Equador, com passa també amb la premsa de l'Estat espanyol, mostrant sempre els membres dels grups com un problema i vinculats amb conductes delictives greus, i mai com a víctimes, i molt menys com la solució al problema.

Els mitjans de comunicació han d'assumir la seva responsabilitat social, i en aquesta direcció la SIP (Sociedad Internacional de Prensa), va concloure la conveniència d'estimular el diàleg del periodisme amb l'autoritat i la societat, a través d'actors, institucions i organitzacions socials, que són factors clau en la conducció de la problemàtica de les *pandilles*.²¹ A més, es va informar que l'espectacularitat de la cobertura, lluny d'ajudar a la cerca de solucions, incentiva l'apologia de la violència, per la qual cosa es requereix augmentar la qualitat i el pluralisme de les fonts i no concentrar-se només en fonts oficials.

En la era de l'accés destaca sobre tot la mercantilització de la cultura, incloent els rituals, l'art, els festivals, els moviments socials, activitat espiritual i de

²¹ Martha Ruiz, escriptora colombiana de la revista *Semana*, a "Periodismo, violencia y pandillas en Centroamérica", Conferència de la Sociedad Internacional de Prensa (SIP).

solidaritat i el compromís cívic, tot adopta la forma de pagament per l'entreteniment i la diversió personal.

BERGER i LUCKMANN, ja parlaven contundentment de la perspectiva de la sociologia del coneixement. La seva intenció és situar el món en que els individus aconseguen objectivitzar cert grau de coneixement, mitjançant en l'assentament del seu dia a dia, arribant a configurar universos simbòlics que operen de forma significativa al sentit comú.

En aquesta línia, partint de que la realitat és una construcció social que permet construir la societat, podem dir que els mitjans de comunicació juguen un paper molt important en aquesta funció de crear realitat²², mitjançant la observació de la societat i els usuaris d'aquests mitjans, hem de tenir present que construïm la realitat social a partir de les imatges i significants que ens ofereix la premsa. I el que és més perillós, el propi subjecte-objecte d'etiquetatge, construeix la seva identitat i es redefineix a partir del nou status adquirit.

²² VAZQUEZ MEDEL, M.A, *La prensa escrita y la construcción social de la realidad*. (article periodístic)

4. Explicació criminològica del fenomen de les *pandilles*

4.1 Enfocament sociològic de la criminalitat

Superada la concepció de delictes natural de GARÓFALO²³, com a conducta nociva per sé, que vulnera dos sentiments perdurables al llarg del temps (pietat i justícia), es passa a una concepció sociològica o psicològica d'interpretació de la criminalitat. El delictes serà producte de la singularitat del seu autor i de les circumstàncies externes que l'envolten.

La moderna Sociologia Criminal parteix d'un model teòric de relació dels esdeveniments socials i d'una determinada teoria de la societat per centrar l'estudi en el delictes.

Dins el conjunt de teories sociològiques de la criminalitat, conviu un autèntic gresol de plantejaments filosòfics i paradigmes teòrics, alguns d'ells divergents.

Estudiades les principals característiques de les *pandilles* d'Equador, a través d'un enfocament plurifactorial, que posa el punt de mira sobre una pluralitat de factors heterogenis (trets del jove, vida familiar, oportunitats, organització del temps lliure, estructura i simbologia dels grups...), passarem a revisar les teories etiològiques de la criminalitat de caire social més importants, que poden explicar el fenomen de les bandes juvenils o alguns aspectes que hi concorren.

L'interès dels diferents autors que han estudiat el fenomen de les bandes juvenils s'ha centrat en les causes que les han originat i en els mecanismes d'adhesió dels joves membres d'aquests grups.

4.2 Teories subculturals

El concepte de subcultura neix a la Sociologia Criminal per explicar les conductes desviades de joves i adolescents organitzats en bandes, pertinents a les classes més desfavorides. Així, les teories subculturals neixen amb la

²³ *Lesió d'aquella part del sentit moral que consisteix en els sentiments altruistes fonamentals de pietat i probitat, segons la mesura mitjana en que es troben en les races humanes superiors, llur mesura és necessària per a l'adaptació de l'individu a la societat.* A BERGALLI, R. , BUSTOS RAMÍREZ, J , MIRALLES, T. (1983)

vocació d'oferir una explicació etiològica d'aquesta concreta criminalitat i tradicionalment ha estat la més utilitzada per explicar el fenomen. Les investigacions a l'àmbit penitenciari propicien aquest concepte a través de l'estudi de les subcultures carceràries

La idea de subcultura, apareix els anys '40, culminant amb l'obra de COHEN "Delinqüent Boys" justament quan també apareixen les bandes a Chicago.

Els Latin Kings, comencen com una organització social dedicada a la millora de la vida de la comunitat de totes les persones que ho necessitessin, a l'àrea de Chicago a la dècada de 1940. A aquesta dècada la organització comença a associar-se amb totes les minories estrangeres de l'àrea de Chicago (Illinois), la major part dels seus components era de procedència llatinoamericana, principalment porto-riquenys i mexicans, l'objectiu era expandir-se per totes les ciutats d'EEUU, donant empara als seus membres, en molts casos recent arribats al país, que no tenien vinculació.

Els anys '60 van acabar amb "la guerra al crim", que va fer que els líders de les bandes, que en aquells temps eren fonamentalment negres i hispans, es traslladessin dels carrers a les presons. Mentre van estar a presó, les bandes de ciutats com Chicago es van mantenir i van crear vies de comunicació amb la comunitat. Després de la segona guerra mundial va haver una greu crisi econòmica que va arrasar amb les minories del país. Això va provocar que es desapareixien els llocs de treball i augmentava la concentració de la pobresa. Les bandes van començar a cometre activitats clandestines i a traficar amb drogues.

Els latin kings es van estendre i als anys 70, es va començar a veure involucrada en activitats il·legals, principalment en xarxes de narcotràfic. A mitjans dels '80, Félix Millet y Maximiliano Suarez, dos presos de la presó de Conneticut, van crear A.L.K.Q.N. "The Almighty Latin King Nation" i van crear un manifest a la que van anar adherint-se més joves fins arribar als anys '90 a haver tribus a cada un dels estats.

Per la seva part, l'associació Ñeta va ser fundada el 1970 a la presó d'Oso Blanco, a Puerto Rico, per Carlos Torres Iriarte, -conegut com "La Sombra"-, un líder independentista encarcerat, que va tenir la idea de fundar una organització que vetllés pels drets dels confinats i establís una espècie de codi d'ètica entre aquests. "La Sombra" va ser assassinat per membres del Grupo de los 27, un altre col·lectiu de

confinats, fet que va provocar que els ñetes matessin als botxins del seu fundador i aquest va ser el seu primer assassinat com a grup.

El concepte de subcultura va ser rescatat de la teoria de l'anomia de Merton, atorgant-li noves dimensions i perspectives.²⁴

Per COHEN, la subcultura, és un sistema de valors i creences que fomenta la comissió d'actes delictius, que confereix rang social als seus membres per raó de d'aquests fets i especifica la classe de relacions que s'ha de mantenir amb les persones alienes al món social dels delinqüents.

Parlar de subcultura implica l'existència d'una societat plural, amb diversos sistemes de valors, contradictoris uns dels altres, que serveixen com a referent o punt d'unió dels grups desviats.

Les teories subculturals consideren que el delicte no és conseqüència de la desorganització social, de la mancança o buit normatiu, sinó d'una organització social diferent amb un codi de valors propis respecte als de la societat subcultural, però també és cert, que el que, en gran mesura, provoca aquestes noves formes d'organització o subcultures, és l'accés limitat de les classes baixes als objectius i metes culturals de les classes acomodades.

Ser membre i formar part d'una subcultura, suposa una alternativa per aquells individus descartats pel sistema formal de les classes dominants, que permet l'assoliment del vanagloriat èxit que invoquen, gràcies a la instauració d'uns paràmetres diferents i propis.

Una opinió majoritària de la doctrina²⁵, defineix les subcultures, amb els següents elements:

1. La subcultura és un grup de trets diferencials respecte a la societat oficial perquè institucionalitza particulars formes de veure el món. Efectivament, com hem vist, les bandes juvenils es defineixen a través

²⁴ a GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, A. , Tratado de Criminología, 2003

²⁵ Vid. HALL WILLIAMS, J.E., *Criminology and Criminal Justice*, citat a GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, A., *Tratado de Criminología*

d'uns determinats trets exclusius de cada grup, com és el seu vestuari, colors que utilitzen, emblemes, salves, simbolismes, llenguatge, rituals etc., que configura la identitat de cada un dels membres que en formen part. Tots aquests senyals externs, els permet, no només diferenciar-se i distanciar-se de la societat establerta, sinó dels altres grups o subcultures, que poden arribar a ser rivals per a la supervivència al marge de les estructures oficials. Però també, la utilització de l'enigmatisme i misteri, contribueix a crear desconfiança en els ciutadans i en auto distanciar-se més de l'accés a les estructures oficials que permeten l'assoliment dels objectius generals.

2. Els codis axiològics o sistemes de valors de les bandes subculturals tindrien certa autonomia, sense arribar a independitzar-se per complet de la cultura dominant. Les bandes juvenils creen un complex sistema organitzatiu amb estructures rígides i un sistema ampli de normes que regulen detalladament la vida dels seus membres, configurant un sistema propi de valors i *desvalors* que condiciona la conducta dels joves. Els sistemes normatius de les bandes, trasllueixen no tant un codi propi de valors o objectius vitals divergent del codi axiològic dominant, com noves formes i rituals que permeten assolir els objectius de la societat general, sense requerir la utilització dels recursos tradicionals als quals han estat vetats. Els membres de *pandilles* o bandes juvenils, no viuen d'esquenes a la societat imperant, sinó que en comparteixen valors tradicionals com la religió, la família, la formació, el treball, la vivenda, el benestar econòmic i estan interessats en temes com la política, la informació, etc. Per tant, la cultura dominant té un pes molt important a les subcultures, que són permeables als valors i als problemes socials.
3. La subcultura disposa d'una organització interna que regula les relacions dels seus membres, atorgant cohesió al grup i un entramat de relacions similar al que pugui existir a la societat convencional. A les bandes de joves estudiades, la organització interna està perfectament definida i constituïda i marca l'activitat del grup. Es tracta d'estructures rígides

organitzades jeràrquicament, a les quals regna el principi de submissió a la disciplina interna amb desplegament de mecanismes de control i sanció estrictes, que incorporen gran dosi de violència. La disciplina interna juntament amb la necessitat d'unió front l'enemic creat (bandes rivals), confereixen cohesió al grup. El vincle, però, que s'estableix entre els membres de les *pandilles*, no pot assimilar-se al que sorgeix de les relacions interpersonals socials tal com les coneixem. El sentiment de pertinença al grup i de submissió al líder, així com les estratègies de protecció i seguretat vers els grups rivals, forcen una vinculació especial molt més intensa, arribant a poder morir pel grup o per un altre membre del grup.

4. Les subcultures sorgeixen en un model de societat plural i heterogènia. Els processos d'interacció dins les bandes o pandilles, crea llaços de solidaritat, ja que els membres hi troben l'*status* que els hi nega la societat majoritària. D'aquesta manera, el grup actua com a mecanisme substitutiu de participació social, atorgant una identitat i estima als seus membres. Sens dubte, aquestes expressions de solidaritat es donen a les bandes juvenils i també el sentiment de pertinença i identitat i un nou status: el de membre de la banda, amb una sèrie de distintius que ho confirmen. Però aquest status no es distribueix equitativament entre tots els membres del grup, sinó que es reproduïx el patró establert a la societat de referència. El prestigi és un valor comú a totes les societats, des de les tribus de les illes Trobiand ²⁶al Pacífic Occidental amb *l'intercanvi del Kula*, fins les societats més avançades.

4.2.1. Principals teories subculturals

4.2.1.1 La teoria subcultural d' Albert K. Cohen

COHEN desenvolupa la seva teoria a partir dels elevats índexs de criminalitat entre els joves de les classes baixes dels barris pobres, i arriba a la conclusió

²⁶ Vid. MALINOWSKY, B., *Los argonautas del Pacífico Occidental*

que la conducta delictiva respon a un acte de rebel·lia contra les normes i valors de les classes mitjanes de la cultura nord-americana.

L'impediment d'aquests joves a aspirar a gaudir del proclamat benestar, i el sentiment de frustració que això els genera, els porta a rebutjar la societat establerta i a crear-ne una de nova separada de la primera.

1. La teoria de COHEN considera la subcultura com a gratuïta, maliciosa i destructiva. Gratuïta, en el sentit que la criminalitat d'aquestes bandes de joves, no respon a una utilitat o un guany econòmic, sinó que el valor es troba en la comissió del propi acte delictiu o desviat. Atenent a aquesta primera característica de les subcultures, val a dir, que les pandilles a l'Equador, si bé realitzen actes de violència simbòlica com tots aquells dirigits contra altres grups rivals o contra l'ordre públic, també es realitzen delictes contra la propietat, ja que en les seves condicions de vida, l'activitat del grup suposa, en molts casos, el seu sustent. La maldat i la destrucció són els altres elements que introdueix COHEN a la seva teoria, en quant la satisfacció deriva precisament de la disconformitat dels altres, el qual els serveix d'orgull i satisfacció. Les pandilles juguen en aquest cas una posició ambivalent, mantenint un discurs d'assoliment dels valors establerts (formació, treball, cooperació), inclús de protecció i millora de la societat, quan d'altra banda, continuen amb conductes desviades. De fet, a les seves reunions es donen consignes de superació personal a través de la capacitació i es rebutja el consum de drogues o la comissió de delictes per part dels membres del grup. També ha hagut esforços per canviar la seva imatge davant els mitjans de comunicació, i de constituir-se en associació per donar una aparença de legalitat als grups de cara a la societat. Per tant, el seu discurs és de rebuig de la violència i la il·legalitat, tot i que, en contra d'aquesta idea, segueixen sent grups opacs, que continuen amb un aire enigmàtic amb la clara voluntat d'envoltar-se de misteri i no mostrar les seves estructures i funcionament intern.

2. Les subcultures mantenen una relació ambivalent amb la cultura dominant. D'alguna manera, pretenen donar un gir a les normes socialment establertes i justificar conductes absolutament contràries a l'ordre establert. Les bandes juvenils d'Equador, parteixen d'una societat injusta amb grans desigualtats socials, amb una marcada inestabilitat política i amb dinàmiques de corrupció molt fèrries, esteses a tots els estaments, motiu pel qual, moltes de les conductes desviades que cometen els grups, no són actes de contradicció dels valors establerts, sinó tot el contrari, un reflex de la cultura dominant. En aquest sentit, MATZA i SYKES²⁷, consideren que el jove delinqüent no adopta una actitud d'enfrontament conscient i deliberat respecte els valors convencional, sinó que amb freqüència els comparteix, arribant a haver de justificar les conductes per compensar el seu complex de culpabilitat. En aquest sentit, CLOWARD i OHLIN entenen que molts joves delinqüents comparteixen els valors i metes de la societat oficial, i tant és així, que recorren a les vies delictives per tal de complir-los

3. La subcultura propugna l'hedonisme immediat i l'autonomia i llibertat sense voler ser objecte de més limitacions que les que exerceix les pròpies estructures o normes. En els membres de les pandilles hi ha una clara incapacitat per postergar el gaudi del plaer o planificar a mig o llarg termini. Els seus actes han de tenir una resposta satisfactòria immediata. Sovint actuen per impulsos i no per decisions reflexives.

4. Si una cosa caracteritza la subcultura criminal és que és una cultura de grup i no una resposta individual, que seria el supòsit que es dóna a la teoria de l'anomia de MERTON. En els grups de joves estudiats, el grup adquireix una especial rellevància, relegant importància als membres com a individus. Pel grup han de morir si és necessari i la seva àrea individual queda perfectament delimitada i regulada per les

²⁷ MATZA, D. i SYKES, G.H., *Juvenile Delinquency and Subterranean Values*, citat a GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, A. *Tratado de Criminología*

normes del grup. Les conductes desviades es realitzen en grup i és el grup qui en confereix un valor. COHEN es centra en l'etiologia de les subcultures i de la seva interactuació amb la cultura majoritària, sense entrar a explicar el perquè un individu arriba a formar part de les subcultures. L'origen de les subcultures és el conflicte que es produeix entre el sistema de valors interioritzat en la socialització primària relatiu a la seva classe, i l'estil de vida desitjat de les classes mitges, que per diversos motius, també ha interioritzat . La seva efectiva posició i presa de consciència de les seves limitacions en el joc competitiu, el fan enfrontar-se a problemes d'adaptació que li provocaran frustració. Per COHEN, davant el conflicte, poden haver tres tipus de reacció possibles:

- Adaptació al medi, amb assumpció dels valors culturals majoritaris, malgrat les limitacions existents per a complir els objectius marcats per la societat. Aquest tipus d'individu, el denomina college boy.
- Transacció o pacte, que representa la reacció més comuna i còmoda. No es trenca amb la societat oficial, sinó que s'hi conviu i s'aprofita les oportunitats que ofereix el sistema, tot i ser conscient de les limitacions pròpies de les classes baixes. Parlem del corner boy.
- Rebel·lió. Inconformitat amb les regles de joc establertes i innovació amb un nou codi de regles que permeti jugar a un bon nivell, encara que el joc sigui diferent. És el delinqüent boy i el que originaria la creació de subcultures. Per poder explicar la opció del delinqüent boy, es refereix a un procés psicològic que denomina reaction formation. Es tractaria d'un mecanisme que compensaria l'angoixa del jove de les classes baixes per aconseguir l'èxit social. La frustració el portaria a rebel·lar-se en contra dels valors standards als que no té accés, i com a reacció s'explicarien característiques de la subcultura, com l'ús de la violència. La

violència simbòlica no pot entendre's únicament com una reacció davant un estímul extern, ja que és d'especial intensitat. El que explicaria aquestes reaccions, de vegades desmesurades, seria que amb la conducta desviada o violenta no només s'està responent a un estímul extern, sinó també s'està protegint d'una amenaça interna que compromet les seves defenses, com són l'angoixa i la frustració.

4.2.1.2. La teoria de l' oportunitat diferencial de Richard Cloward, i Lloyd Ohlin.

CLOWARD i OHLIN desenvolupen la seva teoria subcultural a la seva obra *Delinquency and Opportunity*, de 1960.

Coincideixen amb COHEN en la frustració que pateix el jove de classe baixa per la falta d'oportunitats com a origen de les subcultures. Aquesta exclusió injusta el portarà a unir-se a altres individus amb similars idees i status, de manera que acabaran integrant una subcultura. La subcultura oferirà a l'individu marginat, la possibilitat d'aconseguir el desitjat èxit personal dins el seu reduït àmbit i l'aprovació del seu grup d'iguals.

El concepte d'oportunitat diferencial, l'extreuen de la teoria de l'anomia, que referia les diferències en l'accés als mitjans legítims, que podia comportar la comissió de conductes desviades en els casos de pertinença a ambients socials d'escàs o nul accés.

CLOWARD i OHLIN, consideren que de la mateixa manera que l'accés al benestar per mitjans legals no és distribueix equitativament, tampoc la distribució de les oportunitats il·lícites. Així, distingeixen tres tipus de subcultura, discrepant de COHEN que defensa una única subcultura criminal.

Pels referits autors, el primer subtipus ve determinat per la **subcultura criminal**, que neix als *slum* integrats, on es dóna una criminalitat adulta estratificada segons l'edat i amb estrets vincles amb la organització convencional del seu entorn. En aquesta tipologia, la subcultura facilita l'aprenentatge de normes i tècniques delictives als joves, oferint-los alternatives en els mitjans per aconseguir els seus objectius. La subcultura també actua com a agent de control respecte la conducta dels joves, evitant conductes que podrien comportar un perill per la subsistència del grup.

La **subcultura del conflicte**, segon subtipus, sorgeix als *slum* desorganitzats, sense estabilitat, amb elevada mobilitat social i condicions de vida precàries. És tal la inestabilitat de les estructures de les classes baixes, que ni tan sols

genera oportunitats il·legítimes d'assolir els objectius últims. No hi ha una *professionalització* de la criminalitat, i els joves s'aboquen a conductes violentes i de conflicte permanent amb altres bandes, com a forma d'adquirir un status o prestigi, ja que el seu grau de frustració és molt elevada per aquesta manca d'oportunitats legítimes i inclús il·legítimes.

La subcultura del conflicte és la que millor encabiria als joves organitzats en *pandilles*, en tant que, majoritàriament, es tracta de joves de suburbis urbans amb condicions de vida de pobresa i de gran desorganització social, on les oportunitats d'accés a un treball que cobreixi les necessitats bàsiques és gairebé inexistent, i on, fins i tot la via il·lícita, presenta dificultats. El sentiment d'absolut fracàs i la falta d'expectatives provocarien en els joves conductes de violència gratuïta i simbòlica, amb enfrontament constant amb les bandes rivals. La organització interna de les *pandilles* així com l'establiment d'un enemic comú extern (banda rival) permet assolir un status dins del grup, que fora, la cultura dominant no els hi ofereix.

La **subcultura evasiva**, és aquella que acull als joves que han fracassat primer en l'assoliment de l'èxit a través de les vies legalment establertes, i després, per la via de les oportunitats il·lícites (bé per manca d'aquestes, bé per prohibicions delictives interioritzades). Aquesta doble frustració, porta a aquests joves a *evadir-se* en la droga, l'alcohol, etc.

CLOWARD i OHLIN consideren que les tres tipologies subculturals poden succeir-se en el temps, segons el grau d'assimilació de la població immigrada. de manera que en un primer moment, els joves immigrants recorren a l'ús de la violència per aconseguir el seu prestigi. En una segona etapa, s'organitzen amb objectius funcionals per treure un profit quantificable amb les seves accions. Per últim, aquells que no hagin aconseguit beneficis econòmics amb les seves conductes il·lícites, es refugiaran en mecanismes d'evasió com el consum de tòxics.

La teoria de l'oportunitat diferencial es centra en l'estudi de la criminalitat dels *slums* creats a les grans ciutats d'EEUU, on hi ha gran concentració d'immigrants d'origen fonamentalment llatinoamericà, i pren el grau d'assimilació

de la població immigrada com a mesura que determina el tipus de subcultura que es crea als barris.

Als suburbis o *slums* de la ciutat de Guayaquil, el que determina la pertinença dels joves a un tipus o un altre de subcultura, no és evidentment el grau d'assimilació de la immigració, ja que, tret d'un baix percentatge d'immigrats de països llatinoamericans propers geogràficament, com Perú o Colòmbia, amb trets culturals similars, els nuclis poblacionals del suburbi els formen famílies autòctones. Així, el determinant serà el grau de cohesió i organització del barri.

4.3. L'escola de Chicago

L'Escola de Chicago constitueix des dels anys '20 del segle passat, un dels centres més importants de desenvolupament de la Sociologia criminal.

La seva principal aportació és la de la cerca de l'etiologia delictiva en el factor ambiental i la seva correlació amb els índexs de delinqüència. Les condicions físiques i socials de determinades zones urbanes, explicarien l'aparició de més delinqüència en aquests nuclis, de manera que l'entorn o l'hàbitat condicionen la conducta dels individus, que són permeables a les seves circumstàncies.

Pels teòrics de l'Escola de Chicago, la ciutat s'entén com una unitat ecològica²⁸, en el sentit d'organisme viu que es desenvolupa en ares a assolir un cert equilibri. Per això centren les seves investigacions en una determinada comunitat i estudien les relacions que es creen entre els éssers humans i el seu medi ambient, així com les reaccions dels individus vers el medi.

És interessant destacar aquesta escola en referència al fenomen de les *pandilles* perquè moltes de les investigacions que es realitzen a l'emparedada de la perspectiva ecològica, es centren en la delinqüència juvenil i la criminalitat organitzada que es desenvolupen al voltant de la resistència a la *lleï seca*.

C.R. SHAW publica el 1929 *Delinquency Areas. A Study of the Geographic Distribution of School Truants, Juvenile Delinquents and Adult Offenders in*

²⁸ BERGALLI, R. , BUSTOS, J. , MIRALLES, T. *El pensamiento criminológico*. Temis, 1983

Chicago. A la seva obra, parteix de la normalitat del delinqüent respecte la resta d'individus i investiga els processos que porten a un jove a delinquir, centrant-se en el seu entorn, per confirmar la hipòtesi que els barris funcionen amb dinàmiques pròpies que poden generar pobresa, conflictes, criminalitat... És d'aplicació per al sorgiment de les *pandilles*, la determinació que existeixen àrees a les grans ciutats, com als suburbis de Guayaquil, on la conducta criminal és un model de conducta esperat i fins i tot, potenciat per la comunitat i on existeix una actitud hostil vers els agents del control social formal.

A l'Equador, aquestes àrees es caracteritzen per un deteriorament físic evident, falta d'infraestructures i serveis públics, aglomeració humana, allunyament del centre urbà i de les àrees comercials²⁹, amb manca presencial de control social formal (policia) i un dèficit del control social informal perquè la comunitat o bé tem poder ser víctima de la violència, o bé comparteix i aprova els valors dels criminals o de les bandes per proximitat amb els membres. En tot cas, s'ha produït una modificació de les relacions interpersonals tradicionals que s'han tornat més superficials, provocant una clara pèrdua d'arrelament.

En els suburbis, el comportament delictiu s'aprèn i es transmet. Els menys joves del barri, ensenyen a les noves generacions. Els més joves s'adhereixen a les gangues establertes al seu sector, on coneixen a la majoria dels seus membres, bé perquè són els germans grans, bé perquè són els seus veïns de sempre.

Al sector, es conviu amb els *pandillers* i s'interioritza des de ben jove, la seva filosofia de vida i els valors del grup, degut a aquest contacte continuat que permet el sector (barri), ja que cal tenir en compte que per una qüestió cultural, climàtica i de mancança de condicions a les vivendes, es fa vida de carrer. Estaríem parlant, doncs, de *contagi social*³⁰, d'aprenentatge de les conductes desviades a l'entorn més proper.

²⁹ A diferència de les àrees estudiades a Chicago pels teòrics ecologistes, en que es subratlla com a característica de les *delinquency Areas*, la proximitat als comerços.

³⁰ Constituirà el nucli central de la teoria de l'associació diferencial d'E. SUTHERLAND

M. CLINARD³¹, va constatar que el radi d'acció del comportament delictiu oscil·la en relació directa al grau d'urbanització de les àrees de procedència del delinqüent. Considerava que fenòmens com el lideratge, les bandes i la criminalitat organitzada, serien privatis dels nuclis urbans on els contactes són impersonals.

Als suburbis guayaquilenys es podria rubricar aquesta afirmació, afegint que en alguns casos, si bé es dona un tracte personal entre els integrants de la comunitat, existeix una plena connivència amb els valors i conductes dels joves desviats.

Com a crítica a la perspectiva de l'Escola de Chicago, M.A. ALIHAN considera que contemplar la gran ciutat com si fos un macroorganisme social, explicant el seu procés d'expansió o la distribució geogràfica del crim amb conceptes ecològics, és una llicència desafortunada, que distorsiona la realitat, en lloc de descriure-la.

4.3.1 Teories ambientalistes

A partir dels anys '40-50, les teories ecològiques de l'Escola de Chicago van evolucionant cap a un anàlisi de la criminalitat a través del concepte d'àrea social i de mètodes estadístics.

El concepte d'àrea social pretén relacionar l'estructura interna de les ciutats amb els canvis soferts per la societat, operant amb tres postulats bàsics: el rang social, la urbanització i la segregació.

C.NEWMAN, amb la seva obra *Defensible Space*, que publica al 1973, orienta les seves investigacions al camp del disseny arquitectònic de l'espai urbà. NEWMAN constata que el crim és selectiu en quant al lloc de comissió, i que no respon a l'atzar. De la mateixa manera, JEFFERY, es decanta per superar la delimitació d'àrees criminògenes de l'Escola de Chicago, i centrar les investigacions en poder relacionar un determinat espai amb una tipologia delictiva específica.

³¹ GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, A. *Tratado de Criminología*. Tirant lo Blanc, 2003

KUBE, determina vuit mesures en l'àmbit del disseny arquitectònic urbà per prevenir la delinqüència, entre la que destacaria l'evitació del desenvolupament de guetos i la creació de noves formes d'identificació, orientació i comunicació; així com una reordenació urbana dirigida a un millor exercici del control social formal.

NEWMAN, per la seva part, proposa quatre mesures més precises que les de KUBE, consistents en subdividir les àrees públiques en zones més petites per a que els veïns puguin desenvolupar més fàcilment el sentiment de pertinença i de protecció de la propietat, establir una adequada ubicació de les finestres que faciliti la observació i control informal, fer coincidir les activitats i serveis públics en zones concorregudes i construir àrees públiques on els visitants s'hi trobin observats i vigilats.

4.3.2 Teories comunitàries

Sorgeixen a mitjans dels anys seixanta, com a reacció al fracàs de tots els programes d'intervenció sobre el delicte que s'havien dut a terme. A partir d'un transfons ecològic i de la creença que les instàncies oficials no aporten solucions a la problemàtica criminal, sinó que l'agreugen, advoquen per donar major protagonisme a la comunitat, que en els grans nuclis urbans, es troba debilitada. Cal una participació activa de les forces comunitàries a través fonamentalment, de la família i dels centres socials i institucions mediadores.

NIETZEL proposa una reorganització de la vida particular i privada del ciutadà i de les institucions públiques per reforçar els processos de socialització primària, que a les grans ciutats, són deficitaris.

Es provoca una devolució de la resposta al delicte a les instàncies comunitàries. La intervenció comunitària ha de ser global i oferir a l'individu, des d'assessorament legal a formació en habilitats socials i facilitació d'un treball... Davant dels escassos resultats obtinguts de les intervencions de caire exclusivament psicològic individual en el fet criminal, la pretensió d'aquests teòrics, és modificar l'individu a través de la modificació del seu entorn. La

reorganització ambiental, incideix en la conducta dels seus membres. La Psicologia comunitària té una clara orientació conductista.

4.4 Teories estructurals-funcionalistes

Les teories estructural-funcionalistes analitzen el crim com un fet social, normal i funcional, llur etiologia es troba estretament vinculada a l'estructura i grau de desenvolupament del propi sistema social.

Els funcionalistes intenten demostrar que determinats sistemes que resulten no ser útils des de la perspectiva econòmica, poden ser útils a altres funcions de caràcter social, introduint així, el concepte d'utilitarisme social.

L'estructura del sistema social ve configurat per un conjunt de pautes que tendeixen a desenvolupar-se de forma constant. D'aquesta manera, resulta que tota pauta o manifestació que persisteix en un sistema i es reproduïx continuadament, necessàriament, és funcional i positiva pel sistema, ja que en cas contrari, hagués desaparegut.

Les dinàmiques i fenòmens funcionals, afavoreixen a l'adaptació del sistema i a la seva supervivència, mentre que els elements disfuncionals tendeixen a minar el sistema i desajustar-lo.

4.4.1. Teoria de l'anòmia d'Émile Durkheim

Per *anòmia*, entenem aquelles situacions de buit normatiu en una societat concreta, que generen conductes desviades en els seus membres.

El terme és utilitzat per Émile DURKHEIM per descriure la societat francesa del segle XIX, en situació de canvi accelerat i emergent nou ordre social, a partir de la revolucions francesa i industrial. En moments de grans canvis socials, hi ha un període de traspàs, on entren en crisi els valors existents i encara no s'ha configurat totalment un nou sistema axiològic, produint-se una etapa de buit i desconcert.

La situació d'anòmia o buit, genera multitud de disfuncions socials, entre les quals es troba el crim.

Per DURKHEIM, tota societat requereix de cohesió social interna per avançar, que s'assoleix a través de la pressió o control informal que exerceix la col·lectivitat i que recorre un ampli ventall de possibilitats, des de la reprovació moral a la punició. En tot cas, en tota societat hi haurà un grup de persones més o menys nombrós, que no satisfarà les exigències d'uniformitat del sistema.

Malgrat el que podria semblar, la desviació social i la criminalitat, no provoquen un desajust de les estructures socials, sinó ens el contrari, provoquen un efecte de cohesió social entre les majories respecte les minories desviades. Identificar l'enemic (delinqüents), i situar-se en front, ajuda a l'adquisició de consciència social i de sentiment d'identitat col·lectiva.

Per DURKHEIM, la criminalitat compleix una funció important com a mecanisme de prevenció general positiva, com a aglutinant de les forces socials.

L'anòmia cal contextualitzar-la en la societat francesa de DURKHEIM, que passava per un ràpid procés d'industrialització i consegüent divisió del treball que trencava amb la uniformitat existent fins el moment.

Però, podem considerar anòmiques altres societats com la d'Equador al 2008, en el sentit de crisi o desorganització col·lectiva. Com hem vist, en els darrers anys ha hagut una greu inestabilitat política i governamental, amb 9 governs en 11 anys, que a la vegada ha suposat una successió de regulacions en diferent sentit. La crisi ha estat també econòmica, amb una fallida important de les entitats bancàries i la dolarització.

Aquesta situació d'anòmia que ha viscut i viu l'Equador, impedeix exercir la necessària autoritat normativa que serveixi de límit i moderació a les elevades expectatives individuals, per tal de satisfer-les en equilibri i harmonia.

DURKHEIM afirma³², que la felicitat dels éssers vius descansa en l'equilibri entre les *necessitats* i els *mitjans* de satisfer-les. Només un poder regulador

³² A GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio, Tratado de Criminología

moral i extern a l'individu, és capaç de *limitar* les necessitats d'aquest, de *moderar-les*, posant-les en harmonia amb els mitjans disponibles i fent factible la satisfacció de les mateixes.

A Guayaquil i a l'Equador en general, l'entramat reglamentari que aporta la coherència als membres de la societat, ha fracassat, com han fracassat les estructures governatives. No s'ha controlat l'economia, que ha pogut actuar amb plena llibertat i descontrol, creant unes necessitats i expectatives falses, que no s'adapten en absolut a l'economia real del país. La inestabilitat política ha generat la descohesió social i la falta de moderació, passant a regnar el buit i la desorganització social. Això, ha propiciat la cerca individual de la satisfacció de les necessitats creades i el pretès assoliment del benestar social promès.

En aquest context de desorganització social i falta de cohesió interna, on els membres de la societat d'Equador actuen individualment, al marge d'unes estructures sòlides, i on el patró de conducta establert, és el de l'assoliment del benestar, per damunt de les regles i normes; és el context, en el que és possible que apareguin noves formes de desviació o criminalitat, que supleixin les funcions identitàries que no compleixen les estructures formals.

La situació d'anòmia, permet que neixin les *pandilles* com a grups informals que generen unes estructures pròpies que faciliten la satisfacció d'unes determinades expectatives, i doten als seus membres d'uns senyals d'identitat i d'una regulació àmplia de la vida dels seus membres, que els aporta un important sentiment de pertinença al grup i de cohesió interna front a altres *enemics creats* (bandes rivals...). D'aquesta manera, la *pandilla*, exerceix les funcions que hauria de procurar l'Estat vers els seus ciutadans.

4.4.2 Teoria de l'anòmia de Robert K. Merton

MERTON considera que les conductes desviades són una reacció normal i esperada vers les contradiccions que generen les pròpies estructures socials.

Tota societat crea unes necessitats que es corresponen amb el patró cultural dominant i que res tenen a veure amb les necessitats humanes naturals.

L'estructura cultural d'una societat genera aquestes expectatives o objectius relacionats amb l'èxit social, prestigi o status. Però la contradicció o conflicte sorgeix, quan les estructures socials no permeten l'accés igualitari a les vies institucionalitzades que permeten assolir els objectius socials.

Es produeix una disfunció estructural endèmica, car que la cultura, coneixedora de la distribució desigual de les oportunitats i de les dificultats que un gran nombre de persones tindrà per assolir-les, no només no modera les necessitats creades, sinó que contribueix a la seva imposició, de manera que els individus que tenen vetades les vies legals i institucionals de consecució de l'èxit, han de buscar noves vies d'adaptació, a través de conductes desviades.

Els agents dels processos de socialització a l'àmbit familiar, a l'escola i a l'entorn més proper, així com els mitjans de comunicació i el seu *efecte globalitzador*, inciten a la interiorització de *l'status social* alt com a meta màxima a aconseguir, paral·lelament al descrèdit d'antics valors com el treball, l'esforç, la honradesa...

En societats amb elevat índex de precarietat en les condicions de vida, així com amb importants desigualtats en la distribució de la riquesa i les oportunitats i una absoluta falta d'infraestructures socials, com la societat equatoriana o guayaquilenya en concret, les estructures culturals bombardegen continuadament amb missatges que inciten al consum, a la riquesa, a l'èxit social.

No és d'estranyar, que en aquesta situació d'anòmia, sorgeixin *pandilles*, que ofereixen als seus membres noves estructures i vies no sempre legals, d'aconseguir el benestar social proclamat, o l'èxit sota l'únic paràmetre de la riquesa i la propietat. Les gangues suposen una adaptació als valors culturals globals, copiats de societats com la nord-americana i difoses constantment pels mitjans de comunicació i pels discursos polítics. A més a més, la banda juvenil, crea una escala social innovadora, on els membres, que han estat privats d'status social, poden en l'àmbit del grup, escalar esglaons i assolir un status elevat.

Així doncs, amb el fenomen *pandiller*, ens trobem davant el que MERTON assenyala com a *resposta innovadora*, que implica la utilització de mitjans prohibits però eficaços per aconseguir, almenys, un simulacre de l'èxit: la riquesa i el poder. La innovació, suposa una interiorització dels valors culturals, però no l'assumpció al mateix nivell, dels mitjans institucionals per aconseguir-los.

Les altres tres respostes individuals que contempla MERTON davant la disfunció de les estructures socials, o el que és el mateix, davant l'anòmia, són el ritualisme, el retraïment i la rebel·lió.

El ritualisme, rebutja els objectius culturals de l'èxit econòmic, mantenint, però la submissió a les normes institucionalitzades. Els individus d'aquest grup, renuncien a les metes però compleixen amb les regles del joc establertes.

El retraïment, és una resposta d'adaptació minoritària, que implica el rebuig tant dels objectius culturals com dels mitjans socials. En formen part, individus que viuen a la marginalitat, com drogodependents o rodamóns.

Finalment, la rebel·lió requereix un veritable canvi de valors i és una adaptació de caràcter col·lectiva. Aquelles persones limitades en l'accés a les estructures socials, imaginem i tracten d'aconseguir un nou ordre social fonamentat en nous valors.

4.4.3 Altres formulacions de la teoria de l'anòmia

Talcott Parsons construeix la teoria general de l'acció sobre la base de societats estructurades en quatre nivells de sistemes: el cultural, el social, el de la personalitat i el de l'organisme comportamental³³.

L'unitat social i el manteniment del control social, es procura a través del procés de socialització en els valors compartits per els membres de la societat. Per l'autor, el sistema social, és un sistema d'acció interdependent, de manera que cadascú assoleix un rol en virtut del seu estatus social, que es determina en

³³ A BERGALLI, BUSTOS i MIRALLES, *El pensamiento criminológico*

funció de les expectatives creades en torn al seu comportament. L'acció, apareix subordinada a la possibilitat d'obtenir gratificacions o sancions socials.

Sota aquest paràmetre determinista, l'estructura de la personalitat dels individus, un cop superat el procés de socialització, queda condicionada pels valors compartits interioritzats. D'aquesta manera, actuar al marge dels valors compartits i tenir conductes desviades, només pot explicar-se des de la perspectiva d'una disfunció en la personalitat de l'individu. Es tractaria doncs, d'una personalitat de naturalesa patològica, que recordaria reminiscències positivistes.

PARSONS considera que l'origen de la desviació ha de buscar-se en un defecte de socialització, el qual ha estructurat la seva personalitat sobre la base de necessitats i normes que generen tendències negatives cap el sistema d'expectatives compartides. Per tant, en aquest punt difereix d'altres teories d'anòmia, que consideren la conducta desviada com adaptativa a les expectatives culturals, mentre que PARSONS, considera que la desviació és una desadaptació.

Molts dels joves que formen part de les *pandillas*, han patit processos de socialització deficitaris, amb distorsions cognitives, sense interiorització correcta valors pro-socials, per falta d'un referent de modelatge clar.

El pensament estructural-funcionalista dels autors revisats, influeix notòriament en autors de la Sociologia jurídica alemanya moderna com AMELUNG, OTTO, JAKOBS o LUHMANN. Aquests autors tenen en comú que centren la seva atenció en el sistema social, subordinat al funcionament correcte com a mecanisme productor de consens. El delicte és disfuncional, no només per conculcar un bé jurídic, sinó perquè trenca el consens social. El Dret penal no només protegeix els béns jurídics, sinó que ha de complir altres funcions, com la prevenció general positiva, o restabliment de la cohesió social.

4.5 Teories de l'aprenentatge social o *social learning*

Les teories de l'aprenentatge social, troben en els models de conducta interioritzats durant la infantesa de l'individu, l'explicació a la conducta de l'adult.

La teoria de l'aprenentatge de BANDURA és un model d'aprenentatge de la conducta humana en general. L'aprenentatge es produeix com a resultat de la observació de la conducta d'altres persones i de les conseqüències que les conductes observades tenen pel model que les executa.

Per BANDURA i WALTERS (1963)³⁴ existeixen tres possibles efectes de la exposició a un model:

- Un efecte de modelat, que suposa la incorporació de noves respostes al repertori de l'observador
- Un efecte inhibitori o desinhibitori que procura una modelatge en la freqüència, latència o intensitat de determinades respostes ja adquirides prèviament.
- Un efecte de provocació, en el sentit que l'observació en l'alter de determinades respostes ja adquirides, pot incitar a reproduir aquestes pautes

En definitiva, la teoria de l'aprenentatge social es fonamenta en que la conducta és el resultat de la interacció recíproca a través de dos mecanismes. El primer, a través de les conseqüències de la resposta (gratificacions/sancions), que proporciona informació, té un efecte motivacional per a futures respostes i serveix com a reforç. El segon mecanisme, és l'exposició als models a través de l'observació, adquirint representacions simbòliques de les activitats efectuades pel model, que serveixen com a guia per a conductes

³⁴ MIRON REDONDO i OTERO-LÓPEZ, *Jóvenes Delincuentes*, 2005

futures de l'observador. La conducta observada s'adoptarà o no, dependent de les conseqüències que hagi tingut pel model.

Per BANDURA, el delinqüent aprèn normes, valors i conductes associades a l'activitat criminal. El delicte és una conducta o hàbit adquirit.

4.5.1 Teoria de l'associació diferencial d'Edwin H. Sutherland

SUTHERLAND, a partir de les seves investigacions sobre la criminalitat de coll blanc, conclou i eleva a teoria general de la delinqüència, que la desviació o criminalitat no ve provocada per disfuncions o inadaptació dels individus de classe baixa, sinó per l'aprenentatge de valors criminals que pot produir-se a qualsevol cultura i estratificació social.

En societats plurals, els individus interactuen i es comuniquen formant diferents associacions fonamentades en diferents interessos i metes. Són precisament aquests projectes comuns els que creen vincles entre els membres de l'associació. D'entre tots aquests subgrups socials o associacions, que són moltes, és fàcil que alguns d'ells actuïn sota models de conducta delictiva.

El concepte d'associació diferencial, serà la conseqüència lògica del principi d'aprenentatge a través d'associacions o contactes en una societat plural i conflictiva.

És cèlebre la frase de SUTHERLAND, *el crim no s'hereta ni s'imita, ni s'inventa; ni és fortuït o irracional: el crim s'aprèn*³⁵. La conducta o *modus vitae* delinqüencial s'aprèn com s'aprenen la resta de conductes respectuoses de la llei, a través dels mateixos mecanismes, dels processos de socialització.

L'aprenentatge criminal requereix d'una determinada continuïtat i intensitat dels contactes amb individus desviats o delinqüencials. La influència criminògena serà proporcional a la proximitat amb els interlocutors, de manera que serà molt superior en casos de criminalitat en l'entorn familiar proper com pares, germans

³⁵ GARCÍA-PABLOS MOLINA, Antonio *Tratado de Criminología*

o amics i de baixa intensitat, quan els contactes siguin indirectes a través dels mitjans de comunicació o Internet...

Quan parlem d'aprenentatge del comportament criminal, engloba diversos elements, perquè a la vegada s'aprenen tècniques de comissió del delictes, llenguatge específic, una determinada actitud i fins i tot, el rol criminal que s'assumeix, i s'aprenen mecanismes d'autojustificació de la pròpia conducta per tal de neutralitzar possibles sentiments de culpabilitat o de rebuig de tercers.

En el cas de les *pandilles*, els seus membres, des de petits conviuen amb germans i veïns més grans que ells, que en formen part d'aquests grups i que, en nombre important, cometes delictes i això els permet gaudir d'una sèrie d'avantatges econòmics dels que en cas contrari, mancarien. I aquesta conducta delictiva es veu normal en el seu entorn i s'aprèn. S'aprèn el llenguatge, el discurs d'aquests grups, la seva simbologia i les seves actuacions criminals. S'aprèn com s'aprèn a llegir, o el camí de l'escola...

I encara més, quan se'n forma part del grup, llavors els contactes amb els altres membres, són a diari, amb sotmetiment a una forta pressió de grup i aprenent conductes desviades, codis interns i tècniques de comissió de delictes.

També és molt important, la família dels joves com a transmissora de valors, tenint en compte, que en molts casos, tot i el discurs verbal que puguin mantenir d'adhesió a la llei, la seva conducta difereix i és incongruent amb el seu discurs. Hi ha força casos, en què els pares verbalitzen que estudiïn i no evitin problemes, i d'altra banda, gaudeixen de l'aparell de televisió que ha robat el seu fill o ensenyen als seus fills a com utilitzar la violència en la seva defensa.

Per últim, els mitjans de comunicació, encara que amb menor influència, també poden ensenyar conductes criminals, sinó estan ben administrats per la família. Les escenes de violència mostrades a la televisió: telenotícies, pel·lícules i

inclús dibuixos animats, per la seva reiteració diària, s'acaben aprenent i copiant.

4.5.2 Teories del reforç diferencial i del condicionament operant

AKERS incorpora elements conductistes a la teoria de l'aprenentatge de SUTHERLAND. Aquests elements conductistes tenen a veure amb el sistema vicarial de reforç positiu/ reforç negatiu. L'aprenentatge es forma a través de les conseqüències que la conducta pròpia o aliena, genera.

L'individu aprèn a comportar-se socialment a través dels estímuls que provoca la conducta, que actuen com a condicionament operant. El comportament dels altres, així com la seva resposta davant la nostra conducta, actua com a modelador de les pautes d'actuació. Una conducta es veu reforçada, si va acompanyada d'una gratificació o evitació d'un càstig. Pel contrari, es debilita, si el que s'obté és una sanció.

Les persones aprenen a autovalorar el seu propi comportament a través del procés interactiu amb les persones més significatives del seu entorn, que és de qui copien els models de conducta.

Aquesta teoria aplicada a la criminalitat, es tradueix en que es consolidaran conductes desviades en tant rebin un reforç diferencial respecte les conductes adaptades a la normativa.

La conducta desviada sorgeix gràcies a la imitació de la conducta de terceres persones amb qui es mantingui una determinada vinculació. Així, els *pandillers*, imiten les actuacions observades i apreses, algunes al seu entorn familiar, i la majoria en el barri i a l'àmbit del grup. Copien i incorporen al seu patró conductual, aquelles conductes desviades o delictives que realitzen o ordenen els líders del grup. I mantenen aquest tipus de conducta, perquè al grup són reforçades positivament i inclús incitades.

En cas de no seguir el model de conducta i les normes perfectament detallades que configuren l'estatut regulador del grup, els membres són sotmesos a una

estricta disciplina, amb estímuls condicionants com la imposició de sancions que poden arribar a ser absolutament violentes.

Per tant, a les *pandilles*, els membres que s'adhereixen a molt curta edat (12-13 anys) han d'observar els líders i els veterans (tenen fins i tot reglamentada una fase d'observació, que serveix per a que observin i aprenguin la conducta dels altres membres del grup i per ser observada i vigilada la seva conducta) i assimilar les normes, els símbols i les accions del grup. Els que millor desenvolupen l'esforç d'aprenentatge i imitació, reben el suport, i reforç i respecte grupal. Els que no incorporen als seus codis d'actuació, els valors compartits pel grup, són castigats o apartats de la *pandilla*.

4.5.3 Teoria de la neutralització de G. SYKES i D. MATZA

La teoria de la neutralització parteix del model d'aprenentatge social, relacionant-lo amb la idea de subcultura.

A diferència del que argumentaven les teories subculturals, SYKES i MATZA, consideren que la majoria de delinqüents comparteixen els valors convencionals de la societat, només que utilitzen tècniques o mecanismes per neutralitzar-los i justificar la seva conducta desviada.

Els autors utilitzen aquesta teoria per explicar la delinqüència juvenil de caràcter subcultural, com ens ocupa a nosaltres, basant-se en que el jove viu a un model cultural plural on s'alternen valors ètics i desviats i ell oscil·la el seu comportament cap a l'adaptació a uns o altres valors.

Com hem vist, hi ha valors que formen part important de la subcultura, com l'amor a la família, la solidaritat, el treball, l'ajut entre els membres del grup, i que són valors convencionals compartits pel gros de la societat, i d'altres com la gratificació immediata, la violència, la força, la ostentació i els diners, que encara que són valors subterranis, també són compartits per una gran part de la societat. Per tant, en el marc de la teoria de la neutralització, els valors de les *pandilles* de joves, no serien un cos estrany del codi de valors socials, sinó un reflex dels valors subjacents a la societat.

Els joves membres de grups no viuen completament al marge de la societat en el seu microcosmos, sinó que s'interessen per temes de política, cultura, oci i participen en activitats socials, i com hem vist, comparteixen valors de les classes dominants. Per tant, necessiten de mecanismes d'autojustificació que els permeti mantenir una coherència interna.

SYKES i MATZA parlen de cinc causes de justificació que utilitzen els joves per neutralitzar la responsabilitat de la seva desviació normativa:

1. Eximir-se de responsabilitat i derivar les seves responsabilitats a circumstàncies externes (locus de control extern)
2. Atenuar la il·licitud de la conducta, restant importància als fets o negar la immoralitat de l'acció encara que estigui prohibida.
3. Desqualificar la víctima i justificar que el fet delictiu era un acte de justícia, ja que era mereixedora del dany causat (agressió a jove de grup rival)
4. Desqualificar la societat que considera desviada la seva conducta (els *pandillers* reivindiquen la seva lluita contra el *tercermundisme*...)
5. Presentar la desviació com un acte de lleialtat (la venjança entre bandes en ares a la lleialtat al grup i als membres)

La teoria de la neutralització és important en quant aporta una explicació de la delinqüència juvenil, que té caràcter temporal, ja que en arribar a la maduresa, les seves conductes s'adaptarien a la normativa convencional, degut a les circumstàncies (creació d'una família, atansament al món laboral...) i a que sempre havien compartit els valors majoritaris.

4.6 Teories del control

Les teories del control parteixen de la falta de vinculació suficient entre la persona que infringeix la llei i la societat. Tots els individus són potencialment possibles delinqüents i el que evita la comissió del delicte, malgrat es presenti la oportunitat, és la pèrdua personal i social que això suposaria.

El desviat, és una persona que té unes relacions socials pertorbades i amb una interiorització deficitària dels valors socials en els que hauria de basar-se la seva conducta. Això fa, que aquestes dues premisses no s'activin com a mecanismes dissuasoris de la conducta desviada.

4.6.1 Teoria de l'arrelament social de Travis HIRSCHI

Per HIRSCHI (*Causes of Delinquency*, 1969) partint del concepte de normalitat dels criminals, qualsevol individu té el potencial necessari per desenvolupar-se tant com a persona adaptada als valors socials i lleis imperants, com a criminal. El factor que determinarà una o altra opció, és el grau d'arrelament social o vinculació amb la societat.

Segons HIRSCHI, l'arrelament s'aconsegueix a través de la concurrència de diversos factors:

- a) La inclinació i consideració cap a les persones. L'aprenentatge d'habilitats socials des de la infantesa, permet relacionar-se amb l'altri de forma adaptada en el marc de les relacions socials. La inclinació comença amb la família, qui ha d'oferir un ambient motivacional i d'afecte que potenciï el respecte i empatia cap els altres.
- b) Identificació amb els valors convencionals. La identificació i compromís amb els valors i estil de vida convencional permet mantenir-se dins la legalitat per por a perdre l'estatus adquirit i a sentir el menyspreu dels individus que conformen l'entorn del potencial infractor.
- c) Participació en activitats socials. És crucial per no desenvolupar conductes desviades, formar part de la xarxa social i participar en esdeveniments de diversa índole, amb un bon aprofitament del temps d'oci.
- d) Codi moral. La creença en uns valors morals i els principis de solidaritat, honestat, etc... serveixen de fre a conductes il·legals.

La falta d'inclinació dels joves *pandillers* és un fet, provenen de famílies majoritàriament desestructurades, que no estimulen afectivament i moral als seus fills. No senten una vinculació amb la societat i els seus valors, sinó que consideren que han de lluitar contra la societat establerta. No senten empatia pels membres de bandes rivals, tot i que tenen moltes més coses en comú amb ells, que divergències.

Participen únicament de les activitats que el propi grup ofereix, es creen una xarxa social al marge de la societat. No es relacionen amb els joves de l'escola o d'altres activitats públiques (esports, lleure...) sinó només amb els companys de la *pandilla*, motiu pel qual no desenvolupen sentiment d'inclinació o respecte pels altres.

Són joves descreguts, que no confien gens en l'ordre establert, que senten desarrelament i abandonament per part dels poders públics.

Els joves membres de *pandilles*, en gran percentatge no han rebut el vincle emocional necessari per part dels seus pares, que en molts casos un o ambdós són absents de la llar familiar (emigració, separació, abandonament...) o bé han donat una educació absolutament permissiva sense establiment de límits i sense dedicació de temps. Per això, són joves amb molt temps lliure sense una prèvia educació en la utilització del temps d'oci.

La falta de sentiment de vinculació i pertinença a l'entorn proper, els impulsa a formar part d'aquests grups, que supleixen l'afecte no rebut en el seu entorn d'origen. La banda és la seva família, amb qui tenen un fort lligam. El grup els ajuda en els problemes, empatitza amb ells i els organitza tota una extensa i intensa xarxa de relacions, organitza activitats i reunions gairebé a diari, de manera que es crea inclinació, però unidireccional cap al grup, descuidant cada cop més les relacions i vinculacions anteriors, amb la família i la comunitat, que podien servir de fre a les conductes desviades que genera la *pandilla*.

Els joves senten la necessitat de mantenir les relacions positives amb el grup al que pertanyen, i així obtenir l'aprovació de les persones que els aprecien i protegeixen, i hi comparteixen preocupacions i valors similars. A més, cal tenir

en compte, que la no adhesió a totes les actuacions que planifiqui la banda, suposen l'aplicació de sancions que poden arribar a ser cruels. Així, la *pandilla* esdevé un suplent de la família, que a través de l'afecte i el sentiment de lligam, provoca i incita a la interiorització dels valors del grup, que en molts casos, són divergents dels valors convencionals, i a reproduir el model de conducta establert al grup, que pot resultar desviat sota els paràmetres de la societat dominant.

4.6.2 Teoria de la contenció de W. RECKLESS

Segons RECKLESS, tots en un moment donat podem veure'ns advocats a la comissió del delicte, i el que ho impedirà són una sèrie de recursos personals que ens protegeixen del crim.

Els recursos personals poden ser de tipus intern o extern, servint millor a la seva funció d'aïllament del delicte, els de caràcter intern. Els interns es troben en la solidesa de la personalitat, que es reflexa en un bon grau d'autoestima, tolerància a la frustració, pensament a llarg termini, metes definides, etc. Els mecanismes de protecció externs, procedeixen de la coacció normativa que exerceixen la societat i els diversos grups socials per controlar als seus membres.

Per contra, els mecanismes d'incitació a la criminalitat són, segons l'autor, de tres tipus. El primer vindria determinat pels impulsos interns motivats en el descontent individual, la frustració, falta d'expectatives de futur, etc. El segon mecanisme el constituïrien les pressions externes. Com hem avançat, molts dels membres de *pandilles* tenen unes condicions de vida precàries, amb elevats índexs d'atur i terribles mancances en l'accés a serveis públics. Per últim, RECKLESS, parla de les influències externes com a instrument potenciador de conductes desviades i delictives. En aquest apartat apareixeria la pressió de grup a la que estan sotmesos els membres de grups juvenils. El grup condiona de forma important el comportament dels seus membres a través de l'adoctrinament i la disciplina de grup i del reglament intern sancionador.

Dependent de la fermesa dels recursos personals del jove i especialment aquells de caire intern, que tenen a veure amb l'auto concepte i la tolerància a la frustració, es podrà contenir i oposar resistència a les pressions, impulsos i influències externes, amb major força, protegint-se així, de la força criminògena a la que es veu advocat.

4.7 Teories de l'interaccionisme simbòlic

L'interaccionisme simbòlic, als anys setanta, parteix d'un concepte de conducta humana fruit d'un procés interactiu, fent referència a la crucial influència del llenguatge i altres mitjans de comunicació simbòlics en les reaccions socials³⁶.

Les seves explicacions sobre el delictes es fonamenten en les idees de *conducta desviada* i *reacció social*. Sense la pretensió de teoria etiològica³⁷, aporta una explicació científica dels processos de *criminalització* o *desviació secundària*.

La idea principal d'aquestes teories és la de la seqüència acció-reacció, és a dir, la interacció que es produeix entre l'infractor i aquells que tenen la possibilitat de definir el seu comportament com a desviat o delictiu (òrgans de control)

El treball dels autors de l'interaccionisme simbòlic, recull la tradició de l'incipient psicologia social, per estudiar les repercussions negatives que les reaccions socials podien generar en els comportaments humans, així com sobre la imatge que les persones poden formar-se de si mateixos.

4.7.1 Teoria del labeling approach

El labeling approach o teoria de l'etiquetament supera el paradigma etiològic i es centra en la pròpia definició de crim. Es plantegen la criminalitat, no com un fet natural que existeix per si mateix, sinó com un fet de construcció social. Un comportament només és desviat o delictual, si prèviament ha estat definit

³⁶ A BERGALLI, R. , BUSTOS RAMÍREZ, J., MIRALLES, T. *El pensamiento criminológico*

³⁷ HOWARD BECKER citat a GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, A. *Tratado de Criminología*

socialment com a desviació o delicte. Les definicions socials són el resultat d'un procés social d'interacció, que selecciona certes conductes.

El concepte que un mateix té de si mateix i de la seva posició dins la societat són importants, però també el concepte que els altres tenen d'un, perquè això contribueix a construir una definició de l'individu i de la seva conducta.

Les instàncies de control social formal (Llei, policia, judicatura, serveis penitenciaris) defineixen les conductes que consideren delictives i a través d'una selecció, etiqueten com a delinqüent als seus autors. Les instàncies de control no detecten la criminalitat sinó que la generen amb el seu etiquetatge. El mateix passa amb les instàncies de control social informal i les conductes considerades desviades.

Un cop definits els comportaments criminals a la Llei (marc abstracte de decisió), el control social, d'acord amb els autors d'aquestes teories, estableix un procés de selecció que no distribueix equitativament l'etiqueta de criminal, de la mateixa manera que no hi ha un repartiment equitatiu de les oportunitats o expectatives. És a dir que es produeix una primera discriminació en la definició de quines conductes es tipifiquen com a delicte, i en un moment posterior, els agents del control, seleccionen només a una part dels transgressors i no aleatòriament, sinó centrant-se en criteris preestablerts (aparença, status social...)

Els membres de les *pandilles* d'Equador seguien una estètica pròpia molt definida i cridanera, amb utilització d'uns determinats colors i símbols que els identificava. Molts d'aquests joves han participat en activitats delictives o desviades, que han estat de gran transcendència a la societat, com a problemàtica dels diferents governs i de gran repercussió mediàtica. Això ha generat la creació d'estereotips en el subconscient social i per tant, en les instàncies de control, que identifiquen els grups de joves amb determinada imatge amb delinqüents. Això motiva per part de les agències controladores l'exercici d'un especial seguiment a aquests grups i destinació d'efectius al seu control. D'aquesta manera, amb aquest focus posat sobre les *pandillas*, es consolida el seu rol de delinqüents.

Segons les teories de l'etiquetatge, els joves assumiran la imatge que la societat, els mitjans de comunicació i les instàncies de control social tenen d'ells, i acabaran re definint el seu rol a partir de la definició que en fan els altres, produint-se una desviació secundària.

La teoria de la profecia autorealitzada o efecte pigmalíó³⁸, utilitzada per MERTON, explica com la percepció que els altres tenen d'un mateix pot modelar la pròpia conducta. Les expectatives que els altres tenen sobre nosaltres, acaben complint-se. Si als joves *pandillers*, se'ls cataloga de delinqüents i es difon la seva imatge a través dels mitjans de comunicació al costat de les paraules perillositat i criminalitat, la societat i les instàncies de control se'n fan ressò i enfoquen la seva intervenció sobre aquests grups. Els joves, en una etapa de la vida d'autodefinició i identificació d'un mateix, reben una informació externa negativa d'ells, que no es veu compensada més que en el cercle de la pròpia *pandilla*. D'aquesta manera, el jove s'identifica amb la imatge creada des de l'exterior i es desenvolupa amb dèficits importants d'autoestima i autovaloració i assumeix el rol o etiqueta que la societat li ha imposat, de manera que acaba modificant la seva conducta en direcció a les expectatives creades i compleix amb la profecia, amb el que estava previst, nodrint el cercle viciós.

4.8 Reflexions finals

El fenomen de les *pandilles* de joves organitzats que adopten conductes desviades i fins i tot, delictives ha estat explicat directament o indirecta per diversos models teòrics al llarg de la història de la Criminologia. La tendència actual és la d'integrar els diferents conceptes i marcs teòrics per elaborar una explicació global del fenomen que abasteixi la pluralitat de factors, variables i matisos que intervenen en la etiologia de la criminalitat.

³⁸ Deriva del teorema de THOMAS que diu que *si una situació és definida com a real, eixa situació té efectes reals*

Cada una de les teories revisades individualment, respon a una determinada perspectiva del problema objecte d'estudi, però en cap cas tenen plantejaments prou divergents com per no poder coexistir i complementar-se.

Els models teòrics estudiats, comparteixen la idea fonamental que el procés de socialització és clau per entendre futures conductes desviades. L'origen de la desviació dels joves cal remuntar-la a les primeres etapes de la vida i a la interacció amb els altres que configuren el seu entorn més immediat: família, escola, grup d'iguals.

Són notes comunes, la falta d'oportunitats dels joves i les mancances a nivell emocional. La primera, per la pertinença dels joves a estrats socials amb força dificultats per assolir els objectius o valors socials propis de la cultura dominant a través de les estructures oficials i legals adients, perquè l'accés els hi és limitat. A través dels processos de socialització, tenen interioritzats els valors convencionals, als quals no volen renunciar, i no tant, els mitjans per assolir-los, que són substituïts per altres, qualificats de desviats per les majories socials. La segona, fruit d'una educació familiar que no ha potenciat els vincles afectius amb la família, l'escola i l'entorn, que no ha modelat la conducta del nen amb un referent positiu i clar i que no ha ofert mecanismes per desenvolupar l'autoestima i la tolerància a la frustració dels joves. Per aquest motiu, busquen els models conductuals fora de l'àmbit familiar, on a través del contacte continuat, s'aprenen i imiten les conductes desviades i criminals.

Les teories subculturals defineixen molt bé els mecanismes que faciliten la incorporació dels joves als grups i les dinàmiques internes que es produeixen, però s'ha de tenir en compte que el codi axiològic propi no és completament contrari al dominant com proclamen aquestes teories. Pel contrari, el codi de valors dels grups és reflex de la societat que els envolta, tant en el manteniment de valors convencionals de les classes dominants, com la incorporació de valors també presents a la seva societat, però de caire subterrani, corrupció, violència...

La subcultura implica una alternativa institucional que permet el compliment amb els objectius d'èxit sota paràmetres singulars. Els senyals externs del

grup, cobreixen les necessitats identitàries dels joves sense un model de referència.

Una aproximació a la *pandilla*, ens porta a les tesis de CLOWARD i OHLIN, identificant-se amb el tipus de subcultura del conflicte, que es configura a àmbits desorganitzats i amb condicions precàries, on la violència simbòlica adopta una especial importància com a generadora d'estatus, poder i prestigi.

Diferint de COHEN, cal partir del concepte de diversitat subcultural, utilitzant cada tipus diferents mitjans i objectius. A més, no es pot afirmar, que les bandes de joves realitzin únicament manifestacions de violència simbòlica, sinó que també usen la violència amb fins utilitaristes de tipus econòmic, amb comissió de delictes de robatori i altres contra la propietat.

En tot cas, el que determinaria la diferència que un jove arribi a cometre conductes desviades o delictives, estaria estretament relacionat amb el grau d'exposició a una subcultura criminal.

Les teories ecològiques han posat el punt de mira sobre la idea de desorganització social, que tot i ser un terme imprecís, posa de relleu els alts índexs de delinqüència en certes àrees, que com sigui, atrauen i polaritzen els problemes socials. En aquest sentit, VOLD³⁹ ressalta les elevades taxes de criminalitat de les àrees pobres i deteriorades de la gran ciutat, advertint però, que l'índex de criminalitat no és conseqüència directa de les condicions econòmiques.

L'estructural-funcionalisme posa de relleu que els joves adapten les seves conductes amb la intenció de suplir les mancances del sistema social i trobar un equilibri entre les necessitats i els recursos per satisfer-les.

Les teories de l'aprenentatge social, destaquen el poder de modelatge que té pels joves, l'exposició a determinats referents com els grups d'iguals.

³⁹ Citat a GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, A. *Tratado de Criminología*, 2003

Respecte a les teories del control, fixen l'atenció en la falta de vinculació emocional amb la societat com a causant de la desviació i criminalitat. D. GLASER, intenta conciliar la teoria del control social i els conceptes bàsics de l'associació diferencial. La decisió de cometre o no un delictes es troba determinada per les conseqüències que l'autor anticipa, per les expectatives que se'n deriven de la seva execució o no. Per tant, les expectatives són les que decideixen el comportament futur.

Finalment, a través de l'interaccionisme simbòlic, s'estudia la influència negativa en els joves de les instàncies de control en sentit ampli, que a través de l'especial vigilància a que són sotmesos i a judicis de valor preestablerts, són criminalitzats de tal manera que canvia la imatge que tenen de sí mateixos i l'adapten a les expectatives de la societat.

5. Les pandilles a les presons catalanes: els trets diferenciadors

5.1 El fenomen de les pandilles a Catalunya

El fenomen de la immigració ha tingut un efecte clar en l'expansió de les *pandilles* pel territori de Catalunya. Els/les immigrants estrangers que actualment resideixen a Catalunya són, aproximadament, un 2,7% de la població total. Un dels col·lectius més nombrosos d'immigrants prové dels països de la CEE. Un altre grup important és el de persones procedents d'Amèrica Llatina. L'emigració d'aquest grup és deguda més aviat a motius polítics i, professionalment, és personal qualificat (metges, psiquiatres, docents, etc. o comerciants). Últimament, però, augmenta el nombre d'immigrants amb problemes econòmics, els quals moltes vegades treballen per sota de les seves possibilitats. Com a exemple, podem citar un augment de dones soles que treballen en el servei domèstic o que tenen cura de vells i nens.

Segons PEDONE⁴⁰, les equatorianes s'han convertit “en la primera baula de la cadena migratòria” en el seu país i això ha repercutit en els seus rols familiars i en les relacions de gènere dominants en les famílies equatorianes. La majoria d'aquestes dones són professionals i, en el seu país, el 90% treballava fora de la llar encara que els ingressos eren molt escassos i inferiors als de les seves parelles. Quan han arribat a Catalunya i la resta de l'Estat, però, “han redefinit la seva posició respecte a la manutenció dels seus fills” i s'han convertit en referents econòmics, encara que això ha suposat costos socials i emocionals molt alts.

Quan emigren, moltes dones deixen els seus fills amb les àvies o les tietes. En alguns casos, es produeixen situacions traumàtiques perquè moltes dones immigrades senten que el viatge els ha fet perdre el rol de mares que després costa molt de recuperar.

⁴⁰ Citada a pàgina web de la Fundació Jaume Bofill. Federació Nacional d'Associacions d'Equatorians a Espanya

La integració social de la immigració equatoriana mostra dificultats, ja que principalment s'aborda la visió econòmica i es descuiden polítiques d'acollida que tinguin en compte estratègies familiars diferenciades i les relacions de gènere, que com hem vist tenen influència directa en la integració dels fills quan arriben i evita la vinculació a *pandilles* i altres grups d'iguals, que viuen en conflicte.

La majoria de joves arriben, com hem vist, amb posterioritat als seus pares, a edats adolescents. També hi ha un petit percentatge de joves *pandillers* que arriben a Catalunya per complir una estratègia d'expansió del grup de referència, complint amb ordres dels seus líders, però són casos minoritaris.

L'estatus d'immigració i origen ètnic són fonamentals a l'estudi de les *pandilles* a Catalunya. Com hem vist, l'entorn social i cultural és fonamental en l'etiologia d'aquests grups, ja que són permeables a l'exterior que els envolta.

A Catalunya ni a la resta de l'Estat va haver una previsió per part dels experts, que aquest fenomen arribaria paral·lelament a l'arribada d'immigració originària majoritàriament de països de l'Amèrica Central.

Segons explica el Sr. Josep Maria Lahosa, va ser l'any 2002, quan des de les instàncies de seguretat de l'Ajuntament de Barcelona i instàncies policials de la Generalitat de Catalunya, es té coneixement entre les primeres tensions entre grups de joves llatinoamericans a l'interior o voltants de certes escoles.

Posteriorment, es produeix la mort violenta d'un jove d'origen colombià, fet que va alertar d'un nou fenomen al nostre país, les bandes juvenils organitzades o *pandilles* com s'anomenen als països d'origen.

L'any 2004, s'encarrega una investigació a experts en el tema de les bandes juvenils, llurs resultats s'exposen en el Seminari "Jóvenes latinos: espacio público y nuevas culturas urbanas", en el que a més d'experts i professionals, va assistir una representació dels joves objecte d'estudi. Aquests resultats i el debat que es va generar, va suposar un coneixement real de la situació, la qual

cosa va permetre definir i ajustar millor les polítiques públiques, i així obtenir millors resultats.

En aquest sentit, l'Ajuntament de Barcelona, va recollir experiències d'altres països i va apostar per un nou model d'intervenció. Però aquesta possibilitat va sorgir dels grups de joves que reclamaven la utilització d'espais públics o espais esportius per a les seves activitats. A partir d'aquesta demanda, s'inicia un apropament cap els grups i així es tanteja la possibilitat d'iniciar un procés associatiu que atorgui certa normalitat al fenomen.

En aquest procés, l'Ajuntament de Barcelona, exigia uns mínims per poder negociar la derivació de les *pandilles* en associacions formalment constituïdes d'acord amb la legislació respectiva. Aquests mínims eren: funcionament intern democràtic, la renúncia a la violència en la resolució dels conflictes, eliminació de proves de força o violència en els ritus d'entrada al grup i acceptació de les decisions dels joves en quant a abandonament de la banda.

Un dels problemes destacables amb el que s'han trobat a l'Ajuntament de Barcelona, és la forta dependència que aquests grups tenen de líders que es troben a Equador o Estats Units i que dificulta enormement la intervenció amb ells, ja que compleixen directrius que venen marcades des d'aquests altres països.

El procés va estar un èxit per quant l'agrupació Latin Kings i la Asociación Ñeta para ayuda al confinado, culminant amb formalització d'ambdues bandes com a associació lícita. Prèviament van tenir un debat intern, que va comptar amb el seguiment i suport de l'Institut de Drets Humans, els qui van treballar els aspectes més importants abans d'arribar a un acord final.

Però això, amb posterioritat ha estat, d'alguna manera, utilitzat pels joves com escut de protecció i espai d'impunitat.

Aquestes noves associacions no reben cap tipus de subvenció de les estructures públiques ni estan sotmeses a cap tipus de control específic o

fiscalització. Tampoc han proposat cap tipus d'iniciativa durant el temps que romanen constituïdes com associacions.

Paral·lelament a la tasca que es venia realitzant des de l'Administració municipal, Mossos d'Esquadra, etc., els mitjans de comunicació ocupaven pàgines senceres parlant d'un fenomen que descrivien com a molt perillós i de gran organització interna, que s'estenia de forma irremediable. En canvi, segons les xifres amb que es mouen des de l'Ajuntament, és al voltant del 2 a 5% de la població llatinoamericana jove a Catalunya, que seria d'aproximadament 1000 joves.

5.2 Perfil dels joves membres de *pandilles* ingressats a les presons catalanes

Els joves membres de pandilla ingressats a presó pertanyen a diferents agrupacions, com ñetes, latin kings, o black panthers, sent els primers el grup majoritari a les presons catalanes.

Tenen edats compreses majoritàriament entre els 20 i 25 anys. Com s'explica a la part metodològica d'aquest estudi, les entrevistes s'han centrat en joves d'origen equatorià, per tal que coincidissin les variables estudiades a Guayaquil, a excepció d'aquelles que entren en joc per la seva residència a Catalunya i corresponent assimilació de la cultura d'acollida.

Les *pandilles* que s'organitzen al nostre territori tenen elements diferenciadors respecte les originàries de l'Equador o d'EEUU, ja que l'entorn social i cultural són absolutament diferents i aquestes especificitats són molt importants perquè apunten maneres concretes d'enfrontar el fenomen.

També cal tenir en compte que la situació de ser immigrant i la pertinença a dues cultures diferents i els intents de conciliar ambdues, influeix en l'atansament del jove a aquests grups en busca d'un reconeixement i una comprensió que només els que es troben en la seva mateixa situació poden comprendre.

- Els joves entrevistats que han manifestat la seva pertinença a bandes juvenils o *pandilles* ha estat de 10. Altres molt probablement també ho eren però ho han negat. D'entre els deu, hi ha dos que ho van negar, tot i ser portadors de símbols identitaris de grups determinats i que en indicar aquest extrem, somriuen a mode de ratificació.
- Els joves entrevistats són originaris fonamentalment de la província del Guayas, més concretament, de la ciutat de Guayaquil o d'altres properes (recordem que Guayaquil és la ciutat més poblada de l'Equador) i van arribar a Catalunya en diferents circumstàncies però amb un denominador comú.

Tots ells arriben al nostre país procedents d'Equador en edats compreses entre els 12 i els 17 anys d'edat, residint-hi des de fa una mitjana de 6 anys.

Només un dels joves arriba aquí acompanyant els seus pares. Hi ha sis, llurs pares emigren amb anterioritat i els fills es queden a Guayaquil sota la cura dels seus avis o tietes, mentre els pares comencen una nova vida aquí. Un gran percentatge, són separats ja des de l'Equador o bé ho fan un cop aquí. Els altres tres joves han arribat a Catalunya per agrupar-se amb germans o tiets.

En tot cas, totes les famílies han sofert d'una o altra manera una desestructuració important per separació dels pares, emigració i criança per part d'avis o tiets, trencant-se els vincles amb els progenitors i sent posteriorment difícil, reestablir-los, fet que provoca el distanciament de la família (que en molts casos són veritables estranys) i l'atansament a grups d'iguals amb problemàtiques similars.

Tots en arribar són escolaritzats en les proximitats del seu habitatge, manifestant no tenir problemes d'insersió ni ser objecte de discriminació alguna, encara que reconeixen que ells i els companys de classe eren conscients de les diferències culturals, fet que els feia apropar-se més a altres joves procedents del seu mateix país. La majoria finalitzen els estudis obligatoris sense gaires dificultats, sent amb posterioritat quan es donen els primers conflictes d'identitat.

Tots manifesten entendre la llengua catalana però no que no els agrada parlar-lo, tot i que no saben respondre a per què.

L'atansament a les bandes juvenils es produeix als centres educatius o posteriorment, quan finalitzats els estudis obligatoris, els joves es troben en situació de desocupació gaudint del temps d'oci a les zones de reunió properes al domicili, o bé, s'inicien a presó, quan l'ingrés es produeix al Centre de Joves.

Tots s'han fet membres dels grups un cop arribats a Catalunya i en cap dels casos als seus països de naixement, ja que la majoria arriben amb 12 a 14 anys.

La meitat dels joves entrevistats es troba en situació preventiva i l'altre meitat, penats per una única causa de diversa tipologia. Així, un d'ells compleix condemna de 3 anys sis mesos i un dia com autor responsable d'un delicte de robatori. Un altre, compleix dos anys per delicte de lesions a la parella i un tercer, disset mesos per maltractaments a la dona. Un altre jove compleix condemna de tres anys i sis mesos com autor d'un delicte de lesions que va cometre juntament amb dos joves més del grup contra un senyor espanyol amb qui va coincidir a un bar i es va generar un conflicte, però res a veure amb temes interns del grup. El darrer dels joves condemnats, ho ha estat a vint anys de presó per la comissió d'un assassinat contra joves de banda rival. De fet, aquest jove es va desplaçar des de Madrid on residia, fins a Rubí, on es va cometre el brutal delicte.

D'entre els preventius, un d'ells, està a disposició judicial per la presumpta comissió d'un delicte de robatori amb violència i intimidació, que va cometre juntament a altres joves de la banda i, segons manifesta, es va produir una baralla per una noia, negant el robatori.

Un altre jove es troba pres per un delicte d'homicidi que també es va produir a Rubí per una baralla entre bandes rivals, on va morir un jove del grup contrari a causa de vint-i-quatre punyalades. Un tercer, es troba preventiu per assassinat per una baralla entre diferents grups de diferents nacionalitats a la sortida d'una discoteca, resultant un dels joves rivals apunyalat.

L'últim dels joves es troba pres a causa de la presumpta comissió d'un delictes de robatori amb violència i intimidació.

Els joves entrevistats, encara que integrants de diferents agrupacions, coincideixen en que a presó no hi ha conflictes entre ells, havent arribat a un pacte de no agressió durant l'ingrés. Segons manifesten joves aliens a les *pandilles*, tampoc existiria excessiva pressió per a que aquests joves s'adherissin a algun dels grups, tot i que això cal posar-ho en quarentena.

La seva conducta a presó no és exempta de conflicte, de manera que la majoria han estat objecte de sanció com a infractors de l'ordenament penitenciari, fonamentalment per possessió de substàncies prohibides de tipus psicotròpic i per faltes de respecte als funcionaris. Però també se li troba a un d'ells, un bat de beisbol de grans dimensions, farcit de vidres trencats.

També agredeixen altres interns a cops de puny o se'ls troba armes punxants de fabricació artesanal.

Com sigui que es tracta de joves que viuen en conflicte i han fet de la violència la seva realitat diària, també és cert, que molts es troben cansats de la dinàmica grupal i dels conflictes que s'hi generen i que si no deixen el grup és per por a les conseqüències o per falta d'alternatives positives.

Però tots coincideixen en la voluntat de realitzar activitats que els ajudin a encaminar la seva inserció laboral i també es mostren receptius a la possibilitat de participar en un programa d'intervenció que tracti sobre la resolució de conflictes i sobre temes específics que preocupen als joves integrats en bandes juvenils.

Per això, i tenint en compte l'edat d'aquests joves com un factor molt positiu per al seu modelatge, i considerant les experiències avalades amb grans resultats que ens arriben de l'Equador, així com un entorn amb diversitat de recursos i oportunitats, la intervenció específica amb aquests joves és possible i necessària, en els termes que es proposa en el següent mòdul.

6. Programa d'intervenció amb pandilles als centres penitenciaris catalans

6.1 Marc legal

La intervenció amb membres d'agrupacions o *pandilles*, ha de respectar en tot cas, el marc legal i reglamentari previst a la normativa penitenciària i encaminar-se a l'assoliment dels principis constitucionals establerts a l'article 25.2 de la norma suprema.

En aquest sentit, l'article 59 de la Llei Orgànica General Penitenciària (LOGP) estableix que el tractament penitenciari consisteix en el conjunt d'activitats directament dirigides a la consecució de la reeducació i reinserció social dels penats.

El tractament penitenciari es fonamentarà en el principi d'individualització científica i serà degudament planificat, continuat i dinàmic, permetent la seva adequació a l'evolució conductual de l'intern. El caràcter complex, permet integrar la utilització de tots aquells mètodes de diversa naturalesa, que proporcionin una eina de conjunt vàlida i amb totes les garanties, i que satisfaci la finalitat última consistent en que, el jove en aquest cas, sigui capaç de viure respectant la llei i subvenir a les seves necessitats. Així, s'ha de procurar el desenvolupament d'una actitud de respecte, i de responsabilitat individual i vers els valors socials establerts.

La participació dels joves membres de bandes ha de ser obligadament voluntària, tot i que es promocionarà la seva participació i se'ls estimularà perquè plantegin les seves demandes concretes i col·laborin en la planificació de la intervenció.

El tractament penitenciari només pot actuar un cop la presumpció d'innocència és conculcada amb la fermesa d'una sentència condemnatòria, però l'article 20 del Reglament Penitenciari estableix, en relació als interns preventius, que la Junta de Tractament, elaborarà un model individualitzat d'intervenció que respecti el principi de presumpció d'innocència. Aquest model d'intervenció es basarà en l'informe del treballador social i l'educador, que entrevistaran als

interns al seu ingrés. Es valorarà especialment la ocupació laboral, formació cultural i professional o mesures d'ajuda de l'intern.

El precepte reglamentari permet planificar una intervenció global amb els interns preventius a disposició judicial, que treballi tots aquells aspectes i àrees on s'hagi detectat dèficits, sempre que no contravinguin la presumpció d'innocència. Aquesta intervenció esdevé necessària, i encara més quan els destinataris són joves, i requereixen una acció educativa intensa d'acord amb el que preveu l'art. 173 del Reglament Penitenciari. Per joves considerarem a tots aquells interns menors de 21 anys, i excepcionalment els que no hagin complert els 25 anys.

El mateix precepte legal, en el segon paràgraf, determina, sense distingir entre penats i preventius, que el personal adscrit als departaments o centres de joves, oferiran una formació integral als joves, potenciant i desenvolupant les seves capacitats a través de tècniques compensatòries que els ajudin a millorar els seus coneixements i capacitats, de manera que s'incrementin les seves oportunitats de reinserció social.

La intervenció que des d'aquí es proposa, en cap cas vulneraria la presumpció d'innocència ja que el seu objectiu és l'oferiment d'eines i recursos personals per a la gestió i resolució de conflictes per vies pacífiques, al marge del delictes que hagin comès efectivament o presumpta. A més, com no podria ser d'una altra manera, la participació en el procés ha de ser voluntària.

6.2 Marc teòric

La intervenció que es proposa és d'orientació cognitiu-conductual, sota el pressupòsit que hi ha determinades operacions cognitives de l'individu que determinen la seva conducta.

Un programa d'orientació cognitiva incideix positivament al raonament de l'intern, en les seves atribucions, autoavaluacions i expectatives, en la seva percepció i valoració del món extern, empleant tècniques que milloren les seves

habilitats personals i socials, la seva capacitat per resoldre problemes interpersonals, empatia, autoestima, autocontrol..

El model cognitiu-conductual, s'aboca al modelatge de comportaments i pensaments, posant la seva èmfasi en els patrons disfuncionals, amb una intervenció a curt i mitjà termini. L'enfocament d'aquest tipus d'intervencions és didàctica i oberta a les suggerències que aportin els participants en les diverses sessions programades, amb necessitat d'una participació activa dels joves per a la consecució d'un objectiu comú. Les tècniques a utilitzar es basen en el aprenentatge i modificació de conducta a través de l'entrenament en habilitats socials, reforçant el comportament independent.

S'orienta al jove i se'l confronta amb les seves creences i conductes, mostrant que existeixen alternatives possibles pels seus pensaments i patrons habituals de conducta, promovent l'autoqüestionament i la resolució de problemes.

El funcionament cognitiu del jove és clau per a una resocialització eficaç, amb la utilització de mètodes orientats a potenciar l'anàlisi auto racional, el pensament crític, el raonament mitjà - fi , etc.

Tot això sense perdre de vista la perspectiva sistèmica del fenomen, que considera les bandes com un sistema o conjunt d'elements en interacció dinàmica en funció d'una finalitat. Els conceptes que fan referència al model sistèmic estan basats en la Pragmàtica de la Comunicació, en la Teoria General de Sistemes i en conceptes Cibernètics.

En particular, la teoria general de sistemes preten proporcionar un marc teòric unificador tant per a les ciències naturals com per les socials, que necessitaven utilitzar conceptes tals com "organització", "totalitat", globalitat i "interacció dinàmica. Lo lineal és substituït per lo circular i lo individual perd importància davant l'enfocament interdisciplinari.

La teoria de la terapia de sistemes parteix del fet de que l'home no és un ser aïllat, sino un membre actiu i reactiu de grups socials. Tot subjecte aprèn a ser un ésser social an l'àmbit d'un grup, la família. És en el contexte d'aquest grup

on s'aprenen conceptes tals com: jerarquia, cooperació, competitivitat, límits, relació d'iguals, relacions de poder... El que aprenem en aquest primer microgrup social esdevé una informació i un aprenentatge que d'una manera o una altra ens influirà en les relacions interpersonals venideres.

No en considera la patologia com un conflicte de l'individu, sino com una patologia de la relació. El punt de partida és el principi de que tota conducta és comunicació.

La persona es troba inserta en un "sistema" éssent els membres d'aquest sistema interdependents, i en el cas dels membres de bandes juvenils, aquesta interdependència és ben clara. Per tant, un canvi en un membre afecta a tots els membres del sistema i un canvi en el sistema té influències en els seus membres. El símptoma té valor de conducta comunicatiu; el símptoma és un fragment de conducta que exerceix efectes profunds sobre tots els que envolten al pacient; el símptoma compleix la funció de mantenir en equilibri el sistema. La terapia va dirigida a intervenir activament en el sistema per a modificar las seqüències comunicatives defectuoses.

6.3 Perfil psicosociològic del jove membre de pandilles ingressat a presó

6.3.1 Variables socio-demogràfiques

- Edat: Joves entre 18 i 25 anys si es tracta d'interns d'un centre o departament de menors, i fins a 28-30 anys, si es troba a centres preventius o de compliment per adults.
- Procedència: Majoritàriament són d'origen llatinoamericà, principalment d'Equador i República Dominicana.
- Gènere: Les *pandilles* són un fenomen fonamentalment masculí, tot i que darrerament s'han anat incorporant membres del gènere femení, però no a determinats càrrecs o funcions.

- Status socioeconòmic: Immigrants de primera generació, que majoritàriament han vingut al nostre país en situació de reagrupament familiar quan eren menors d'edat. Mitjana de 5 anys al país d'acollida. Estudis obligatoris inacabats ni especialització laboral. Pertanyen a famílies treballadores normalment desestructurades.
- Àrea geogràfica: La distribució dels joves al territori català no és aleatori. S'agrupen en determinades zones, ja que es tracta de barris amb rellevant presència de població immigrada, fet que propicia per efecte crida entre els joves d'un mateix barri que comparteixen espais i amics comuns i acaben formant part dels grups propers territorialment

6.3.2 Variables històriques

- Socialització sota un model educatiu autoritari amb ús de la força en la resolució de conflictes o permissiu, deixant el control als fills.
- Antecedents familiars de conductes agressives amb maltractaments del pare per fer complir les normes.
- Majoritàriament, provenen de famílies de pares separats o amb abandonament d'un o dels dos progenitors i consegüent cura per part dels avis.
- Dificultats d'adaptació al nou entorn i superació de procés d'immigració amb estada al nostre país, una mitjana de 5 anys, des que eren menors d'edat.
- Estudis bàsics de primària inacabats en la majoria i dificultats idiomàtiques en quant a l'ús del català.
- Trajectòria laboral no consolidada. Desenvolupament de feines no especialitzades en economia submergida. Resistència al compliment d'horaris i normes.

6.3.3 Variables clíniques

- Baixa autoestima
- Convivència amb els valors socials dominants i amb un codi axiològic propi en el marc del grup, promotor de conductes desviades
- Creació de la identitat pròpia a través de la seva posició en relació al grup
- Extraversió i locus de control extern
- Falta d'empatia
- Distorsions cognitives
- Assumpció del rol tradicional de gènere
- Ús d'alcohol i drogues

6.3.4 Variables interpersonals

- Habilitats discursives i comunicació verbal
- Comunicació de sentiments i emocions deficitària
- Dificultats en la gestió i resolució de conflictes
- Deficiències en les relacions afectives i educació sexual

6.4 Qüestions prèvies i dificultats afegides

- L'experiència acumulada en els programes de tractament especialitzats sembla mostrar que l'efectivitat de la intervenció millora amb l'agrupament dels subjectes amb característiques similars dins d'unitats específiques, pel seu efecte de modelatge i retroalimentació positiva.
- L'Objectiu de la intervenció no ha de ser l'abandonament del grup de referència, ni intervenir en les seves estructures, normes ni dinàmiques de grup, sinó utilitzar, en la mesura del possible, les seves estructures

per arribar a la major part de joves i realitzar una intervenció que permeti una adequació conductual a la legalitat i a una forma de resolució de conflictes pacífica amb el corresponent abandonament de la violència i altres comportaments desviats.

- L'oferiment d'alternatives de vida i noves habilitats, així com l'increment d'oportunitats formatives i laborals, provocarà el paulatí distanciament a la disciplina del grup.
- El prioritari de qualsevol intervenció amb joves, ha de ser l'aspecte educatiu: accés a cursos de formació reglada i professional que els atansi al món laboral, per la qual cosa s'establirà un horari que permeti la continuïtat dels cursos educatius.
- Es promocionarà la participació en tallers creatius en virtut de les demandes expresses. Incentivar la iniciativa i la presa de decisions dels joves.
- Un dels primers problemes amb els que ens podem trobar, és el no reconeixement, per part dels joves, de la seva pertinença a *pandilles* o grups dels descrits. És difícil obtenir aquesta informació directament en una primera entrevista, tot i que la informació global pot traslluir-lo. En tot cas, no ha de ser un impediment per participar a la intervenció i que ho manifesti quan es treballin certs aspectes dels grups. També es podrà trobar, que interns que en un primer moment eren reticents a participar en el programa, després de poder observar com es desenvolupa el grup sol·liciten la seva.
- Cal tenir en compte que dins el mateix grup d'intervenció poden coincidir membres de bandes rivals i que hi traslladin els seus conflictes interbandes. De la mateixa manera, s'ha d'evitar que les estructures i jerarquies de les agrupacions es traslladin al grup terapèutic de manera que els líders manipulin la dinàmica del grup.
- La intervenció específica sobre mancances i deficiències concretes detectades, així com problemàtiques toxicològiques o relacionades directament amb la tipologia delictiva dels penats, es realitzarà en els programes específics de referència, paral·lelament a la intervenció com a membres de bandes.

- Un tema important a considerar, és el de les resistències, que freqüentment s'expressen en observacions escèptiques o hostils i en qüestionaments directes de la competència del terapeuta del grup. Les evasions o atacs que es puguin formular cap el professional s'han d'interpretar com una resistència al canvi. La resistència pot manifestar-se com a falta de comprensió o habilitat, absència de motivació o baixes expectatives d'èxit, angoixa o culpa, o bé que ells obtinguin beneficis secundaris de la seva situació.
- La formació acadèmica i ocupacional serà prioritària pels joves, i es tindrà en compte a l'hora d'elaborar els horaris d'intervenció
- El centre ha de facilitar els recursos materials (espais adequats d'intervenció, material, etc.) i humans (creació d'equips especialitzats, coordinació amb altres professionals, etc.) necessaris per poder desenvolupar el programa d'una manera efectiva.

6.5 Objectius de la intervenció

L'objectiu principal del programa hauria de ser el cessament de l'ús de violència en les seves relacions interpersonals i com expressió de les seves frustracions, dotant-los d'alternatives per afrontar problemes i/o conflictes.

D'acord amb la teoria de les etapes vitals de FARRINGTON, el desestiment o abandonament de la carrera delictiva ja iniciada, es produirà en la mida que el jove millori les seves habilitats per la satisfacció dels seus objectius i desitjos per mitjans legals i augmentin els vincles afectius amb referents no violents.

És important que tots es sentin involucrats i part important del grup i que es propiciï el reconeixement i desenvolupament de les capacitats personals col·lectives. No pot haver un objectiu més ambiciós que proporcionar un futur i que els aprenentatges de les activitats que realitzin, puguin ser-los útils en moments posteriors.

Serien objectius específics :

- Reconstruir la identitat al marge de la banda a la que es professa

- Aprendre a planificar a mig-llarg termini
- Aprendre a compartir i comunicar als altres les pròpies emocions
- Aprendre a expressar sentiments negatius de forma no violenta
- Augmentar el control emocional i conductual
- Adquirir una actitud d'empatia
- Assumir responsabilitats

6.6 Contingut de la intervenció

Es proposa distribuir la intervenció a través de fases diferenciades que tractin aspectes concrets en cada una d'elles, que podem establir com segueix:

6.6.1 Procés d'avaluació

Prèviament a l'inici de la intervenció, caldrà realitzar una avaluació psicològica de l'intern fent ús de l'entrevista clínica i de proves psicomètriques, si es considerés necessari.

Aquesta avaluació, que es realitzarà en una o dues sessions individuals, tindrà per objectes bàsics de l'estudi :

- Avaluació psicosocial de l'intern
- Avaluació psicològica de l'intern
- Avaluació cognitiva i de la personalitat
- Exploració psicopatològica
- Estudi de característiques particulars relacionades amb el delictes comès pel cas de penats
- Estudi de la influència de les dinàmiques de la *pandilla* en el subjecte. Per a desenvolupar aquest procés d'avaluació pot ser d'aplicació, la tècnica de l'entrevista clínica de la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, que avalua aspectes com:
 - **Història laboral i educativa:** Serà important destacar la seva trajectòria formativa i laboral al país d'origen i la desenvolupada al nostre país, per establir diferències que poden ajudar en la seva

etiologia delictiva. Importància també de la seva situació administrativa de regularitat o no. També servirà per detectar dèficits específics en aquesta àrea per fer les derivacions oportunes.

- **Família:** Avaluar informació fonamentalment relativa al nombre de membres de la família, tipus de família (família trencada, absent, contenidora...) i model educatiu de socialització (autoritari, democràtic, passiu..)
- **Temps d'oci:** Ens interessarà saber el tipus d'activitats que desenvolupava al carrer i quines realitza al centre, ja que un mal ús del temps d'oci és un factor que facilita l'apropament a les *pandilles*
- **Historial criminològic:** Informació referent al nombre d'ingressos a presó, detencions o institucionalitzacions a centres de menors, així com establiment d'una tipologia delictiva
- **Toxicomania:** Estudi de presència de problemàtica de drogoaddicció o alcoholisme, evolució patida i tractaments realitzats. També permetrà la possibilitat de derivació cap a programes específics que tractin aquest tipus d'addicció.
- **Història psicològica:** avaluació de variables com la baixa autoestima, baixa tolerància a la frustració, empatia, lideratge, influenciabilitat, habilitats socials, intel·ligència, etc. Així com la possible detecció de trastorns de personalitat o psicopatologies.
- **Pertinença a *pandilles*:** S'avaluaran aspectes com el temps de permanència a la banda, si la incorporació es va fer al seu país d'origen o un cop immigrants, si l'apropament es va produir a través de la presó o a l'exterior...Si fos possible, saber l'estatus que ocupen dins el grup, ús de la violència, com viu la seva *membresia* i lligams establerts.

Respecte a proves psicomètriques que poden ajudar a perfilar un bon diagnòstic previ, destaquen:

- 16-PF-5 (R.B. Cattell): avalua la personalitat del subjecte. Aporta un perfil configurat per 16 escales primàries i 5 factors globals de la personalitat en subjectes normals.
- Escala d'autoestima (Rosemberg): Avalua el sentiment de satisfacció que uneix una persona té sobre si mateix.
- West-Virginia : Instrument d'avaluació habilitats socials

6.6.2 Mòdul d'interculturalitat i apropament a les lleis i costums a Espanya i Catalunya

“Hem après a volar com els ocells, a nadar com els peixos; però no hem après el senzill art de viure com a germans” Martin Luther King

Un dels factors que caracteritza els joves objecte de la intervenció que es proposa, és el seu origen llatinoamericà i l'establiment de la seva residència a Catalunya durant la seva adolescència o joventut.

Això provoca un xoc cultural que requereix d'un temps d'adaptació. Els majors problemes poden venir per la major rapidesa del ritme de vida, major planificació de les relacions interpersonals. També és important el tema de la temporalitat ja que aquí s'exigeix més puntualitat i compliment de les normes formals. Quan arriben al país d'acollida es troben amb índexs alts de consum i menys espiritualitat, o almenys diferent a com la viuen als països d'origen. Molts joves xocaran amb el grau de competitivitat que existeix a les escoles i a l'orientació clara cap a l'assoliment personal i a l'eficàcia. Un altre motiu de conflicte que em sembla important destacar és l'ús privat dels espais públics, que pot, sota el nostre prisma, semblar invasiu.

Georg SIMMEL, sociòleg (1950)⁴¹, suggeria que els immigrants són el prototip d'estrany, físicament presents a la comunitat, però sense formar part d'ella. Degut a que són literalment “de fora, els immigrants, com tots els estranys, no són percebuts com membres plens de dret, ni participants de la vida social i

⁴¹ Citat a KALAVITA, K. , *Un ejército de reserva de delincuentes: la criminalización y el castigo económico de los inmigrantes en España*, traducció de Wagman, D. y García Espana, E. sobre un article publicat originalment a Punishment and Society (2003)

cultural de la comunitat. A més, aquesta no-pertinença, aquesta qualitat de ser forani, els dota d'un aura de perill potencial.

Amb aquest mòdul es pretén la promoció de la idea d'interculturalitat, com integració pacífica de diverses cultures en un sol territori, fruit de la immigració⁴². Es basa en la tolerància cap els costums de l'altre grup social, en contra de postures assimilacionistes. Sovint reivindica el mestissatge i el coneixement mutu, mitjançant programes d'intercanvi, la difusió de la llengua pròpia i la convivència en un mateix espai.

Cal tenir en compte que els joves han deixat enrere el seu país i part de la família (considerant que tenen major vinculació amb la família extensa) , els amics, l'entorn cultural i com a contrapunt, troben una societat de valors culturals diferents, en el que desconeixen les regles del joc i on es fa difícil trobar un sentit lògic als comportaments, actituds i hàbits dels altres.

De les entrevistes amb joves interns membres de bandes, es desprèn que a les escoles apareixen com a portadors d'elements desconeguts per a la resta de la classe, amb un llenguatge particular, una cultura i una forma de vestir diferents, fet que els col·loca sota la mirada intensa dels seus companys i això pot derivar en rebuig.

Per això, cal crear un espai intercultural per educar en el respecte a la diferència i per això es requereix prèviament el coneixement dels trets culturals més importants de les nacionalitats representades.

L'apropament dels dos o més grups culturals s'ha de donar en pla d'igualtat, evitant un efecte d'aculturació del nouvingut i utilitzar la diversitat com a sinònim de riquesa. En aquest cas són diverses les nacionalitats i cultures que s'hi trobarien en el grup d'intervenció, que tot i mantenir trets comuns, seria important ressaltar els trets propis de cada país d'origen dels diversos joves i posar-los en comú amb la resta de companys. Es tracta de conèixer i respectar les diferències a partir de les experiències comunes.

⁴² Definició extreta de la Viquipèdia.

Per això, en aquest primer mòdul s'aproparia als participants a les lleis i a la cultura espanyola i catalana, a través de la fusió amb les seves cultures d'origen, i a més serviria com a fase d'acomodació al grup, coneixença de tots els participants, superació de les primeres pors, i pel seu contingut més distès, s'evitarien resistències que apareixeran en mòduls posteriors quan es tractin temes que afectin personalment i que requereixin major reflexió i aprofundiment.

El nostre sistema legal i estatal, al marge de possibles defectes o millores, és radicalment diferent dels que ofereixen els seus països d'origen. Institucions respectades i considerades de cert prestigi com la Policia o la Justícia, als seus països de procedència es troben desvirtuades degut a gravíssims problemes de corrupció, ineficàcia i desigualtat. Per això resulta important donar a conèixer el nostre sistema legal i oferir una visió diferent de les institucions més importants, com per exemple, donar a conèixer la labor del síndic de greuges o del defensor del poble.

En la majoria dels casos, el primer contacte que han mantingut amb la llei, ha estat la via penal, i sembla important que coneguin també la part de l'ordenament jurídic que els afavoreix. Conèixer l'abast de la nostra Constitució i una breu contextualització del seu procés d'elaboració, i els drets fonamentals i llibertats públiques que els assisteixen, amb especial deteniment amb drets com la vida i integritats física i psíquica, igualtat i no discriminació, l'educació, la sanitat i tots aquells relacionats amb dret a un judici just i garanties en l'execució de les sentències.

Així mateix, aprofundir en les vies que la llei d'estrangeria ofereix per regularitzar les situacions administratives dels joves, informant de processos i tràmits necessaris i aprenentatge de redacció de documents, etc., com atansament al món laboral i a altres ajuts.

D'altra banda, es posaran en comú diversos trets culturals dels diversos països d'origen (principalment Equador i República Dominicana) i de Catalunya com a país d'acollida. Tot i tenir una mateixa llengua vehicular, parlem llenguatges diferents que porten a malentesos i conflictes, per això cal posar en comú els

diferents significats d'una mateixa conducta segons la cultura de referència. Aquesta etapa de coneixement mutu o a tres o més bandes, facilitarà la comunicació i la cohesió del grup i facilitarà la superació de resistències en mòduls posteriors.

A continuació es fa una descripció de les fitxes de treball, que es distribueixen al llarg de 8 sessions:

6.6.2.1 Ordenament Jurídic espanyol i drets fonamentals

L'objectiu és apropar el jove a les institucions catalanes i crear un sentiment de vinculació i emparament amb l'ordenament jurídic, que permeti el respecte a la llei a través dels beneficis a que es poden acollir.

Serà útil per a una integració plena, contextualitzar el procés constituent espanyol i conèixer el sistema de drets i llibertats que ens emparen. Introducció a les institucions més importants i el seu funcionament. Aprofundiment en els drets fonamentals i llibertats públiques.

Idees a desenvolupar:

- Treballar la vinculació al país d'acollida
- Coneixement context constitucional i legal
- Conèixer l'abast pràctic dels Drets fonamentals, les garanties i emparament que els assisteix

Dinàmica: Sessions teòriques a través d'un llenguatge divulgatiu i eficàcia pràctica. Obert a preguntes i debat entorn aquells aspectes que suscitin més interès.

Sessions: 2

6.6.2.2 Llei d'estrangeria. Com regularitzar la meva situació? Processos i tràmits.

Donar a conèixer la normativa vigent sobre estrangeria des d'un vessant pràctic, facilitarà, a més de la seva integració, l'accés al món laboral i a la ocupació del temps lliure.

Idees a desenvolupar:

- Regulació situació administrativa
- Aprenentatge pràctic tràmits i implementació de documentació
- Accés al món laboral

Dinàmica: Sessions teòriques i mostra de documents específics i aprenentatge en la seva formalització.

Sessions: 2

6.6.2.3 Transmissió dels valors culturals adquirits en origen

L'objectiu és ser capaços de mostrar la cultura a través dels ulls d'un altre i veure altres cultures a través d'ulls no esbiaixats pels nostres propis filtres. Aprendre a transmetre el que ha dit un altre.

És important compaginar els valors culturals apresos en origen amb els adquirits en la cultura receptora i potenciar els valors transculturals (aquells que transcendeixen la cultura i són d'abast universal)

Idees a desenvolupar:

- Interculturalitat
- Transculturalitat
- Reconstruir la cultura

Dinàmica: Grupal. Els joves de diferent procedència preguntaran sobre els costums i altres aspectes dels altres països i ho explicaran amb la seva pròpia visió no esbiaixada.

Sessions: 1

6.6.2.4 Cuines del món

L'objectiu és treballar en equip i crear cohesió grupal, que afavorirà el clima per a la intervenció en els següents mòduls. La cultura es pot conèixer a través del

viatge. Des d'aquí, es proposa un viatge per la gastronomia i els sentits gustatius. Es facilitarà que els joves comparteixin la seva cultura amb la resta de joves de diversa procedència.

Idees a desenvolupar:

- Importància dels trets culturals
- Respectar les cultures desconegudes
- Conèixer les cultures a través dels seus sabors

Dinàmica: Cada grup de procedència pensarà en el plat de la seva gastronomia que consideri més representatiu i el cuinarà. Es convidarà a joves externs al grup d'intervenció a un tast comú que potenciï el mestissatge.

Sessions: 1

6.6.2.5 Es compleixen els tòpics ?

Es pretén familiaritzar als joves amb els tòpics sobre altres països (entre els quals es poden trobar els dels propis participants), amb la finalitat de propiciar el coneixement intercultural entre ells i afavorir la creació de consciència de grup. Posteriorment, es farà el mateix amb tòpics d'Espanya i Catalunya per comprovar si es confirmen o no.

Idees a desenvolupar:

- La fiabilitat dels tòpics
- Apropar-se a una cultura a través dels seus tòpics
- Posar-se en els ulls dels altres
- Desdramatitzar i saber riure's de les crítiques

Dinàmica: Grupal. Treballar la credibilitat dels tòpics i la divergència d'actitud quan el tòpic afecta directament.

Sessions: 1

6.6.2.6 Trets diferenciadors que faciliten la comunicació

L'objectiu és ajudar a la interactuació entre els joves de diferent origen, i coneixement i respecte als trets culturals diferenciadors del país d'acollida i aprenentatge de claus per una comunicació fluida i per l'establiment d'un bon clima.

Idees a desenvolupar:

- El llenguatge és també actitud, clima de la comunicació i cultura
- Conèixer les regles culturals facilita la comunicació
- Diferències comunicatives

Dinàmica: Grupal. Treball sobre la importància de parlar el mateix llenguatge, independentment de la llengua vehicular. Es donaran recomanacions per millorar la comunicació amb membres de la cultura receptora.

Sessions: 1

6.6.3 Mòdul d'identitat, autoestima i valors

"No hi ha cap vent favorable per aquell que no sap a quin port es dirigeix"
Shopenhauer

TAJFEL i TURNER (1986) defineixen identitat social com aquells aspectes de la pròpia imatge de l'individu que se'n deriven de les categories socials a les que pretén pertànyer.

La identitat és efecte de producció simbòlica i material. En la formació de la identitat entren en joc un munt de variants culturals, i el procés d'identitat es tradueix en diferents aspectes de la vida de cada un. La identitat sempre es construeix dins d'un àmbit que tendeix a la normalitat. Però no és quelcom fix, sinó que es construeix dia a dia i evoluciona al llarg del temps.

Al parlar d'identitat, s'ha de tenir en compte el vessant individual i el col·lectiu, ja que el procés identitari parteix de la més pura subjectivitat però tendeix a conformar grups o minories amb identitats pròpies, diferents a les de la majoria de la societat.

En la construcció de la identitat, té una especial transcendència la cultura de rerefons i és una manifestació de resistències o adaptacions a les relacions de poder existents a la societat dominant. Tota identitat és constantment amenaçada per l'exterior que ella mateixa constitueix i està inevitablement oberta a processos de rearticulació i redefinició dels seus límits.

La identitat personal és un fenomen molt complex en el que intervenen diversos factors, que van des de predisposicions individuals fins el desenvolupament de diverses habilitats suscidades en el procés d'educació/socialització.

Part d'aquesta identitat personal, la configura el rol de gènere, que també es construeix com a resultat d'un llarg procés a partir d'una sèrie de necessitats i predisposicions que configuren en interacció amb el medi familiar i social. Però es pot afirmar que no existeix un predeterminisme biològic o psicològic. Els joves *pandillers* presenten un rol de gènere marcadament masculista com manifestació exagerada de la concepció de la seva cultura d'origen, que cal modelar a l'efecte de respectar i considerar el gènere femení en igualtat de condicions al masculí. Hi ha una fèrria creença que la racionalitat i les emocions configuren una dicotomia poc menys que irreconciliable. Configurant la raó l'única via possible per arribar a la veritat, mentre que la única pretensió de les emocions és entorpir el camí.

En qualsevol intervenció que s'efectuï amb joves membres de bandes juvenils o pandilles, el treball sobre la reconstrucció de la identitat individual, és fonamental. Aquests joves han definit la seva identitat no individualment, sinó únicament en funció del grup al que pertanyen, degut a l'edat adolescent en la que s'adhereixen. Els joves s'identifiquen amb el grup i ho han de fer fins al final dels seu dies d'acord amb els codis normatius que els regeixen, com hem pogut veure a l'explicació etnogràfica. Tenen un sentit de pertinença i seguretat en un moment en que es troben a la cerca d'espais on se'ls reconegui, apreïi i puguin expressar la seva visió sobre el seu entorn social.

L'objectiu del mòdul, és en aquest sentit, ajudar els joves a que es redefeixen individualment i reconstrueixin la seva identitat al marge del grup, situant nous

referents positius exempts de violència i limitacions, per desenvolupar plenament la seva llibertat personal.

De la mateixa manera, hem de parlar d'autoestima, com el sentiment valoratiu de la pròpia existència, de la manera de ser, del conjunt de trets corporals, mentals i espirituals que configuren la nostra personalitat. L'autoestima s'aprèn, canvia i es pot millorar, ja que es construeix a partir de la percepció dels altres, però també de les experiències que es van adquirint.

L'autoestima és la responsable de molts fracassos i èxits, ja que un concepte positiu d'un mateix, potencia la capacitat de la persona de desenvolupar habilitats i augmenta el nivell de seguretat personal, mentre que la baixa autoestima enfoca a la persona cap a la derrota i el fracàs.

Els joves objecte d'aquest estudi mostren sentiments no resolts de dolor que solen convertir-se en enuig i aquést, en violència. Tenen una idea poc positiva d'ells mateixos ja que han estat sotmesos a un model educatiu que únicament sanciona les conductes reprovables, però no gratifica els assoliments. Precisament, es vinculen al grup en busca de la valoració dels altres, del recolzament i reconeixement que els permeti pujar l'autoestima. L'objectiu és que els joves millorin la seva autoestima i es valorin i amb això, modelin la seva conducta. És necessari que confiïn en si mateixos i comprenguin que cada persona és diferent, única i irrepètible.

Els joves formen la seva personalitat incorporant els valors, regles i costums apresos. Els valors formen part del sistema de creences de tota persona. Són el filtre que atorga una determinada rellevància a les situacions, de forma explícita o implícita. Els valors suposen una càrrega a l'hora d'actuar i modelen les conductes. A més, els valors tenen un significat propi, que es genera a la família i després en grups secundaris, com en aquest cas, la *pandilla*, desenvolupant-los en les relacions de parella, el treball, el temps lliure...

Molts dels valors són inqüestionable donat el grau de rigidesa i severitat, mentre d'altres poden ser modificats i redefinits d'acord a la possibilitat d'aplicació en un nou context.

La identitat, l'autoestima i els valors poden treballar-se a través de diverses tècniques, sent molt útil la PNL o programació neurolingüística, que neix a EEUU als anys setanta, creada per Richard BANDLER i John GRINDER, que van analitzar els comportaments de persones considerades com models d'excel·lència i van extraure conductes, tècniques i procediments, que permetessin a cada un obtenir resultats similars.

La PNL parteix del principi segons el qual, nosaltres hem programat des de la infància les nostres maneres de pensar, de sentir i de comportar-nos. Alguns tenen programes eficaços, altres, ineficaços, i altres inclús desgraciats. En el cas que no siguin satisfactoris, caldrà parlar de resultats i no fracassos, i serà necessari optimitzar els programes existents i actualitzar-los, ja que actuen de forma automàtica i inconscient.

6.6.4 Qui som? Construcció de la identitat

La identitat personal es crea a través dels valors assumits de l'entorn i les experiències viscudes i es modifica i evoluciona amb el temps. És interessant ser capaç d'aturar-se i resituar-se en quin moment de la vida es troba una persona, per aturar-se i reflexionar cap a on es dirigeix. Els joves han de construir la seva pròpia identitat de forma individual, de manera que no requereixin d'un element extern, com és el grup, per definir-se.

En tota cultura, la família imprimeix als seus membres un sentiment d'identitat independent. L'experiència humana d'identitat posseeix dos elements: un sentiment d'identitat i un de separació. El laboratori on es barregen aquests dos ingredients és a la família.

Així doncs el sentiment d'identitat de cada persona es troba altament influenciat pel sentiment de pertinença a una família concreta i a un determinat grup d'iguals.

El sentiment de separació, d'individuació s'aconsegueix a través de la participació dels membres per diferents subsistemes en diferents contextes familiars i extrafamiliars.

Idees a desenvolupar:

- La identitat es construeix diàriament
- Treballar amb imatges ajuda a assentar les idees
- Saber qui s'és ajuda a saber cap a on es va

Dinàmica: Individual. Els escuts personals. Consisteix en dissenyar com a l'heràldica tradicional, un escut amb bandes laterals on es col·loquen els preceptes personals, als dibuixos centrals s'ha de representar a un mateix, i els seus lemes i metes. Això suposarà un veritable gràfic projectiu on explorar la ideologia, preceptes, moments crítics...

Sessions: 1

6.6.4.1 Qui no volem ser? Elaboració de bons propòsits

Al llarg de la vida, tothom comet errors, que de no ser reflexionats i esmenats, poden causar dolor, frustració i una percepció negativa d'un mateix. És important desfer-se d'experiències traumàtiques o dures del passat en les que s'ha patit. Cal fer neteja interior i alleugerar la motxilla, per tal d'avançar. S'ha de mirar cap endavant i mai enrere. Els joves *pandillers* han participat en diferents actuacions de les que es penedeixen i necessiten alliberar-se de la imatge que ells mateixos tenen de si mateix, fonamentada en les etiquetes imposades, de manera que ratifiquen la profecia autocomplida.

Idees a desenvolupar:

- Les experiències negatives del passat impedeixen l'avançament
- Per reconstruir la identitat, cal fer net
- Els pensaments negatius influeixen en la confiança en un mateix

Dinàmica: Grupal. Els participants escriuran en un paper, aquelles experiències negatives del passat, que els han causat dolor i angoixa. S'ha de partir de la voluntat de canviar aquelles coses negatives per tal d'avançar en el

camí que volem. Després, es cremaran tots els papers a mode de catarsi personal.

Sessions: 1

6.6.4.2 Com ens mostrem als altres? La nostra tarja de visita

La forma convencional de presentar-se als demés és dient qui és, mitjançant elements que jutja rellevants. Però per lo general, la gent es dóna a conèixer pel que fa, identificant-se amb les seves activitats. Treball, estat civil, família, *pandilla*, són alguns dels temes recurrents en les presentacions obertes. Les persones no solen descriure's a través dels seus sentiments o trets de la personalitat, sinó que mostren aspectes menys compromesos.

És important ser conscient de les virtuts i defectes, de manera que en les presentacions es pot utilitzar la fórmula de donar tres característiques positives i tres de negatives, de manera que es possibiliti captar una imatge completa de qui s'és i escoltar-se per reconèixer la imatge que s'ha construït de si mateix.

Idees a desenvolupar:

- La identitat és la nostra tarja de visita
- Qui som no és equivalent a què fem
- Importància de conèixer-se bé per afrontar nous reptes

Dinàmica: Grupal. L'objectiu és que cada participant realitzi una presentació de si mateix oberta, manifestant la seva construcció de qui és a la resta del grup. Un cop es culmina la ronda de presentacions, el dinamitzador retornarà al grup i a cada participant, suaument, algunes connotacions positives que els animi a continuar endavant.

Sessions: 1

6.6.4.3 Els rols de gènere

El gènere es refereix a la identitat que sorgeix pel rol que assumeixen les persones. A la infantesa, quan l'individu adquireix consciència del seu gènere a l'adoptar determinats elements culturals, en aquest sentit, els rols varien d'una cultura a altra, com jocs i joguets, roba i forma de parlar. Això s'ensenya des del naixement, quan nenes i nens són tractats de forma diferent. Existeixen conductes estereotipades associades a un i altre rol. Aquestes actituds s'aprenen de petit i es reforcen en el desenvolupament amb les directrius que donen els adults.

L'objectiu és que els joves compreguin que homes i dones tenim el mateixos drets i l'ideal és aconseguir una igualtat d'oportunitats. Reconèixer la diferència i la complementarietat dels gèneres.

Idees a desenvolupar:

- Homes i dones tenen els mateixos drets i igualtat d'oportunitats
- Els rols estan falsament estereotipats
- El gènere és una construcció social

Dinàmica: Grupal. A partir de la lectura de "Barba azul", els participants hauran de posar especial atenció i distingir aspectes dels personatges masculins i femenins i comprovar quines activitats realitzen uns i altres, trets de personalitat i emocions que caracteritzen a uns i a les altres i elaboraran un quadre amb aquestes dades. Es reflexionarà sobre el quadre obtingut i es reelaborarà a partir de la idea d'igualtat.

Sessions: 1

6.6.4.4 L'autoancoratge de recursos positius

Es tracta de comunicar-se amb un mateix, més que dependre de l'entorn. Totes les experiències viscudes a la nostra existència, totes les experiències conegudes a través dels llibres, pel·lícules, estan emmagatzemades,

enregistrades a la memòria. El ser humà és un enorme reservori de recursos, però només s'utilitza un 10% en general del potencial perquè s'imposa límits. En situacions de perill extrem, sap extreure els seus recursos. Si això és possible als casos extrems, ho és molt més fàcil en situacions corrents. La PNL proposa fer una transferència del recurs del context on ja ha existit, al context on ara el necessitem, una transferència del passat a l'actualitat.

Idees a desenvolupar:

- Visualitzar una determinada experiència és possible
- Recordar fa reviure les sensacions viscudes
- Amb un entrenament positiu, és possible ancorar sensacions positives

Dinàmica: Grupal. A través de la visualització d'un moment de felicitat viscut i gravat a la memòria. Cal visualitzar els detalls: les persones, el decorat, colors, formes. Escoltar el que s'escoltava a la situació. Es reproduïx la sensació associada al record, en aquest cas, la felicitat. Cal concentració per estar plenament amb contacte amb la sensació. Amb posterioritat, es fixarà la sensació al cos a través d'un gest que servirà d'ancoratge. Quantes més vegades es repeteixi l'exercici, més es reforçarà la sensació.

La tècnica permet associar un estat intern a un estímul (gest). Permet reproduir a voluntat la mateixa resposta a partir d'aquest mateix estímul, que pot ser un gest, una olor, un objecte, una paraula, que ens evocarà l'estat d'ànim.

Sessions: 1

6.6.4.5 Establiment de metes. Saber què volem

És important definir les metes personals i que aquestes siguin primerament factibles d'acord amb els recursos en que contem.

Els objectius s'han d'especificar amb xifres, dates i verbs precisos, i fer-ho en termes positius perquè les paraules positives són autosuggestives i

condicionen la ment. Han de ser realistes : utilitzar el “jo” perquè el meu objectiu depèn de mi.

Enfronto clarament el que la consecució del meu objectiu m'aportarà a nivell psicològic, quin serà el benefici personal. Una meta efectiva es centra en els resultats més que en l'activitat. Identifica el lloc en el que un vol estar, i mentre tant, ajuda a identificar on s'està.

Idees a desenvolupar:

- L'enunciat de la missió personal proporciona equilibri i harmonia
- Per establir metes a llarg termini és necessària la creativitat i consciència moral
- Les metes han de reflectir els valors més profunds.

Dinàmica: Grupal. Identificar les diverses àrees de la vida i els dos o tres resultats importants que es cregui ha d'assolir a cada àrea per avançar. D'aquesta manera, s'obté una perspectiva general de la vida i un sentit de la direcció a seguir.

Sessions: 1

6.6.4.6 Estratègies per aconseguir les metes

Una estratègia és el conjunt de factors mentals i de comportament que posem en funcionament , conscient o inconscientment per assolir les nostres metes. Normalment són inconscients però l'objectiu és fer-les conscients per tal de que gaudeixin d'èxit.

S'aprendrà a identificar les diferents actuacions que es requereixen per arribar a l'objectiu marcat, jerarquitzar-les i organitzar-les, en funció de la determinació de les prioritats.

Quins recursos necessito? Els personals que tinc, els que necessito i tinc disponibles o puc trobar a l'entorn.

Idees a desenvolupar:

- Cal organitzar i prioritzar les metes
- Si és necessari l'ajut de terceres persones, cal planificar com aconseguir l'ajut
- S'ha de valorar que el cost de les estratègies no sigui superior al benefici a obtenir amb les metes marcades

Dinàmica: Grupal. Enfocament del camí a seguir per assolir les metes personals. A partir de les metes dissenyades a la sessió anterior, es respondrà a les següents preguntes: Pots aconseguir les metes tu sol? Requereixes ajut? De qui? Com pots aconseguir aquest ajut? Planificar les estratègies necessàries.

Sessions: 1

6.6.4.7 Els mites i les creences

Els mites són les narratives d'històries que expressen el sistema de creences propi.

Les creences són les afirmacions personals sobre un mateix, els altres i el món en general, que considerem veritables. Han estat elaborades en el transcurs de la infantesa, al llarg del procés d'individualització, a partir de tres aptituds del nostre cervell per la generalització, la selecció i la distorsió

En general, les nostres creences sorgeixen del diàleg intern que tenim amb nosaltres mateixos. Són la expressió inconscient de les veus que hem interioritzat. És a dir, que elles veritablement no ens pertanyen i que podem modificar-les, inclús abandonar-les després d'haver pres la precaució de verificar el benefici personal que podem extreure d'elles.

Idees a desenvolupar:

- Revisar les creences personals que afecten a la conducta

- Reflexionar sobre l'impacte de les nostres creences
- Les creences són interioritzades durant el procés de socialització

Dinàmica: Grupal. Es fa una llista de les frases que li venen a la ment quan els participants s'interroguen sobre les seves creences. Els participants s'hauran de preguntar: Qui diu això? Vostè? Alguna altra persona? A qui pertany la veu? Quin crèdit li concedeix a la persona que diu això? Per què es sosté aquesta creença? És qüestionable?

Sessions: 1

6.6.4.8 Els valors

Els valors són el prisma sota el qual valorem les diferents situacions, experiències, persones, comportant un significat subjectiu propi. Els sistemes de valors es poden classificar en aquells relacionats amb la identitat, amb el poder i amb les relacions.

Els valors es fixen en els nens per identificació, en funció de la relació afectiva de la persona que els transmet. Si es produeix dicotomia entre el discurs de la família i l'extern i es produeix contradicció, el jove pot vèncer el dolor rebutjant tot lo emocional, arribant inclús a buscar plaer en l'excitació, cercant situacions perilloses de transgressió en els casos més extrems. Això sol passar en nens que no tenen un sistema de valors de base, que els permeti recolzar-se.

Idees a desenvolupar:

- Els valors interioritzats condicionen la nostra conducta
- Els valors tenen un significat subjectiu
- S'ha d'aprendre a respectar els valors dels altres

Dinàmica: Grupal. Es reparteix entre els participants uns quadres on figuren valors tipus, classificats segons estiguin vinculats amb la pròpia identitat, amb les diferents relacions amb els altres, o amb relacions de poder. Els participants

hauran de buscar en els quadres quins d'aquests valors, els corresponen, de manera que cada valor val un punt. Es recompta el número total de punts per quadre i es reflexiona per descobrir l'ordre en que s'organitza els seus valors. Serà interessant veure si la identitat la vinculen amb el grup que els proporciona la necessitat de relacions.

Sessions: 1

6.6.4.9 Repensar les nostres percepcions

Les nostres percepcions poden distorsionar la realitat, afectant a com es percep el món. És important conèixer i reconèixer vies perceptuals automàtiques, normalment no qüestionades, que poden contribuir a l'enuig i aprendre estratègies alternatives més productives.

Les cinc distorsions són:

- a) Cegar-se: Fabricar una conclusió sense evidència o en contra de l'evidència
- b) Generalitzar: Extraure regles d'un nombre reduït d'exemples o aplicar les regles a situacions que no les admeten
- c) Pensament blanc o negre: Es porta tot a l'extrem i no es veu cap gris
- d) Magnificació/minimització: Els fets són o molt importants o gens importants
- e) Personalització: S'agafa tot de manera personal o com un insult cap a nosaltres.

I el canvi cognitiu ha d'anar dirigit a:

- a) Prestar atenció i avaluar l'evidència a favor i en contra d'una conclusió
- b) No tractar totes les situacions o persones com si fossin el mateix

- c) La majoria de coses i persones està entre els extrems i no en els extrems
- d) Prescindir de l'exageració quan avalues coses o persones
- e) Els comentaris dels altres no tenen res a veure amb nosaltres

Idees a desenvolupar:

- Quan es distorsiona no es veu la realitat
- Les distorsions provoquen la desviació de la solució en canvi de resoldre problemes
- És possible una manera alternativa de percebre el món sense distorsionar

Dinàmica: Grupal. Role-playing amb els participants per ensenyar com la distorsió cognitiva porta a un estat no satisfactori d'ira i agressió. Posar en pràctica una demostració alternativa apropiada a la distorsió. Mostrar aquestes noves aptituds i crear feedback pel dinamitzador i els participants.

Sessions: 1

6.6.5 Mòdul d'habilitats socials

“De vegades sentim que el que fem és tan sols una gota al mar, però el mar seria menys si li faltés una gota” Madre Teresa de Calcuta

Les habilitats socials sempre han de contextualitzar-se dins d'un marc cultural determinat i els patrons de comunicació varien àmpliament entre cultures i dins d'una mateixa cultura, dependent de factors com l'edat, el sexe, la classe social i l'educació.

Tenir un bon nivell d'habilitats socials és tenir capacitat per adaptar-se a una situació donada, de la manera més apropiada. L'individu incorpora les seves actituds, valors, creences, capacitats cognitives i un estil únic d'interacció.

Així doncs, no pot haver un criteri absolut d'habilitat social, però pot definir-se com la capacitat complexa d'emetre conductes que són reforçades positivament o negativa, i de no emetre conductes que són castigades o extingides pels demés. O conjunt de conductes emeses per un individu en un context interpersonal que expressa els seus sentiments, actituds, desitjos, opinions o drets d'una manera adequada a la situació, respectant aquestes conductes en els altres i que, generalment resolen els problemes immediats de la situació ,mentre minimitza la probabilitat de futurs problemes (CABALLO, 1986)

Implica l' especificació de tres components:

- • La dimensió conductual.
- • Les variables cognitives.
- • El context ambiental

Les habilitats socials es poden aprendre. Faciliten la relació amb els altres, la reivindicació dels propis drets sense negar els drets dels demés. Tenir aquestes capacitats evita l'ansietat en situacions difícils o noves. A més, faciliten la comunicació emocional i la resolució de conflictes.

El grau d'eficàcia de les habilitats socials dependrà del que vulgui aconseguir en la situació particular en que es trobi. La conducta considerada apropiada en una situació pot ser, òbviament inapropiada en una altra. Per sobre de la base que aporta l'aprenentatge que es proposa, cada individu incorpora les seves pròpies actituds, valors, creences, capacitats cognitives i un estil únic d'interacció.

Molts problemes es poden definir en termes de dèficit en habilitats socials. L'home és essencialment un "animal social". Així doncs, pocs trastorns psicològics hi hauran en els que no estigui implicat, en major o menor mesura, l'ambient social que envolta al subjecte amb aquests problemes.

Per això, davant molts trastorns, l'entrenament en habilitats socials, constitueix un procediment bàsic de tractament.

Així, deduirem de tot això lo important que seria la necessitat de sentir-se segur de si mateix i a la vegada ser capaç d'autoafirmar-se, de respondre correctament als altres, no ser maldestre socialment, ser assertiu. Per a que les interaccions amb els altres ens resultin satisfactòries, depèn de que ens sentim valorats i respectats, i això a la vegada, no depèn tant de l'altre, sinó de disposar d'una sèrie d'habilitats per respondre correctament i una sèrie de conviccions o esquemes mentals que ens facin sentir-nos bé amb nosaltres mateixos.

L'iter del mòdul passa per les següents sessions:

6.6.5.1 Escoltar

Consisteix en esforçar-se per comprendre exactament, el que l'interlocutor està expressant i fer-li-ho saber. Aquesta és una eina bàsica per facilitar una bona comunicació, ja que sentir-se escoltat crea un clima de confiança, de tranquil·litat i relaxació que afavoreixen un estat d'ànim positiu i que es produeixi un intercanvi personal més eficaç

Cal prestar interès al que diu l'interlocutor, a través d'elements de comunicació no verbal, com gestos i la postura del cos (contacte visual, moviments d'assentiment amb el cap...)

És fonamental realitzar una escota activa, sense interrompre sistemàticament o ridiculitzant les intervencions de l'interlocutor. Però si es poden formular preguntes ajustades sobre el que s'està parlant i demanar aclariments.

També es pot utilitzar les paràfrasis, que permeten repetir en paraules pròpies les principals idees o pensaments expressat pel que parla. Serveix per comprovar que el missatge s'ha rebut correctament.

Una altre tècnica, és la de reflectir, en el sentit d'expressar amb paraules pròpies els sentiments subjacents en el missatge de l'interlocutor.

Idees a desenvolupar:

- Escoltar l'interlocutor ofereix un clima de confiança
- Parafrasejar per expressar que s'està rebent el missatge correctament
- Reflectir, com a mecanisme que mostra que es comprenen els sentiments de l'altre

Dinàmica: Grupal. S'ofereix un tema polèmic per a discussió i els participants han d'arribar a un acord però abans han de posar en pràctica el parafraseig i la reflexió de les idees i sentiments de la persona que hagi parlat anteriorment. Finalment es debatrà sobre les frases que s'han escoltat i es reflexionarà sobre les seves sensacions aplicant i sent receptors de les tècniques apreses i comprovar si han facilitat o dificultat la comunicació.

Sessions: 1

6.6.5.2 Empatitzar i mostrar interès

Consisteix en entendre els motius i els sentiments dels altres. Es tracta de mostrar que ens donem compte dels sentiments, necessitats i opinions dels nostres interlocutors, fent explícita la nostra acceptació global de les persones, mostrant sintonia amb elles. Empatitzar no vol dir estar d'acord amb la opinió o conducta de l'interlocutor.

L'empatia és la capacitat de posar-se en el lloc de l'altre o *vivenciar* el seu estat d'ànim. Implica un procés de comprensió i inspecció intel·lectual que accedeix als estats emocionals dels altres.

És important tenir una actitud empàtica perquè es crea un ambient positiu de comunicació, ja que es transmet a l'altre que les seves necessitats i sentiments ens importen.

Cal demostrar interès i prestar atenció al que ens comunica, mantenint el contacte visual i una expressió facial adequada al missatge, utilitzant expressions com "entenc com et sents". Però no consisteix en donar la raó, sinó entendre l'altra postura encara que sigui radicalment oposada a la nostra.

Idees a desenvolupar:

- L'empatia és la capacitat de comprendre els sentiments dels altres
- L'actitud empàtica no s'ha d'assimilar amb donar la raó
- Importància de la comunicació no verbal per mostrar empatia

Dinàmica: Grupal. Visionat de la pel·lícula *El paciente inglés*. Els participants hauran d'anotar expressions verbals i no verbals empàtiques i identificar quins personatges adopten una postura empàtica i amb qui, i quins, no.

Sessions: 1

6.6.5.3 Ser positiu i recompensar

Ser positiu consisteix en motivar als altres a través de l'ús d'incentius que motiven a les persones i els fa sentir bé.

Amb aquesta actitud que cal aprendre, s'augmenta l'autoestima de l'altre per facilitar que s'obri, que s'expressi lliurement i motivar-lo. L'objectiu és afavorir un millor clima de comunicació interpersonal.

Per mantenir aquesta actitud, és important ser observador i fixar-se en els trets positius de l'interlocutor i buscar el moment més adequat per expressar-ho. En cap cas, ha de confondre's amb afalagar o exagerar les virtuts.

Idees a desenvolupar:

- Transmetre idees positives crea un clima agradable
- La observació permet adonar-se'n que tothom té coses positives
- S'ha d'escollir el moment adequat per fer la valoració positiva

Dinàmica: Grupal. Treball de les idees exposades sobre ser positiu i recompensant a través de la lectura i reflexió d'una faula. Posada en comú de les conclusions més importants.

Sessions: 1

6.6.5.4 Fer riure

Consisteix en desenvolupar la ironia sense ferir a la gent i el sentit de l'humor com actitud per fer front a les situacions conflictives.

La importància radica en que l'humor frena l'estrès, millora el desenvolupament intel·lectual a l'afavorir la descentració cognitiva i la creativitat, permet mantenir distància vers els problemes, evita prendre massa seriosament les qüestions problemàtiques, fet que ajuda a abordar-les més desapassionadament, i a més, permet passar-ho bé, la qual cosa, és un dels millors reforços positius a la comunicació interpersonal.

Cal er comentaris de bon humor (utilització d'acudits), o exagerar provocativament una situació, o fer suggerències sorprenents i paradoxals.

S'ha de comptar sempre amb la seguretat que no serà malinterpretada, perquè en aquest cas, podria resultar contraproduent.

Idees a desenvolupar:

- L'humor frena l'estrès
- En la resolució de conflictes, la utilització de l'humor rebaixa tensions
- S'ha de procurar no ofendre o ferir a la gent amb l'ús de la ironia

Dinàmica: Grupal. Es divideix la classe en grups petits als quals se'ls reparteix una vinyeta sobre la que hauran de reflexionar, anotant el tipus de conflicte al que es fa referència i de que els sembla la manera d'abordar-lo i els aventatges d'utilitzar l'humor en conflictes.

Sessions: 1

6.6.5.5 Iniciar y mantenir converses.

És important per interactuar saber tractar l'inici i manteniment de les converses. La conversa és una pràctica que es realitza a diari, tot i que hi ha gent a la que li resulta difícil, perquè no han après o no han practicat aquestes habilitats.

És necessari practicar com parlar amb la gent, i millor encara, com mantenir converses. Aquesta habilitat també pot encaminar-se en direcció a realitzar una bona entrevista laboral.

Tècniques a utilitzar:

- Saludar a una altra persona
- Mantenir una petita conversa
- Observar si la altra persona ens està escoltant
- Començar amb un tema

Idees a desenvolupar:

- La comunicació és un element fonamental per l'home
- La capacitat per mantenir una conversa és d'aplicació a totes les situacions de la vida
- És important mantenir l'atenció de l'interlocutor

Dinàmica: Grupal. A través d'un role-playing, es representarà una possible situació que es pot donar a la vida real i s'assajarà. Es començarà representat un model d'estil de personalitat agressiu, en segon lloc, un estil submís i per últim, assertiu, amb diferents situacions.

Sessions: 1

6.6.5.6 Fer i rebre compliments

Fer compliments és una habilitat que s'utilitza freqüentment, quan la gent es sent bé. Cal diferenciar fer el compliment, de rebre'l. Reaccionar de forma positiva davant l'afalac d'algú o el fet d'expressar quelcom positiu i sincer a una persona té molts avantatges.

Fer i rebre compliments és un procés circular o recíproc. De manera que , una persona que fa compliments sincers a altres persones, rebrà a canvi, un reforçament similar.

Cal afegir, que els compliments poden versar sobre l'aspecte físic de l'altra persona, per un comportament o conducta concreta o bé per la consecució d'un assoliment.

S'ha de tenir en compte que igual que agrada rebre afalacs, a la resta de persones, també els agrada que els hi facin. Cal remarcar, la importància de la sinceritat en el compliment i la oportunitat del moment en que s'ha de fer el compliment.

Idees a desenvolupar:

- Fer i rebre compliments és un procés recíproc
- Els compliments s'han de fer en la seva justa mesura i sincerament
- Els afalacs en moment i forma oportuns distenen les discussions

Dinàmica: Grupal. A través de role-playing, els participants dramatitzaran diverses situacions, havent d'utilitzar els compliments oportuns a la situació i fer-ho de forma sincera i agradable, de tal forma que tant qui el fa com qui el rep, es sentin còmodes.

Sessions: 1

6.6.5.7 Convidar a sortir a algú del sexe oposat

Es potenciarà la interacció entre companys, que implica parlar i sortir amb nois de l'edat. La comunicació resulta més difícil quan s'ha de produir amb una persona del sexe contrari.

Cal seguir una sèrie de passos per concertar una cita, com ara:

- Contacte visual

- Afecte (expressar desig d'un nou contacte)
- Conèixer si l'altra part comparteix l'interès
- Proposta d'activitats a realitzar
- Dia, hora i lloc, etc.

Idees a desenvolupar:

- Importància de poder conèixer indistintament a nois i noies
- Necessitat d'un tracte respectuós amb el gènere femení
- Aprendre habilitats comunicatives per expressar sentiments

Dinàmica: Grupal. Aprenentatge a través de role-playing de les diferents formes d'iniciar una conversa i proposar una cita a una persona del sexe oposat, posant en pràctica tècniques de comunicació que expressin respecte i afecte.

Sessions: 1

6.6.5.8 Fer preguntes i facilitar la reflexió

L'objectiu és ajudar a pensar a través de preguntes a l'interlocutor. Consisteix en provocar la reflexió i el pensament del nostre interlocutor a través de l'ús de les preguntes.

És una forma respectuosa de manifestar que s'està escoltant, i al mateix temps d'afavorir la reflexió i de buscar una millor comprensió de la situació que redundés en la millora de les propostes de solució a les possibles situacions problemàtiques que es poden estar plantejant.

Per a l'entrenament en aquesta tècnica, cal formular preguntes preferentment obertes que convidin a la reflexió. Amb aquest comès, es pot demanar a l'interlocutor alguna petita explicació addicional per donar-li l'oportunitat d'elaborar la resposta.

S'ha de fer una sola pregunta cada cop, donar temps a respondre, convidar a respondre, escoltar atentament cada resposta i no canviar brusquement de tema.

Idees a desenvolupar:

- Facilitar la reflexió permet aturar una escalada de violència i sortir de l'estancament en una discussió
- Fer preguntes és una manifestació de que s'està escoltant
- Aturar-se un moment a reflexionar és de gran ajuda en la resolució de conflictes

Dinàmica: Grupal. Desenvolupar l'empatia i valorar la importància de fer aquest tipus de pregunta a través d'un role-playing. Els participants escolliran una de les targetes que contenen diferents conflictes i la resta hauran d'averiguar quin és el conflicte a través de preguntes obertes seguint les instruccions que se'ls doni.

Sessions: 1

6.6.5.9 Fer i rebre crítiques

És important mostrar una disposició a mantenir actitud positiva per acceptar que els altres ens comuniquin algun aspecte relatiu a la nostra conducta, sense que això deteriori la nostra relació amb ells. Ens ajuda a coneixe'ns millor i per tant, a millorar el nostre comportament social.

Per aconseguir l'objectiu, cal escoltar la queixa sense interrompre i no donar excessives explicacions. S'ha de reflexionar sobre si en les crítiques hi ha almenys una part de raó. Si és així, és positiu donar la raó i ser capaç de demanar disculpes.

A més llarg termini, s'ha d'intentar canviar aquelles coses objecte de crítiques serioses i constructives.

De la mateixa manera que es reben crítiques, també és necessari fer-les als altres quan hi hagi algun aspecte de la seva conducta que ens molesti o lesioni

algun sentiment o dret nostre, però sempre, amb afany positiu per a que l'altre persona millori algun factor que el faci superar-se i mai amb la intenció de ferir o fer mal.

Les crítiques s'han de formular de forma oberta, permetent la reflexió de l'interlocutor i la possibilitat d'acceptació de l'argumentació.

Idees a desenvolupar:

- Capacitat de rebre i formular crítiques
- Les crítiques ben intencionades són constructives i ajuden a créixer
- La crítica convida a la reflexió i el canvi

Dinàmica: Individual – Grupal. Per dur a la pràctica l'aprenentatge de saber ser objecte de crítiques, els participants reflexionaran sobre les seves virtuts i defectes i escriuran dues coses positives i dues negatives i una alternativa conductual per superar les negatives. Després ho compartiran amb la resta de participants, que hauran de posar en pràctica una actitud tolerant.

Sessions: 1

6.6.5.10 Explicar un tema determinat

És molt comú que les persones es sentin incòmodes quan han de parlar en públic, ja sigui de si mateixos o d'un tema concret.

Cal centrar-se en la situació de parlar o explicar un tema i superar inseguretats perquè pensen que tartamudejaran o que la get els està mirant i criticant el que fan, que es bloquejaran, etc. A més, aquesta sèrie de pensaments van lligats a la creença que als altres, no els hi passa.

Aquesta por, fa que s'eviti parlar en públic. L'objectiu, doncs, serà superar les pors i aprendre a mantenir un discurs coherent en situacions ens les que s'hagin d'expressar en públic.

Idees a desenvolupar:

- Parlar en públic pot comportar avantatges i satisfacció i no hi ha res a perdre
- A tothom li causa certa inseguretat parlar en públic, no és una dificultat personal
- És important estructurar i conèixer a fons el tema del que es vol parlar.

Dinàmica: Grupal. Se'ls plantejarà una sèrie de qüestions a debat relacionades amb les sensacions que se'ls produeix al dirigir-se al públic. Cada jove pensarà en un tema sobre el que vol exposar durant 10 minuts (pot ser l'argument d'un llibre, una pel·lícula, una vivència personal...). Amb posterioritat compartiran les sensacions que els ha produït l'activitat.

Sessions: 1

6.6.5.11 Habilitats socials no verbals (I)

Les habilitats no verbals podem ser el fil conductor d'una revisió de totes les habilitats treballades, de manera que els joves siguin capaços de relacionar-lo amb la comunicació no verbal.

L'objectiu és buscar la coherència entre el missatge verbal que es vol transmetre i el missatge no verbal, perquè en cas contrari, el missatge verbal queda distorsionat, sense arribar a complir amb la funció que tenia encomanada.

Els nostres missatges, van constantment acompanyats d'un llenguatge no verbal: somriem, arruguem el front, mirem sorpresos, quan semblen enfadats, saludem amb la mà, etc. En tots aquests casos, ens comuniquem sense paraules, facilitant que els interlocutors compreguin exactament que volem dir.

Els tipus d'expressió no verbal són:

- Postura: expansiva o compressiva.
- Expressió facial: somriure, mirada, contacte ocular, cap alt, guinyar els ulls ..

- Espai que guardem entre nosaltres i els altres.
- Veu: volum, ritme, inflexions..

Idees a desenvolupar:

- Tots els missatges verbals van acompanyats de missatges no verbals
- Ha d'haver coherència entre el missatge verbal i els senyals no verbals
- La comunicació no verbal modela la comprensió de la idea a transmetre

Dinàmica : Grupal. Es projectaran diverses seqüències de pel·lícules, sense volum, en les que hi hagi moltes mostres de comunicació verbal. Els joves hauran d'observar les seqüències i escriure el que creguin que diuen els personatges, segons les senyals que observin.

Sessions: 1

6.6.5.12 Habilitats socials no verbals (II)

Es continuarà amb les tècniques que s'han de dur a terme per aprendre a utilitzar bé la comunicació no verbal

Dinàmica: Grupal. Es repassarà els conceptes vistos a la sessió anterior i es buscaran fotografies a revistes i diaris de gent i esbrinar que senten i que intenten transmetre. A continuació es participarà en una dinàmica de role-playing on cada participant, haurà d'escollir una situació i transmetre-la a través de senyals no verbals. Es comentarà i es reflexionarà sobre els aspectes a millorar i àrees a reforçar.

Sessions: 1

6.6.6 Mòdul de lideratge

"La funció del líder és produir més líders, no més seguidors" Ralph Nader

El lideratge és un fenomen que involucra al líder, els seguidors i la situació. Els líders poden usar tècniques racionals i/o emocio

nals amb la finalitat d'influir en els seus seguidors, però també han de mesurar les conseqüències racionals i emocionals dels seus actes.

A les *pandilles*, la dinàmica de grup influeix en el comportament dels membres de la banda, de manera més intensa que en qualsevol altre grup d'iguals de joves, fins i tot quan els nivells emocionals de la conducta no són elevats. Pensem que es tracta d'agrupacions que tenen un líder formal i visible i la posició de cada membre està perfectament delimitada i esglaonada. El seguiment del líder no només s'efectua per lligams emocionals, sinó per normes escrites que preserven la submissió.

El lideratge⁴³, és una activitat d'elecció de valors, i per tant, carregada de valors. És un procés d'influència social compartit entre tots els membres d'un grup, en el qual, els seguidors també són part del procés de lideratge. D'aquesta manera, els líders estableixen el to de la organització i sovint, els seguidors modelen els comportaments mostrats pel líder. En el funcionament de les *pandilles*, aquest modelatge dels seguidors es troba bastant vetat, encara que discursivament, els codis axiològics siguin fruit de processos democràtics. Però al marge del discurs que usen, no s'accepten les dissidències dins del grup, que són constitutives de falta greu, de manera que es tracta d'un lideratge autòcrata.

El lideratge és un procés d'influència social compartit entre tots els membres d'un grup. No està restringit a la influència exercida per algú en una posició o funció particular, sinó que els seguidors també són part del procés de lideratge.

En tot procés de lideratge s'ha de parlar de l'equació formada entre el líder, els seguidors i la situació⁴⁴.

⁴³ HUGHES, Richard L., GINNETT, Robert C., CURPHY ,Gordon J. *Liderazgo. Cómo aprovechar las lecciones de la experiencia* , McGraw-Hill, 2007

⁴⁴ HUGHES, Richard L., GINNETT, Robert C., CURPHY ,Gordon J. *Liderazgo. Cómo aprovechar las lecciones de la experiencia* , McGraw-Hill, 2007

El líder posseeix un talent personal i qualitats, trets i una història i trajectòria especials. No hi ha un únic perfil de líder, hi ha divergències entre el líder i els seguidors, de la mateixa manera que són clarament diferents un líder eficaç, d'un que no ho és, en quant a capacitats cognoscitives, habilitats socials, trets de personalitat i valors.

Però si és cert, que tendeixen a compartir moltes característiques com el temperament, en el sentit que una persona tranquil·la té més facilitat per ser líder que una persona propensa a exabruptes emocionals. També jugarà un paper important la legitimitat o forma com es va aconseguir el lideratge: la seva història o trajectòria al grup, és important i determinarà el suport del grup atenent a si ha estat escollit pels seguidors o bé ha estat una imposició d'un superior.

Els seguidors, són part integrant del lideratge i essencials per entendre el seu funcionament, i han de ser flexibles i oberts a les oportunitats. La naturalesa de la motivació dels seguidors determina la relació dependent de si comparteixen metes i valors amb el líder o si es senten recompensats per complir correctament als seus encàrrecs. Altres variables que intervenen són la confiança en el líder i la seguretat de que el líder mira pel seu benestar.

La relació del líder amb els seguidors és dinàmica. Poden desenvolupar una tasca activa en la resolució de conflictes, col·laborant en la forma en que podrien i haurien d'estar. Un estudi recent, va correlacionar seguidors de participació activa i pensament independent amb líders de domini, sociabilitat, orientació a l'assoliment i la constància.

El tercer element és la situació. El lideratge només té sentit en un determinat context i és el que provoca la relació entre el líder i els seguidors. En aquest cas, si es canvia l'entorn dels joves, si se'ls ofereix oportunitats i es construeixen una direcció, el procés de lideratge implícit a les bandes, es modificarà.

El lideratge, enfocat des del punt de vista personal, estimula a l'individu a acceptar la responsabilitat de la seva contribució al grup o organització que

pertany i a la societat en general. L'aprenentatge del lideratge ha de motivar i ajudar a crear sers autosuficients en tot el que intentin assolir durant les seves vides. És necessari constituir un clima de confiança per assumir el canvi.

Exercir el lideratge personal és la clau de la llibertat, ja que facilita la presa de decisions importants i crea resistència front les pressions de la societat i dels propis impulsos. El lideratge és un aprenentatge vital sense data de caducitat.

L'itinerari pel mòdul, és el següent:

6.6.6.1 Rols dins el lideratge

Introducció a la idea de lideratge i la relació del líder amb els seguidors. L'objectiu és trencar amb la idea que els seguidors han de seguir al líder sense poder oposar la seva opinió. Han de col·laborar i participar en la millora de la organització. Però ho han de fer junts.

Idees a desenvolupar:

- Participació activa dels seguidors
- Compartir el poder del líder amb els seguidors per créixer
- Legitimitat del líder
- La situació com a context generador del lideratge.

Dinàmica: *La tira de Möbius* (concepte de les matemàtiques topogràfiques). Consisteix en construir una tira de paper i connectar-la de manera que demostra tenir una sola cara. D'aquesta manera es visualitza que líders i seguidors estan del mateix costat.

Sessions: 1

6.6.6.2 Les característiques d'un bon líder

Segons HOGAN, CRUPHY i HOGAN (1994)⁴⁵, els trets de personalitat que ha de tenir un bon líder, es poden agrupar en cinc factors:

⁴⁵ HUGHES, Richard L., GINNETT, Robert C., CURPHY, Gordon J. *Liderazgo. Cómo aprovechar las lecciones de la experiencia*, McGraw-Hill, 200

- Escrupolositat: autoconfiança. Són persones obertes, competitives, decisives, impactants i confiades en si mateixes.
- Empatia: Ha de ser comprensiu, de fàcil accés i optimista.
- De confiança: Planifiquen i estan dedicats a les seves funcions, compleixen els seus compromisos i poques vegades es fiquen en problemes.
- Estabilitat emocional: com les persones reaccionen a l'estrès. Han de ser tranquils i tenir capacitat per aprendre dels errors i les crítiques i no prendre-ho com a fracàs personal.
- Obertura d'experiència o inquietuds: el líder ha de ser imaginatiu, de ment oberta, curiós i són pensadors més estratègics, de panorama ampli, busquen noves experiències a través dels viatges, les arts, cinema, lectura o aprendre sobre noves cultures.

Idees a desenvolupar :

- Capacitat d'empatia
- Capacitat d'aprendre dels fracassos
- Actitud oberta davant la coneixença de noves realitats

Dinàmica: Grupal. Es tractarà d'identificar els trets de personalitat estudiats, en personatges de fragments de pel·lícules i confirmar si tenen bones condicions per ser líders o no. S'obrirà un debat amb els joves participants.

Sessions: 1

6.6.6.3 El factor intel·ligència en un bon líder

- Intel·ligència analítica: un líder ha de tenir la capacitat de resoldre problemes i saber beneficiar-se de l'experiència
- Intel·ligència pràctica: permet resoldre conflictes sota l'estrès i és la més fàcil de canviar i millorar. Els líders haurien d'usar tècniques com el model d'acció-observació-reflexió per extreure el major aprenentatge de les seves experiències.

- Intel·ligència creativa: desenvolupament de processos nous i útils . És important que aprenguin a estimular i administrar amb èxit la creativitat, més que a ser ells mateixos creatius.
- Intel·ligència emocional: comprendre i respondre a les emocions pròpies i a les dels altres. Permet ser més efectiu.

Idees a desenvolupar:

- La intel·ligència analítica capacita en la resolució de problemes
- La intel·ligència pràctica es pot millorar
- La intel·ligència emocional és molt important en la resolució de conflictes

Dinàmica: Grupal. Identificar mostres dels quatre tipus d'intel·ligència en les accions i argumentacions dels personatges de les pel·lícules treballades a la fitxa anterior.

Sessions: 1

6.6.6.4 Les habilitats d'un bon líder : assertivitat

L'assertivitat permet defensar els propis drets o els del grup, de tal forma, que es reconeix el dret dels altres a fer el mateix. La defensa dels interessos es produeix de manera constructiva i gens hostil. En cap cas, s'ha de confondre amb la condescendència, que és precisament, falta d'assertivitat.

S'ha d'assumir la responsabilitat del que es diu. S'ha de ser clar en els pensaments. Una de les formes més senzilles és utilitzant la primera persona quan es parla. Líders i seguidors, si volen ser eficients, han de demanar ajuda als altres quan la necessitin de la forma més assertiva possible.

Cal aprendre a dir "no", sense buscar justificacions o disculpes i sent directes i persistents (efecte disc ratllat).

És convenient compartir la informació o percepcions amb els altres de la conducta d'una persona. Aquesta retroalimentació ha de ser constructiva per ajudar-lo a créixer i a aprendre. Ha de ser clara i s'ha d'escollir el context i els mitjans apropiats i anar en conjugació amb la comunicació no verbal.

Idees a desenvolupar:

- Defensa clara dels drets per ser eficaç
- Necessitat d'adquirir habilitats assertives
- L'assertivitat no significa renunciar als interessos ni cedir en la postura adoptada

Dinàmica: Grupal. En parelles a través d'una dramatització, els participants posaran en pràctica : a) responsabilitzar-se parlant en primera persona b) discarllat d) retroalimentació constructiva

Sessions: 1

6.6.6.5 Treball en equip

El treball en equip estimula l'entusiasme i procura la cohesió del grup, que s'expressa en la solidaritat i el sentit de pertinença. Com més cohesió, més probable és que el grup comparteixi valors, actituds i normes de conducta comunes.

Treballar en equip resulta profitós no només per una persona, sinó per tot l'equip involucrat. El treball en equip reporta satisfacció i fa més sociable i serveix com aprenentatge a respectar les idees dels altres i ajudar als companys que necessitin ajut.

Idees a desenvolupar:

- Desenvolupar mecanismes de cohesió als grups
- Conveniència d'escoltar a tots els membres del grup
- Col·laborar en la consecució dels fins comuns

Dinàmica: Grupal. Es treballarà l'estratègia grupal amb la finalitat d'aconseguir una fita comuna, que consisteix en travessar tota una corda sense tocar-la i mantenint-se agafats sense poder trencar el lligam que els uneix. Caldrà destresa i presa de decisions del grup. Posteriorment es posarà en comú les

dificultats sorgides en el procés i la importància de coordinar-se i saber que només junts ho poden aconseguir.

Sessions: 1

6.6.6.6 Les bases del poder de la influència

FRENCH i RAVEN (1959)⁴⁶, estableixen 5 fonts de poder en el lideratge:

- Poder expert: és el poder del coneixement. Es pot influenciar gràcies a l'experiència vital o professional del líder
- Poder referent: és la força que té el líder per la seva relació amb els seguidors. Quan les persones admiren al líder i el consideren un referent i model a seguir
- Poder legítim: depenen de la seva funció organitzacional que tingui el líder. El poder el proporcionen les estructures
- Poder de recompensa: degut al nostre control sobre els recursos desitjats. Suposa poder atorgar beneficis, atorgar possessió, seleccionar persones per assignacions especials o activitats desitjables, reconeixement i alabances
- Poder coercitiu: Es controla als altres a través de càstig o pèrdua de valors.

Idees a desenvolupar:

- Identificar la legitimitat del poder
- Distingir les diferents fonts de poder del lideratge
- Els veritables líders no han d'utilitzar el poder coercitiu

Dinàmica: Grupal. Es visionen 5 fragments de pel·lícules, corresponents a cada una de les diferents fonts de poder, i cada participant ha d'identificar-les. Posteriorment, es posa en comú i s'aprofundeix en el tema.

Sessions: 1

⁴⁶ HUGHES, GINNETT, CURPHY, Liderazgo. Cómo aprovechar las lecciones de la experiencia. McGraw-Hill, 2007

6.6.6.7 Tàctiques d'influència

Les tàctiques són els comportaments reals usats per un gent per canviar les actituds, opinions o comportaments d'una persona o grup de persones. YUKL LEPSINGER i LUCIA, (1992)⁴⁷, estableixen, a partir del seu qüestionari, 9 tàctiques:

- *La persuasió racional*: ús d'arguments lògics o evidència de fets per influir.
- *Inspiració*: dissenyat per despertar l'entusiasme o emocions als seus objectius
- *Consulta*: demanen als seguidors que participin en un projecte
- *Congraciar-se* : abans de fer una demanda, promouen el bon humor
- *Demanda personal*: quan es fa una demanda apel·lant a l'amistat
- *Intercanvi*: s'arriba a una transacció que pot ser econòmica, emocional. S'ha de prometre una recompensa
- *Coalició*: busquen ajut o suport dels altres per influir en l'objectiu
- *De pressió*: s'influeix davant l'amenaça d'un càstig o perjudici
- *De legitimació*: basades en la seva posició o autoritat

Idees a desenvolupar:

- L'existència de tàctiques per influir en els altres
- Distinció entre tàctiques positives i negatives
- Necessitat d'influir en una organització per l'assoliment comú

Dinàmica: Grupal. Per parelles escullen una fitxa amb una de les tàctiques, que hauran de representar. La resta de participants ha d'identificar-la. Posteriorment, es discutirà en grup, quines consideren positives, i quines negatives i el perquè.

Sessions: 1

⁴⁷ HUGHES, GINNETT, CURPHY, Liderazgo. Cómo aprovechar las lecciones de la experiencia. McGraw-Hill, 2007

6.6.6.8 Trobar propòsits comuns

L'objectiu és explorar estratègies que permetin trobar un propòsit comú i un sentit de col·lectiu entre els participants. Cal determinar formes d'assoliment d'una visió compartida per mitjà de processos participatius i equitatius.

La creació d'un propòsit comú i un sentit de col·lectiu és un abordatge adaptable i flexible per definir objectius, que a la seva vegada és influenciat per la composició del grup i la comunicació continua a través del temps. Quan un grup genera un sentit de col·lectiu, cada persona opera dins d'un marc de treball on es comparteixen propietat i responsabilitats. Els participants compartiran valors i experiències que els duran a articular una visió compartida del grup, al marge del seu grup de referència o pandilla.

Idees a desenvolupar:

- Cal aprendre estratègies per trobar un objectiu comú que uneixi forces
- Els processos i dinàmiques del grup han de ser democràtiques
- Els membres d'un grup han de compartir valors positius

Dinàmica: Grupal. A través d'una lectura facilitada, s'identificarà la visió conjunta dels personatges de la història i el camí que van seguir per fer-la realitat. S'utilitzaran tècniques d'interpretació de rols i discussions interessants entre els participants.

Sessions: 1

6.6.7 Mòdul de resolució de conflictes

“No podem resoldre problemes pensant de la mateixa manera que quan els creem” Albert Einstein

La violència és un element central de la majoria de conflictes. Sense violència, encara que es doni situacions de tensió, els conflictes adquireixen un caràcter

positiu, mentre que en els conflictes en els que apareix la violència, acaben sent negatius per a totes les parts implicades⁴⁸.

La violència⁴⁹, és tot allò que pot representar o significar perjudici, produir, per efecte o per defecte, un mal a un altre, a un mateix o a l'entorn de forma conscient o inconscient.

La violència adopta diverses manifestacions i no només hem d'identificar-la amb la violència física, que només és una part. També és violència, la frustració, la indignitat, el menyspreu, la infravaloració i tots aquells atemptats contra la dignitat humana, que es viuen com autèntiques agressions i que tenen un efecte destructiu.

La violència és present directa o indirectament a moltes situacions diàries, tot i que de vegades ens poden passar fins i tot desapercebudes, per conegudes i assumides.

Les bandes juvenils en són un exemple de grup on la violència, en diferents manifestacions, presideix les relacions interpersonals i la gestió de conflictes interns i externs. Com hem vist, la cohesió de la *pandilla* s'aconsegueix a través de normes severes i limitadores de llibertat, a la vigilància i control de la resta de membres i a la imposició de sancions que arriben a límits alts de violència explícita.

Els joves objecte d'aquesta proposta fan un ús generalitzat de la violència, tant en l'àmbit de la banda, com amb els familiars, relacions de parella, i contra la societat, a través de la comissió presumptament o efectiva de conductes criminals. La rancúnia, l'odi o la venjança que senten cap a altres joves de bandes rivals, també són manifestacions de violència i frustració.

D'acord amb les teories de l'aprenentatge que hem revisat, la violència s'aprèn de la mateixa manera que s'aprenen les altres conductes. Els joves estan exposats a diversos tipus de violència: l'estructural de corrupció política dels

⁴⁸ VINYAMATA, E. Conflictología. Curso de resolución de conflictos. Ariel, 2005

⁴⁹ VINYAMATA, E. Conflictología. Curso de resolución de conflictos. Ariel, 2005

seus països d'origen, la funcional de mancances i condicions mínimes de vida, familiar (amb patrons educatius autoritaris), la necessitat i el desemparament. Hi ha factors com la frustració reiterada i la por al fracàs i a no ser capaç de viure, poden generar violència.

Els conflictes no poden evitar-se, hi són presents a les nostres vides, però de la mateixa manera que s'aprèn la violència, també es pot aprendre una cultura de pau, una forma diferent de resoldre els conflictes.

Per pau⁵⁰ entenem el procés d'harmonia fruit d'un sentiment sincer i lliure. La pau pot entendre's a nivell personal, a través del canvi d'actituds, a nivell social, per un perfil de col·lectivitat i a nivell polític i jurídic.

Els joves del grup d'intervenció necessiten entendre els conflictes, aprendre formes alternatives per resoldre'ls i buscar solucions que satisfacin a totes les parts implicades, descartant la idea dualista de guanyadors i perdedors.

Des de la proposta d'intervenció, apostem per estratègies que poden contribuir a optimitzar les capacitats de la persona, les seves competències i dimensions, per enfrontar-se als conflictes eficaçment i gestionar-los pacíficament, sense utilitzar la violència.

L'aprenentatge en la gestió de conflictes ha de desenvolupar-se a través de l'educació en valors, i la capacitació en habilitats, de manera que mostrin actituds positives.

L'entrenament en habilitats per a la gestió de conflictes, passa per la resolució de problemes, assertivitat, habilitats per la comunicació interpersonal, pensament crític i habilitats en l'art d'escoltar, que haurem anat veient pels mòduls anteriors.

La pretensió última del mòdul és facilitar una comunicació i relació entre les persones el millor possible, de manera que les actituds positives reverteixen en

⁵⁰ Definició a BURGUET, M. El educador como gestor de conflictos, Desclée De Brouwer, 1999

la fàcil i ràpida consecució d'acords, i en conseqüència, generin més satisfacció.

L'itinerari d'aquest mòdul, a través de les següents sessions:

6.6.7.1 És possible la positivització dels conflictes. Tipus de conflictes

L'objectiu és fer una introducció en la gestió de conflictes, cal establir la importància de l'actitud que s'adopta davant un conflicte i que també és possible una visió positiva dels conflictes.

Identificar els diversos models d'actuació davant un conflicte, que depenen de factors identitaris, circumstancials i relacionals.

Analitzar els diversos tipus de conflicte: personal, grupal, sobre valors...

Idees a desenvolupar:

- Elements positius del conflicte: canvi, desenvolupament i creació
- Elements negatius del conflicte: violència, dolor , destrucció
- Complexitat i dinamisme del fenomen conflictual

Dinàmica: Grupal. S'escriu la paraula conflicte a la pissarra i se'ls dóna uns segons per a que escriguin les idees o descripcions que els vinguin al cap. Els participants hauran d'expressar en veu alta el que han apuntat i s'escriurà a la pissarra. Els joves hauran de classificar les descripcions segons siguin negatives, positives o neutres. Per part del dinamitzador, s'aportaran termes relatius als conflictes que siguin positius o neutres, per tal de donar la volta a la concepció negativa preestablerta.

Sessions : 1

6.6.7.2 Aproximacions al conflicte

Són diversos els estils d'aproximar-se i enfrontar-se a un conflicte i és convenient saber identificar quin és el nostre estil propi quan ens trobem involucrats en un procés conflictual i conèixer que hi ha estils alternatius que ens permetran resoldre els conflictes, evitant pèrdues.

Tot i l'àmplia gamma d'aproximacions, es poden agrupar bàsicament en tres⁵¹ :

- **Evitació:** Sovint aquesta és la resposta davant els conflictes o almenys per una part de la ciutadania, que evita la confrontació i fuig del conflicte encara que aquest ja s'hagi generat. No assumeix responsabilitats per por, per falta d'assertivitat...
- **Negació:** Negar el conflicte implica no expressar les emocions que provoca el conflicte i fer com si no existís però, evidentment, això no ho resol. La negació serveix per acumular sentiments negatius i ressentiment
- **Acomodació:** Intervé sobre la creença que és més fàcil estar d'acord que en desacord. Consisteix en minimitzar la importància del conflicte latent i ajustar les opinions personals als desitjos o conductes dels altres.
- **Confrontació:** Fonamenta la idea guanyar-perdre. Es parla en termes de culpa i es sustenta en la creença que una de les parts té la raó i ha de guanyar. La confrontació pot utilitzar manifestacions de violència, des de verbal a física.
- **Solució del problema :** Alternativa de resposta al conflicte basat en la premissa guanyar-guanyar. Solucionar conflictes és símbol de maduresa i una part natural de les relacions humanes. No importa qui té la raó, sinó arribar a una solució satisfactòria per totes les parts, a través del compromís i/o la col·laboració.

Idees a desenvolupar:

- Moments en què és important escollir l'evitació del problema
- Implicacions de la confrontació
- Avantatges del compromís i la col·laboració

Dinàmica: Individual. Basat en The Thomas-Kilman Conflict Mode Instrument. Permet fer un anàlisi personal sobre l'estil individual que cada jove utilitza davant els seus conflictes.

⁵¹ SOLETO MUÑOZ, H. i OTERO PARGA, M. Mediación y solución de conflictos. Habilidades para una necesidad emergente. Tecnos, 2007

Sessions: 1

6.6.7.3 Els components bàsics del conflicte

L'objectiu és comprendre el fenomen del conflicte a través de l'anàlisi dels diferents elements que el configuren i identificar les emocions, ideologia, etc., i necessitats innegociables, que existeixen darrere de qualsevol posicionament en un conflicte.

Per explicar gràficament el concepte, podem considerar el conflicte com un iceberg⁵², en el que només una petita part sobresurt a la superfície, els posicionaments visibles objecte de la negociació, però cal tenir en compte que subaquàticament existeix una base irrenunciable lligada als valors, que és la que genera una determinada posició.

Si s'aprèn a identificar les connexions emocionals subjacents de l'altra part, es facilita que expressi els veritables interessos latents i la possibilitat de resoldre el conflicte.

Idees a desenvolupar:

- Els posicionaments en un conflicte tenen a veure amb emocions
- Necessitats no negociables *versus* interessos negociables
- Sempre cal aprofundir en la gènesis del conflicte

Dinàmica: Grupal. A través d'una dramatització per parelles, els participants hauran de saber identificar els interessos de l'altra part i les necessitats que la motiven a mantenir el seu posicionament.

Sessions: 1

6.6.7.4 Facilitadors de la comunicació I. La pregunta elitiva i l'escolta activa

La comunicació és essencial en qualsevol procés de gestió i resolució de conflictes. Suposa una invitació a la comunicació positiva

⁵² FARRÉ SALVÀ, S. Gestión de conflictos: taller de mediación. Un enfoque socioafectivo, Ariel, 2006

Implica l'aprenentatge de certes eines molt útils per establir una comunicació fluida i ser capaç de transmetre les idees de forma clara, així com permetre que l'altra part expressi les seves preocupacions per establir un *feed back inter parts*.

Una bona estratègia comunicativa és indispensable per crear un bon clima entre les parts i mostrar empatia o capacitat d'entendre la postura de l'altre.

S'aprendran les següents tècniques comunicatives:

- a) **La pregunta elitiva o empowerment:** És una pregunta oberta que confereix llibertat de resposta a l'interlocutor, estimulants a la reflexió i a la manifestació de les seves pròpies propostes de solució.
- b) **L'escolta activa:** és la resposta a la pregunta elitiva i té per objectiu assegurar a l'interlocutor que s'ha entès el missatge i animar-lo a que emeti nous missatges positius. En l'escolta participativa, cal que la comunicació no verbal acompanyi a la verbal i no hi hagi friccions.

Idees a desenvolupar:

- La pregunta elitiva com estratègia per convidar a "l'altre" a la comunicació
- L'escolta activa suposa l'acceptació a mantenir una conversa positiva
- Si una part del conflicte obre la discussió amb una pregunta positiva, pot aturar la violència de l'altre

Dinàmica: Grupal. Introducció teòrica amb exemples d'ambdues tècniques. Pràctica de les eines apreses per parelles (fitxa exemples i després la resta avaluen si utilitzen correctament o no les tècniques)

Sessions: 1

6.6.7.5 Facilitadors de la comunicació II. La paràfrasi positivadora, el resum positivador i la reformulació positivadora

Una comunicació deficitària impedeix la resolució positiva dels conflictes. La deficiència pot manifestar-se de diverses formes:

- Es rebaten els arguments de forma sistemàticament
- S'interromp a l'interlocutor per exposar la seva opinió
- Es produeix una comunicació exhibicionista o per lluïment personal
- Comunicació destructiva

A les tècniques vistes en l'apartat anterior, cal afegir:

- a) La paràfrasi positivadora :** Consisteix en modificar la vessant sintàctica del missatge original, preservant la seva semàntica o significat. És a dir, que es reitera el que ha dit l'altra part però extraient els termes negatius que havia utilitzat. La seva funció és aturar una escalada de negativitat i violència en la comunicació, aconseguint tranquil·litzar les postures en conflicte. Aquesta tècnica s'ha d'utilitzar amb prudència perquè en excés podria semblar que s'adopta una actitud condescendent.
- b) El resum positivador:** Quan les discussions es troben en un punt àlgid, és convenient utilitzar una pausa natural o interrompre si és necessari, amb la finalitat d'oferir un resum sobre els aspectes més importants tractats fins el moment, donant, evidentment, una visió positiva del que ha passat i temperant els ànims.
- c) La reformulació positivadora :** En una discussió, sempre s'han de mantenir uns mínims de respecte i no agressió. Quan una de les parts trenca aquest pacte tàcit, l'altra, ha de tenir la capacitat de recordar la necessitat de no insultar ni agredir verbalment si es vol establir una comunicació productiva.

Idees a desenvolupar :

- Una comunicació deficitària impedeix arribar a una solució del conflicte
- Aprofundir en la capacitat de frenar una escalada de violència a les discussions
- Dotar de tècniques que permetin reformular les postures en un to positiu

Dinàmica: Grupal. Es visionarà un debat televisiu en el que participin diverses persones. Els participants hauran d'identificar els elements de comunicació

deficient i indicaran quines de les tècniques apreses es podien utilitzar durant el debat.

Sessions : 1

6.6.7.6 Estratègies per a la gestió positiva dels conflictes

És important disposar de diverses estratègies que possibilitin la resolució dels conflictes. No sempre serà possible, ni tampoc necessari utilitzar-les totes, però convé tenir-les presents perquè es basen en sentiments profunds.

- **Crear una atmosfera propícia, fomentant l'empatia:** Com a qualsevol manifestació comunicativa, disposar d'un entorn agradable i una introducció favorable, millora el clima i la interactuació. Per això, la primera frase que es formula pot orientar l'enfocament cap al diàleg o cap a la confrontació. L'empatia és la capacitat de comprensió cap a la postura de *l'altre*.
- **Clarificar malentesos:** Un malentès és fruit d'una divergència de percepcions i sempre ocasiona dificultats en les relacions i més encara en el context d'un conflicte, on pot acabar sent la gota que vessa el got. Per això, és bàsic desfer els malentesos, ja que al darrera hi ha un fet objectivable i materialment probable.
- **Parlar de les necessitats subjacents:** Per a la construcció d'una solució de tot problema, ajuda propiciar la *humanització* de l'altra part. Intentar establir connectors humans i deixar que aflorin les necessitats que hi ha darrera dels interessos pels quals es *batalla*. S'ha d'intercalar l'enfocament de les necessitats i els interessos depenent del tipus de conflicte i del moment de la discussió, però tenint en compte que un clima empàtic facilita després poder parlar dels interessos i arribar a acords específics.
- **Responsabilitat versus culpa:** S'ha d'aprendre a gestionar els conflictes a partir del concepte de responsabilitat i rebutjar el de culpa. La culpa implica una dicotomia: culpable-innocent, o el que és el mateix, bo-dolent, i això no afavoreix gens la gestió positiva. En canvi, el

concepte de responsabilitat permet que l'assumeixi la persona responsable sense haver de redimir culpes i reparant els danys causats a iniciativa pròpia o a sol·licitud de l'altra part.

Idees a desenvolupar:

- Crear una atmosfera d'empatia
- Clarificar percepcions
- Humanitzar a l'oponent i parlar en termes de responsabilitats

Dinàmica: Grupal. Identificar aquestes quatre estratègies a través del treball sobre el diàleg d'un role-playing .

Sessions : 1

6.6.7.7 Estratègies per a la gestió positiva de conflictes II

- **Utilitzar el connector “nosaltres”:** Si les parts d'un conflicte no deixen de parlar i demandar els seus interessos, s'arriba a un cercle sense sortida. És necessari, que almenys una de les parts busqui un connector, un vincle que uneixi a les parts (un “nosaltres” en canvi d'un “jo” i “tu”). Cal saber trobar sempre un punt d'unió que permeti construir una solució.
- **Mirar al futur:** Els esdeveniments passats irresolts són una llosa per a la construcció del futur. Cal resoldre qüestions pendents del passat que sobrevolen els conflictes per tancar-los i poder mirar endavant i resoldre el conflicte present. Serà útil reconèixer errors del passat i/o demanar disculpes i permetre expressar el dolor patit al passat a l'altra part pot evitar la rancúnia.
- **Petits acords:** És aconsellable arribar a acords sobre temes externs al nucli del conflicte però que permetin avançar en moments d'estancament i bloqueig en el diàleg.
- **Acord final:** Aconseguir un acord final global que posi fi al conflicte, sempre que sigui possible.

Idees a desenvolupar:

- Aprendre a utilitzar els punts d'unió per rebaixar les discussions i arribar a una solució
- Tancar velles ferides
- Prendre acords factibles

Dinàmica: Grupal. Dinamitzar un debat entre els participants entorn a una persona pública per que es senti menyspreu i a la que quotidianament se la deshumanitzi , realitzant un esforç per trobar elements connectors que els permeti humanitzar-lo. Amb l'exercici, els participants experimenten socioafectivament la mateixa dificultat que experimenten les parts en un conflicte, quan s'espera això mateix d'elles en el marc d'un procés de pau.

Sessions: 1

6.6.7.8 Veure el problema des de fora

En la resolució de conflictes hi ha la necessitat de creativitat i obertura de mires per comprendre i tractar el conflicte. Sovint, quan ens enfrontem a un problema o a una situació conflictual, ens sentim com si estiguéssim a un túnel i només hi hagués una forma de sortida. Un no es pot tancar en banda, perquè impedeix buscar, més enllà, ca a l'exterior, la solució. Els instruments de resolució de conflictes, intenten proporcionar precisament creativitat, busquen la creació d'espais més amplis on càpiguen diverses formes d'entendre i gestionar un conflicte.

Idees a desenvolupar:

- En la resolució de conflictes cal utilitzar la creativitat i visió àmplia
- No es pot tancar la resolució del problema a una única via, sempre hi ha alternatives
- És més fàcil solucionar els conflictes, mirant-los des de fora

Dinàmica: Grupal. L'exercici dels nou punts. Els participants són parts d'un conflicte que han de resoldre: el de com connectar els nou punts d'acord amb les regles establertes. En cas de fracàs, s'haurà de dinamitzar cap a la utilització d'estratègies elitives, orientant-los cap als límits de la figura, i reflexionar sobre si hi ha alguna cosa més a part de la figura que veuen, si es

pot anar més enllà... S'obriran noves vies de resolució més enllà de les tradicionals i reglades.

Sessions: 1

6.6.7.9 Revisió dels coneixements adquirits i posada en pràctica a través d'un role-playing vers un conflicte individual

Repàs dels conceptes apresos durant el programa, els objectius plantejats, les tècniques utilitzades i les dificultats trobades. Reflexió sobre els aspectes que cal millorar i les àrees a reforçar, a través d'una dramatització sobre un conflicte interpersonal.

Reflexió i debat sobre les conclusions més importants.

Sessions: 1

6.6.7.10 Posar en pràctica els coneixements adquirits a través d'un role-playing intergrup

Sessions: 1

Bibliografía

GARRIDO, Vicente, STANGELAND, Per, REDONDO, Santiago : Principios de Criminología, Tirant lo Blanch, 2006

MÉRIDA, Maria : Víctimas o verdugos, Flor del Viento ediciones, 2001

MIRÓN REDONDO, Lourdes i OTERO-LÓPEZ, Jose Manuel, Ariel 2005
Jóvenes delincuentes

FEIXA, Carles: De jóvenes, bandas y tribus, Ariel, 1998

FEIXA, Carles (director) PORZIO, Laura y RECIO, Carolina (Coords) Jóvenes latinos en Barcelona. Espacio público y cultura urbana. Anthropos, 2006

KALAVITA, Kitty Un ejército de reserva de delincuentes: la criminalización y el castigo económico de los inmigrantes en España, traducción de Wagman, D. y García Espana, E. sobre article publicat originalment a Punishment and Society (2003)

CEBERIO, Marcelo R., Quién soy y de dónde vengo: el taller del genograma, Tres haches, 2004

FEIXA, C. i SAURA, J.R., Joves entre dos mons: moviments juvenils a Europa i a l'Amèrica Llatina, Fòrum d'Estudis de la Joventut de la Generalitat de Catalunya, 1999

DE PRADO RODRÍGUEZ, Javier Diversidad cultural, identidad y ciudadanía. INET, 2001

HUGUES, Richard L., GINNETT, Robert C., CURPHY Gordon N., Liderazgo. Cómo aprovechar las lecciones de la experiencia. McGraw-Hill, 2007

HERNANDEZ SACRISTAN, C. Interculturalidad, transculturalidad y valores de la acción comunitaria. Congreso I: Análisis del discurso, lengua, cultura y valores. Pamplona, 2002

SAN NICOLÁS ROMERA, C. Transculturalidad y conflicto: una reflexión sobre etnocentrismo y medios de comunicación dentro de la dinámica semio/socio/comunicativa. Revista Razón y Palabra núm 27, junio-julio 2002

GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Tratado de Criminología, Tirant lo Blanch, 2003

BERGALLI, R., BUSTOS RAMÍREZ, J., MIRALLES, T., El pensamiento criminológico, TEMIS, 1983

ANDERSON, Carol M., i STEWART, S. Para dominar la Resistencia. Guía práctica de terapia familiar, Amorrortu editores, 1983

BURGUET, M. El educador como gestor de conflictos. Desclée de Brouwer, 1999

VINYAMATA, E. Conflictología. Curso de Resolución de Conflictos., Ariel, 2001

SOLETO MUÑOZ, H. i OTERO PARGA, M., Mediación y Solución de conflictos. Habilidades para una necesidad emergente, Tecnos, 2007

REDORTA, J. , El poder y sus conflictos o ¿Quién puede más? , Paidós, 2005

GARDNER, John W., El liderazgo, Grupo editor Latinoamericano, 1991

SASTRE VILARRASA, G. i MORENO MARIMON, M., Resolución de conflictos y aprendizaje emocional. Una perspectiva de género. Gedisa, 2002

MNOOKIN Robert H., PEPPEL, Scott R., TULUMELLO, Andrew S., Resolver conflictos y alcanzar acuerdos. Cómo plantear la negociación para generar beneficios. Gedisa, 2003

JAAP, T. Desarrollo del liderazgo, Legis, 1991

SELVA, Chantal. La PNL aplicada a la negociación. Granica, 1997

DIEZ RIPOLLÉS, Jose Luís, “La política legislativa iberoamericana a principios del s. XXI, a Revista de Política Criminal, núm. 5 (2008)

QUIVY, Raimond, Manual de recerca en ciències socials, Herder, 2001

FAUX, Frédéric. Maras y violencia juvenil urbana a l'Amèrica Central. Pagés Editors, 2006.